

581 631
ด 187
1 6

การสำรวจพืชสมุนไพรไม้ต้นและไม้พุ่มในเขตจังหวัดสกลนคร

ปริญญานิพนธ์
ของ
ครูพี่ โสภณิสวัสดิ์

๕๗ พ.ค 2535

เสนอต่อมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร

เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาด้านหลักสูตร

ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต

เมษายน 2530

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

178437

•
การสำรวจพืชสมุนไพรไม้ต้นและไม้พุ่มในเขตจังหวัดจันทบุรี

บทคัดย่อ
ของ
ครูณี โสคติสวัสดิ์

เสนอต่อมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร
เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต
เมษายน 2530

การสำรวจพืชสมุนไพรไม้ต้นและไม้พุ่มในจังหวัดสกลนคร โดยการเก็บตัวอย่าง
พืชที่ใช้ในการบำบัดรักษาโรคต่าง ๆ บันทึกรายละเอียดต่าง ๆ พร้อมทั้งชื่อพื้นเมืองของ
พืชสมุนไพรเหล่านี้ นานาเปรียบเทียบกับตัวอย่างพันธุ์ไม้แห้งที่พิพิธภัณฑ์หอพรรณไม้ กรมป่าไม้แล้ว
จัดทำรูปวิธานจำแนกวงศ์ สกุลและชนิด บรรยายลักษณะโดยละเอียด วิเคราะห์ยา ส่วนที่ใช้
บำบัดรักษาโรคและสรรพคุณของพืชสมุนไพรเหล่านี้

พืชสมุนไพรไม้ต้นและไม้พุ่มที่พบในจังหวัดสกลนคร มีจำนวน 38 วงศ์ 65 สกุล
73 ชนิด ในจำนวนนี้มีพืชสมุนไพรที่เป็นไม้มีค่าทางเศรษฐกิจป่าไม้ที่พบในประเทศไทย คือ
Hymenodictyon excelsum Wall, Tetrameles nudiflora R.Br., Irvingia
malayana Oliv ex A.Benn. และ Protium serratum (Wall) Engl.

A PRELIMINARY SURVEY OF TREES AND SHRUBS WITH MEDICINAL VALUES
IN SAKON NAKHON PROVINCE

AN ABSTRACT
BY
DARUNEE SOTISAWAT

Presented in partial fulfilment of the requirements
for the Master of Education Degree
at Srinakharinwirot University
April 1987

The preliminary survey of trees and shrubs with medicinal values in Sakon Nakhon Province was undertaken. The collections of the medicinal plant specimens locally used by the villagers were made in various vegetation types. The collections were identified and compared with the herbarium specimens at the Forest Herbarium, Royal Forest Department. Keys to families, genera and species, as well as the descriptions of species were given. Various parts of plants used by local inhabitants as folk medicines were reported and **discussed**.

Thirty-eight families, sixty-five genera and seventy-three species of trees and shrubs with medicinal values found in Sakon Nakhon Province recorded. Some genera are represented in Thailand by a single species with economical values, e.g. Hymenodictyon excelsum Wall., Tetrameles nudiflora R.Br., Irvingia malayana Oliv ex A.Benn. and Protium serratum (Wall) Engl.

คณะกรรมการที่ปรึกษาประจำตัวนิสิต และคณะกรรมการสอบได้พิจารณาปริญญานิพนธ์
ฉบับนี้แล้ว เห็นสมควรรับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต
ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒได้

คณะกรรมการที่ปรึกษา

..... *พราน รัตน* ประธาน

..... *อรุณ- 1102* กรรมการ

คณะกรรมการสอบ

..... *พราน รัตน* ประธาน

..... *อรุณ- 1102* กรรมการ

..... *เมย์ หนึ่ง* กรรมการ

ประกาศคุณูปการ

ปริญญานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลงได้ด้วยคำแนะนำและความช่วยเหลืออย่างดียิ่งจาก
ดร.ชรัชชัย สันติสุข ดร.ชวลิต นิยมธรรม และอาจารย์อรพินท์ แก้วลาย ผู้วิจัยรู้สึก
ซาบซึ้งและขอกราบขอบพระคุณอย่างสูงไว้ ณ ที่นี้

ขอขอบคุณเจ้าหน้าที่พิพิธภัณฑพิชหอพรรณไม้ทุกท่านที่ได้ให้ความช่วยเหลือและ
อำนวยความสะดวกในการศึกษาเปรียบเทียบตัวอย่างพืชสมุนไพรกับตัวอย่างพรรณไม้แห้ง
ที่พิพิธภัณฑพิชหอพรรณไม้ ตลอดจนการค้นคว้าเอกสาร

ขอขอบคุณคุณณอม จารุมณี คุณบุญรัตน์ คิมยะราช คุณยวค สฤทธองและครอบครัว
ที่ได้ให้ความช่วยเหลืออำนวยความสะดวกในการออกเก็บตัวอย่างพืชสมุนไพร

กรุณี โสคติสวัสดิ์

สารบัญ

[illegible]

4 ผลการศึกษา	18
รูปวิธานจากแนกวงศ์	18
วงศ์ Annonaceae	25
วงศ์ Lauraceae	28
วงศ์ Capparidaceae	29
วงศ์ Mimosaceae	30
วงศ์ Caesalpinhiaceae	31
วงศ์ Papilionaceae	35
วงศ์ Flacourtiaceae	36
วงศ์ Datisceae	36
วงศ์ Dipterocarpaceae	37
วงศ์ Ochnaceae	39
วงศ์ Hypericaceae	40
วงศ์ Guttiferae	42
วงศ์ Bombacaceae	43
วงศ์ Tiliaceae	44
วงศ์ Sterculiaceae	45
วงศ์ Euphorbiaceae	46
วงศ์ Rutaceae	50
วงศ์ Simaroubaceae	53
วงศ์ Burseraceae	57
วงศ์ Celastraceae	57
วงศ์ Rhamnaceae	60

วงศ์ Anacardiaceae	61
วงศ์ Sapindaceae	61
วงศ์ Lythraceae	65
วงศ์ Combretaceae	67
วงศ์ Lecythidaceae	69
วงศ์ Fagaceae	70
วงศ์ Opiliaceae	71
วงศ์ Moraceae	71
วงศ์ Ulmaceae	74
วงศ์ Ebenaceae	75
วงศ์ Myrsinaceae	77
วงศ์ Loganiaceae	79
วงศ์ Apocynaceae	79
วงศ์ Bignoniaceae	83
วงศ์ Verbenaceae	87
วงศ์ Symplocaceae	90
วงศ์ Rubiaceae	91
5 สรุป และอภิปรายผล	98
ข้อเสนอแนะ	107
บรรณานุกรม	108
ภาคผนวก	190

บัญชีภาพประกอบ

ภาพประกอบ	หน้า
1 <u>Polyalthia viridis</u> Craib.	117
2 <u>Polyalthia cerasoides</u> (Roxb.) Benth. ex Bedd. ..	118
3 <u>Melodorum fruticosum</u> Lour.	119
4 <u>Cinnamomum iners</u> Bl.	120
5 <u>Crateva religiosa</u> Ham.	121
6 <u>Xylia xylocarpa</u> (Roxb.) Taub. var. <u>kerrii</u> (Craib & Hutch) Nielsen.	122
7 <u>Bauhinia malabarica</u> Roxb.	123
8 <u>Bauhinia saccocalyx</u> Pierre.	124
9 <u>Sindora siamensis</u> (Teijsm. ex Miq.) Bak.	125
10 <u>Dalbergia cultrata</u> Grah. ex Benth.	126
11 <u>Casearia grewiaefolia</u> Vent.	127
12 <u>Tetrameles nudiflora</u> R.Br.	128
13 <u>Shorea roxburghii</u> G. Dom.	129
14 <u>Dipterocarpus costatus</u> Gaertn f.	130
15 <u>Ochna integerrima</u> (Lour.) Merr.	131
16 <u>Cratoxylum formosum</u> Benth & Hook. f. ex Dyer ssp. formosum.	132
17 <u>Cratoxylum formosum</u> Benth & Hook, f. ex Dyer ssp. <u>pruniflorum</u> (Kurz) Gogelin.	133
18 <u>Garcinia cowa</u> Roxb.	134
-----19 <u>Bombax ceiba</u> Linn.	135

20	<u>Grewia laevigata</u> Vahl.	136
21	<u>Helicteres isora</u> Linn.	137
22	<u>Helicteres hirsuta</u> Lour.	138
23	<u>Bridelia tomentosa</u> Bl.	139
24	<u>Aporosa villosa</u> Baill.	140
25	<u>Mallotus paniculatus</u> Muell. Arg.	141
26	<u>Hymenocardia wallichii</u> Tul.	142
27	<u>Acronychia pedunculata</u> Miq.	143
28	<u>Hesperethusa crenulate</u> Roem.	144
29	<u>Clausena excavata</u> Burm. f.	145
30	<u>Irvingia malayana</u> Oliv ex A. Benn.	146
31	<u>Brucea javanica</u> (L.) Merr.	147
32	<u>Picrasma javanica</u> Bl.	148
33	<u>Protium serratum</u> Engler.	149
34	<u>Salacia chinensis</u> Linn.	150
35	<u>Siphonodon celastrineus</u> Griff.	151
36	<u>Zizyphus rugosa</u> Lamk.	152
37	<u>Buchanania arborescens</u> Bl.	153
38	<u>Schleichera oleosa</u> Merr.	154
39	<u>Lepisanthes rubiginosa</u> Leenh.	155
40	<u>Allophylus cobbe</u> Bl.	156
41	<u>Lagerstroemia macrocarpa</u> Wall.	157
42	<u>Lagerstroemia balansae</u> Koehne.	158
43	<u>Terminalia glaucifolia</u> Craib.	159

44	<u>Terminalia triptera</u> Stapf.	160
45	<u>Careya sphaerica</u> Roxb.	161
46	<u>Lithocarpus dealbatus</u> Rehd.	162
47	<u>Melientha suavis</u> Pierre.	163
48	<u>Maclura cochinchinensis</u> (Lour.) Corner.	164
49	<u>Streblus asper</u> Lour.	165
50	<u>Ficus hispida</u> Linn.	166
51	<u>Trema orientalis</u> (Planch.) Bl.	167
52	<u>Diospyros mollis</u> Griff.	168
53	<u>Diospyros filipendula</u> Pierre ex Lecomte.	169
54	<u>Embelia subcoriacea</u> Mez.	170
55	<u>Ardisia colorata</u> Roxb.	171
56	<u>Strychnos nux-vonica</u> Linn.	172
57	<u>Evatamia microphylla</u> Kerr.	173
58	<u>Holarrhena antidysenterica</u> (G. Don) Wall.	174
59	<u>Wrightia pubescens</u> R. Br.	175
60	<u>Oroxylum indicum</u> (Linn.) Vent.	176
61	<u>Fernandoa adenophylla</u> (Wall. ex G. Don) Steenis.	177
62	<u>Markhamia stipulata</u> (Wall.) Seem ex K. Schum. ..	178
63	<u>Stereospermum fimbriatum</u> A. DC.	179
64	<u>Vitex peduncularis</u> Wall. ex Schauer.	180
65	<u>Vitex quinata</u> (Lour.) William.	181
66	<u>Clerodendrum paniculatum</u> Linn.	182
67	<u>Symplocos laurina</u> Alston.	183

ภาพประกอบ

หน้า

68	<u>Gardenia erythroclada</u> Kurz.	184
69	<u>Morinda elliptica</u> Ridley.	185
70	<u>Hymenodictyon excelsum</u> Wall.	186
71	<u>Mitragyna brunonis</u> Craib.	187
72	<u>Mussaenda sanderiana</u> Roxb.	188
73	<u>Neonauclea sessilifolia</u> Merr.	189

บทที่ 1

บทนำ

ภูมิหลัง

ปัจจุบันสมุนไพรกำลังได้รับความสนใจจากแพทย์ เภสัชกร นักวิทยาศาสตร์ ตลอดจนคนทั่วไปอย่างกว้างขวาง เนื่องจากพบว่าสมุนไพรหลายชนิดสามารถใช้รักษาโรค บางโรคได้ผลดี (ประเสริฐ พรหมณี 2525 : 50, สุธีรา จันตรวีวิศิกาล 2526 : 56) ถึงแม้ว่าสมุนไพรบางชนิดจะยังไม่ได้รับการพิสูจน์โดยหลักวิทยาศาสตร์ แต่จากการใช้ ได้ผลดีติดต่อกันมาแต่โบราณก็อาจกล่าวได้ว่ามีคุณค่าในการรักษาพยาบาล (อรทัย รวยอาจิม 2523 : 7) ดังนั้นการใช้สมุนไพรเพื่อบำบัดรักษาโรคกันมาตั้งแต่โบราณก็ไม่ควรถูกมองข้ามไป เพราะแม้แต่ประเทศที่พัฒนาแล้วหลายประเทศก็ยังใช้สมุนไพรอยู่ เช่น เยอรมัน สาธารณรัฐประชาชนจีน (เพียว เหเมี่ยนวงษ์ญาติ 2523 : 25) ประเทศที่ให้ความสนใจ เกี่ยวกับสมุนไพรไม่ต่ำกว่าประเทศอื่น ๆ ได้แก่ ญี่ปุ่น ซึ่งได้ส่งนักวิจัยชาวญี่ปุ่นเข้ามาใน ประเทศไทยเพื่อศึกษาวิจัยสมุนไพรของไทยแล้วนำกลับไประบุ (เทพ เขียงทอง 2520 : 47) ทั้งนี้เพราะประเทศไทยเป็นประเทศที่อยู่ในภูมิภาคเขตร้อน มีฝนตกชุกจึงอุดมสมบูรณ์ ด้วยพรรณพฤษภชาตินานาชนิด ซึ่งนอกจากจะใช้สร้างเป็นที่อยู่อาศัย เครื่องอุปโภคบริโภค ต่าง ๆ แล้ว ยังปรากฏว่ามีพืชอีกหลายชนิดที่ใช้เป็นยารักษาโรคต่าง ๆ ได้ (เทพ เขียงทอง 2507 : 193, กลิน สุวตะพันธ์ 2520 : 29, ชัยโย ชัยชาญวิทย์พร 2522 : 5, อรทัย รวยอาจิม 2523 : 7)

คำว่า "สมุนไพร" หมายความว่า ยาที่ได้จากพืช สัตว์ หรือแร่ธาตุจากธรรมชาติ ที่ยังไม่มี การเปลี่ยนแปลงสภาพโครงสร้างภายใน เช่น ใบมะกอก แง่งชิง คีหิมี กระตุกเลือด ดินประสิ่ว กำมะถัน แต่ถ้านำมาแปรสภาพ เช่น หิงเจอร์ชิง ก็ไม่ใช่สมุนไพร (พระราชบัญญัติยา 2522 : 197) ในทัศนะของแพทย์แผนโบราณจะคนทั่วไปคิดว่าสมุนไพร หมายถึงยาที่เตรียม มาจากพืชเท่านั้น (เพียว—เหเมี่ยนวงษ์ญาติ—2523 :- 25) -เพราะในการรักษาโรค-----

ส่วนใหญ่แล้วจะใช้พืช ส่วนสัตว์และแร่ธาตุจะใช้เฉพาะบางโรคเท่านั้น ดังนั้นจึงเรียกพืชที่นำมาใช้เป็นยาว่า "พืชสมุนไพร" หรือ Medicinal Plants

ประเทศไทยมีการใช้พืชสมุนไพรมานานแล้ว ดังปรากฏหลักฐานในศิลาจารึกของพ่อขุนรามคำแหงว่า พระองค์ได้ทรงสร้างสวนป่าสมุนไพรไว้บนเขาหลวง หรือเขาสรรพยา อำเภอสวรรคโลก จังหวัดสุโขทัย เพื่อให้ราษฎรใช้รักษาโรค (ชลอ อุทกภาชนัน 2524 : 247, โสภิต ชรรณอารี และมนทิรา ศันต์เกตุร 2524 : 8) แม้กระทั่งปัจจุบันก็ยังมีการใช้พืชสมุนไพรกันอย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะตามท้องถิ่นทุรกันดารอยู่ห่างไกลความเจริญที่การแพทย์แผนปัจจุบันยังไม่สามารถกระจายไปได้ทั่วถึง กระทรวงสาธารณสุขได้เห็นความสำคัญของเรื่องนี้จึงได้มอบหมายให้กองวิจัยทางการแพทย์ กรมวิทยาศาสตร์การแพทย์ เป็นผู้ดำเนินงานในการส่งเสริมการใช้สมุนไพรในโครงการสาธารณสุขมูลฐาน (ปรุงจันทร์ ตินกร ณ อยุธยา 2522 : 120 - 121) เพื่อให้ประชาชนสามารถพึ่งพาตนเองในการรักษาโรคได้ และยังเป็นทางเลือกลดค่าใช้จ่ายให้น้อยลงด้วย ทั้งนี้เพราะยาที่ใช้กันในปัจจุบันต้องใช้วัตถุดิบจากต่างประเทศในสัดส่วนที่สูง เช่น ใน พ.ศ. 2522 ประเทศไทยเสียเงินซื้อยาจากต่างประเทศถึง 7,000 ล้านบาท เพราะเรายังไม่สามารถพึ่งพาตัวเองในการผลิตยาให้ได้ใช้เพียงพอภายในประเทศ (สมุนไพรกับการพึ่งตนเอง 2525 : 4)

การใช้พืชสมุนไพรยังมีปัญหาว่าจะใช้พืชชนิดใดรักษาโรคอะไรได้ถูกต้องหรือไม่ (ชัยโย ชัยชาญพิทยุทธ 2522 : 63) เพราะพืชสมุนไพรบางชนิดที่ปรากฏในตำรายาไทย เช่น พุงแอ กะลาซอ กระพังอาค กลม คุดะ จักจั่น แสงแม่ ตาอชะโมบ ทรีต แทะระ หิงทก เพตาค ปูเจ้าพู ปูเจ้าสมงกุญ ผ้าเคื่อนทก หมูปลอย ยี่รู ป่าบ เปียน ไธโชะ แสนนางง้อ สอหลอ เหล่านี้ยังไม่ทราบชื่อพฤกษศาสตร์ เพราะไม่รู้จักลักษณะของต้นที่แท้จริงว่าเป็นอย่างไร เนื่องจากไม่ได้นำมาใช้ทั้งต้น นำมาเพียงส่วนใดส่วนหนึ่งของพืช ซึ่งในประเทศเรายังขาดสถานที่สำหรับรวบรวมสิ่งเหล่านี้ไว้ (วิเชียร จีรวงส์ และพยอม ตันศิริวัฒน์ 2520 : 38)

พืชสมุนไพรบางชนิดเรียกชื่อไทยชื่อเดียวกัน แต่เป็นพืชต่างชนิดกัน เช่น

<u>ชื่อไทย</u>	<u>ชื่อพฤกษศาสตร์</u> (Botanical Name)	<u>วงศ์</u> (Family)
แคทราย	<u>Dolichandrone</u> <u>spathacea</u> (Linn.f.) K.Schum	Bignoniaceae
แคทราย	<u>Sterospermum</u> <u>fimbriatum</u> A.DC.	Bignoniaceae
	(ลีน่า ผู้พัฒนาพงศ์ 2525 : 244, 252)	
คุย	<u>Willughbeia</u> <u>cochichinensis</u> Pierre.	Apocynaceae
คุย	<u>Willughbeia</u> <u>firma</u> Bl.	Apocynaceae
	(ลีน่า ผู้พัฒนาพงศ์ 2522 : 137, 139)	
กุน	<u>Cassia</u> <u>fistula</u> Linn.	Leguminosae subfam.
		Caesalpinioideae
	(วัชชัย ล้นตี่สุข และชาลิต นิยมธรรม	
	2526 : 150 - 221)	
กุน	<u>Colocasia</u> <u>gigantea</u> Hook.f.	Araceae
	(ลีน่า ผู้พัฒนาพงศ์ 2522 : 161)	
อังกาบ	<u>Asystasia</u> <u>gangetica</u> (Linn.) T.And	Acanthaceae
อังกาบ	<u>Barleria</u> <u>cristata</u> Linn.	Acanthaceae
อังกาบ	<u>Barleria</u> <u>prionitis</u> Linn.	Acanthaceae

(บุศบรณ ฅ สงขลา 2525 : 8, 10, 13)

พืชสมุนไพรบางชนิดที่เป็นพืชชนิดเดียวกัน แต่ต่างท้องถิ่นก็มีชื่อเรียกต่างกัน เช่น

ล้นทม (ภาคกลาง) จ่าป่า (ภาคอีสาน) วานน้ำ (ภาคกลาง) หัวอ (ภาคใต้) ฮางควา (ภาคเหนือ)

ดังนั้นการทดสอบหาชื่อพฤกษศาสตร์ของพืชสมุนไพรจึงเป็นจุดสำคัญ หรือหัวใจของการวิจัยในตำแน่งสมุนไพร เพราะถ้าผิดในขั้นนี้แล้วก็เท่ากับเป็นการเริ่มต้นที่ผิด (วิเชียร จีรวงส์ และพยอม ตันติวัฒน์ 2520 : 38 - 39) การเริ่มต้นงานวิจัยด้วยชื่อที่ผิดพลาดอาจจะทำให้ผลงานนั้นค้อยในคุณค่า เป็นแนวโน้มนำให้ผู้อื่นขาดความเชื่อถือในข้อมูลอื่น ๆ ของผลงานนั้นคิดตามมาก็ได้ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับพืชนั้น ต้องเริ่มต้นที่ขั้นพื้นฐานกล่าวคือ จะต้องรู้จักชื่อที่ถูกตัวของพืชนั้น ๆ เสียก่อน (ชวรัชย์ สันติสุข 2523 : 119) จึงเป็นการสมควรที่จะได้มีการศึกษาทางคำานอนุกรมวิธานของพืชสมุนไพรในแต่ละท้องถิ่นของไทย เพื่อนำมาใช้เป็นพื้นฐานในการศึกษาพืชสมุนไพรในคำานอื่น ๆ อีกต่อไป

ในจังหวัดสกลนครมีการใช้พืชสมุนไพรบำบัดรักษาโรคกันมาก โดยเฉพาะพืชสมุนไพรที่เป็นไม้ต้นและไม้พุ่มที่มีอยู่ทั่วไปและตามป่าเขา ทั้งนี้เพราะสภาพภูมิประเทศโดยทั่วไปของจังหวัดสกลนครเป็นที่ราบสูง ล้อมรอบด้วยภูเขาและป่าไม้ พื้นที่ป่าของจังหวัดสกลนครนับว่ายังมีพื้นที่ป่าไม้เหลืออยู่มากพอสมควร กล่าวคือพื้นที่ป่าไม้ประมาณ 43.51 เปอร์เซ็นต์ของเนื้อที่จังหวัดทั้งหมด และมีป่าไม้อยู่ในสภาพสมบูรณ์ประมาณ 47 เปอร์เซ็นต์ ของพื้นที่ป่าทั้งหมด (ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัดสกลนคร 2528 : 6) จึงควรที่จะได้มีการสำรวจพืชสมุนไพรที่เป็นไม้ต้นและไม้พุ่มที่ประชาชนในจังหวัดนี้ใช้บำบัดรักษาโรค แล้วนำมาศึกษาทางคำานอนุกรมวิธาน สัณฐานวิทยา และนิเวศวิทยาบางประการ เช่น ลักษณะภูมิประเทศ ลักษณะของดิน เป็นต้น ซึ่งผลที่ได้จากการศึกษานี้จะทำให้ทราบถึงแนวทางในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติที่หาได้ยาก และเป็นแนวทางในการส่งเสริมให้มีการปลูกพืชสมุนไพรที่เป็นพืชเศรษฐกิจได้อีกด้วย

ความมุ่งหมายของการศึกษาค้นคว้า

1. เพื่อสำรวจชนิดพรรณพืชสมุนไพร ไม้ต้นและไม้พุ่มที่นิยมใช้รักษาโรคต่าง ๆ ในเขตจังหวัดสกลนคร
2. เพื่อศึกษานุกรมวิชาการ สัมภาษณ์วิทยา และนิเวศวิทยาของพืชสมุนไพร ไม้ต้น และไม้พุ่มชนิดดังกล่าว
3. เพื่อเก็บรวบรวมตัวอย่างพืชสมุนไพร ไม้ต้นและไม้พุ่มที่ได้จากการศึกษาค้นคว้าไว้เป็นประโยชน์ในการศึกษาเกี่ยวกับพืชสมุนไพรในโอกาสต่อไป

ความสำคัญของการศึกษาค้นคว้า

1. ผลจากการศึกษาค้นคว้านี้ทำให้ทราบถึงลักษณะทางพฤกษศาสตร์ของพืชสมุนไพร ไม้ต้นและไม้พุ่ม และสามารถทราบสรรพคุณต่าง ๆ ของพืชสมุนไพรเหล่านี้ เพื่อช่วยให้นำพืชสมุนไพรมาใช้ได้ถูกต้อง
2. จากผลจากการศึกษาค้นคว้านี้ สามารถนำไปใช้เป็นแนวทางในการศึกษาค้นคว้าวิจัยเกี่ยวกับพืชสมุนไพรในตำแหน่งอื่นต่อไป
3. ผลจากการศึกษาค้นคว้านี้ ทำให้ทราบถึงแนวทางในการอนุรักษ์พืชสมุนไพรที่หายาก ส่งเสริมให้มีการปลูกขยายพันธุ์มากขึ้น ตลอดจนเป็นการเพิ่มข้อมูลทางด้านพฤกษศาสตร์เศรษฐกิจของไทย
4. ผล และวิธีการศึกษาค้นคว้านี้ สามารถนำไปใช้เป็นเอกสาร และแนวทางในการจัดหาเก็บรวบรวม และคัดเลือกวัสดุอุปกรณ์ประกอบการเรียนการสอนวิชาชีววิทยา สาขาพฤกษศาสตร์ ในระดับต่าง ๆ ได้

ขอบเขตของการศึกษาค้นคว้า

1. ทำการศึกษาเฉพาะพืชสมุนไพรที่เป็นไม้ต้นและไม้พุ่มพื้นเมืองของไทย ซึ่งประชาชนในจังหวัดสกลนครนิยมใช้นำมารักษาโรค
2. การศึกษารังนี้กระทำเฉพาะในเขตจังหวัดสกลนคร
3. ศึกษาต้นอนุกรมวิธาน สัณฐานวิทยา และนิเวศวิทยาของพืชสมุนไพรจำพวกไม้ต้นและไม้พุ่ม
 - 3.1 อนุกรมวิธาน โดยการวิเคราะห์หาชื่อสกุล ชนิดพืชสมุนไพรที่นำมาได้ทั้งหมด ทารูปริธานจำแนกชนิด พร้อมทั้งบรรยายลักษณะของพรรณไม้
 - 3.2 สัณฐานวิทยา ศึกษาลักษณะภายนอก ได้แก่ ลำต้น ใบ ดอก ผล และเมล็ด
 - 3.3 นิเวศวิทยา ศึกษาแหล่งที่อยู่ ภูมิอากาศ ปริมาณน้ำฝน ลักษณะภูมิประเทศ และลักษณะของดิน

นิยามศัพท์เฉพาะ

1. สมุนไพร หมายถึง ยาที่ได้จากพืช สัตว์ และแร่ธาตุจากธรรมชาติที่ไม่มีการเปลี่ยนแปลงสภาพโครงสร้างภายใน สามารถนำมาใช้เป็นยารักษาโรคต่าง ๆ และบำรุงร่างกายได้
2. พืชสมุนไพร หมายถึง ไม้ต้นและไม้พุ่มที่นำมาใช้เป็นยารักษาโรค
3. ไม้ต้น หมายถึง พืชที่มีความสูงเกิน 5 เมตร ขึ้นไป มีการแตกกิ่งก้านสาขาในระดับที่สูงกว่าพื้นดินมาก ๆ เช่น จามจุรี ราชพฤกษ์
4. ไม้พุ่ม หมายถึง พืชที่มีความสูงไม่เกิน 5 เมตร มีการแตกกิ่งก้านสาขาใกล้กับพื้นดิน เช่น กระดังงา เข็ม แก้ว
5. อนุกรมวิธาน หมายถึง การจัดหมวดหมู่พืชสมุนไพร ไม้ต้นและไม้พุ่มตั้งแต่วงศ์จนถึงชนิด

6. สันฐานวิทยา หมายถึง การศึกษาลักษณะภายนอกที่ปรากฏให้เห็น ซึ่งสามารถนำมาใช้ในการหาบุพการีจากแขนงชนิดได้ เช่น ลำตัว ใบ คอ และผล

7. นิเวศวิทยา หมายถึง การศึกษาลักษณะที่อยู่อาศัยตามธรรมชาติ ได้แก่ แหล่งที่อยู่อาศัย ชนิดของพรรณไม้ในแหล่งที่อยู่อาศัย ภูมิอากาศ และปริมาณน้ำฝน

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

"พืชสมุนไพร" คือ พืชที่ใช้เป็นยาที่มีคุณค่าหรือสรรพคุณ สามารถนำมาใช้บำบัดรักษาอาการป่วยไข้ต่าง ๆ ได้ (สุวรรณา เวชชภิกุล 2528 : 1) ในการใช้พืชเป็นยารักษาโรคนั้นมีข้อควรระวังก็คือ จะต้องรู้จักลักษณะที่แท้จริงของพืชที่จะนำมาใช้เพื่อความปลอดภัยและปลอดภัยจากการใช้ (พยอม ตันติวัฒน์ 2521 : ก) ปัญหาที่สำคัญของพืชสมุนไพร คือ เรื่องชื่อพืช (โสภิต ชรรมาวี และมนตรีรา คัมภีร์เกตุร 2524 : 154) เนื่องจากพืชหลายชนิดมีชื่อสามัญหลายชื่อทั้งที่เป็นพืชชนิดเดียวกัน หรือพืชบางชนิดมีชื่อสามัญชื่อเดียวกันแต่เป็นพืชต่างชนิดกัน ทั้งนี้เพราะสำเนียงการพูดของแต่ละภาษา แต่ละท้องถิ่นแตกต่างกัน (จำลอง เพ็งคล้าย และวัชรชัย สันติสุข 2519 : 26) เพื่อหลีกเลี่ยงความสับสนที่จะเกิดขึ้นจากการเรียกชื่อพืชที่แตกต่างกันไป จึงมีการตั้งชื่อวิทยาศาสตร์ (scientific name) ให้แก่พืช เพื่อให้ นักพฤกษศาสตร์ได้เข้าใจตรงกัน สำหรับชื่อวิทยาศาสตร์ของพืชอาจจะเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า "ชื่อพฤกษศาสตร์ (botanical name)" (ธานี พานิชผล 2523 : 122)

พืชพันธุ์ไม้ในสวนชนิดในโลกต่างได้รับการขนานนามทางพฤกษศาสตร์ทั้งสิ้น เพื่อบ่งลักษณะรูปพรรณของพืชชนิดต่าง ๆ ว่าเป็นพืชชนิดใด จัดอยู่ในพืชกลุ่มใด และมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับพืชชนิดใดหรือกลุ่มใดบ้าง เช่น เมื่อกล่าวถึง Dipterocarpus obtusifolius Teijsm. ex Miq. ก็หมายถึง ยางเหียง ซึ่งจัดอยู่ในสกุลยาง (Dipterocarpus) เช่นเดียวกับ Dipterocarpus tuberculatus Roxb. หรือ ยางพลวง ไม้ยางทั้งสองจึงมีลักษณะคล้ายคลึงกันมากกว่า Shorea obtusa Wall. หรือ ไม้เต็ง ซึ่งเป็นพันธุ์ไม้วงศ์ยาง (Dipterocarpaceae) แต่อยู่ต่างสกุลกัน (วัชรชัย สันติสุข 2523 : 118) ในการศึกษาพรรณไม้ต่าง ๆ นั้น ความจำเป็นอันดับแรกก็คือต้องรู้จักชื่อพฤกษศาสตร์

ชื่อพฤกษศาสตร์ของพืชซึ่งเป็นที่ยอมรับกันทั่วไป จะอาศัยหลัก Botanical System of Nomenclature ซึ่งลินเนียส (Linnaeus) ได้เสนอไว้ตั้งแต่ปี ค.ศ. 1753 (Seagal and others. 1966 : 13) คือต้องประกอบด้วยสองส่วน คือ ชื่อสกุล (generic name) และชื่อตัวหรือชื่อชนิด (specific epithet) (Porter. 1967 : 56, จาลอง เพ็งคล้าย และชวรัชย์ สันติสุข 2529 : 27, วิเชียร จีรวงส์ และพยอม คันทิวัฒน์ 2520 : 38, ชานี พานิชผล 2523 : 123 - 124)

การศึกษาและวิจัยเกี่ยวกับพืชสมุนไพรบางชนิดในประเทศไทย

1. การศึกษาฤทธิ์ในการยับยั้งการเจริญของแบคทีเรีย

ในระหว่างสงครามโลกครั้งที่สอง นายแพทย์อวย เกตุสิงห์ ได้เริ่มทำการวิจัยเกี่ยวกับยารักษาไข้มาเลเรีย พบว่าลูกเรว่น้อย ลูกปลิงกาสา เปลือกเพกา เปลือกขลุค ใช้รักษาผู้ป่วยที่ติดเชื้อ Plasmodium falciparum ได้ผลดี สำหรับเปลือกเพกาและลูกเรว่น้อยนั้นสามารถใช้รักษาผู้ป่วยที่ติดเชื้อ P. vivax ได้ด้วย นอกจากนี้ยังมีพืชสมุนไพรอื่น ๆ ที่มีผลต่อเชื้อ P. vivax คือ เปลือกสะเดาขาว เปลือกกรรณิการ์ เปลือกพญาบาท เปลือกพญามือเหล็ก แต่พืชสมุนไพรที่ได้ผลสูงสุดสำหรับเชื้อ P. vivax คือเปลือกกรรณิการ์ ต่อมาในปี ค.ศ. 1981 นพ. ศ. สรรพคุณ และคณะได้ศึกษาฤทธิ์ต้านทานเชื้อมาเลเรียของพืชสมุนไพรไทย 4 ชนิด ซึ่งในตารางแผนโบราณระบุว่าใช้เป็นยารักษาโรคมาเลเรียได้ พบว่าสารสกัดจากรากปลาไหลเผือกมีประสิทธิภาพสูงที่สุดต่อเชื้อ P. falciparum (นพ. ศ. สรรพคุณ 2526 : 33)

จงรักษ์ วจนคุปต์ (2494) ศึกษาฤทธิ์ในการยับยั้งการเจริญของเชื้อ Staphylococcus aureus ของพืชสมุนไพร 20 ชนิด พบว่า รากมะตูม สารสกัดพืชสีเสียด มีฤทธิ์ยับยั้งการเจริญเติบโตของเชื้อ S. aureus (มณฑิรา คัมภ์เกตุร และโสภิต ชรรมาวี 2524 : 694) พืชอื่น ๆ พบว่ารากของหนอนตาชอยาก รากชะเอมเทศ และน้ำมันกานพลู สามารถนำมาทำเป็นยาถูกลมลดไข้ เป็นยาแก้ไอสำหรับรับประทานได้ และสารสกัดจากหนอนตาชอยากมีฤทธิ์ในการต้านเชื้อแบคทีเรียได้หลายชนิด

เช่น S. aureus, Streptococcus group B และ S. pneumonia (พัชรินทร์ บุรพานนท์ และคนอื่น ๆ 2527 - 2528 : 27) เคชา สุวรรณชัยยง และพัชรีย์ ชัยจำรูญพันธุ์ ได้ศึกษาฤทธิ์การต้านเชื้อจุลินทรีย์ของพืชสกุลสมอไทย (Terminalia Linn.) พบว่าสมอต่าง ๆ สามารถต้านทานเชื้อ S. aureus, Bacillus subtilis ซึ่งเป็นสาเหตุของการอักเสบบริเวณคอ (เคชา สุวรรณชัยยง และพัชรีย์ ชัยจำรูญพันธุ์ 2527 - 2528 : 22) ชัยโย ชัยชาญทิพยพุท และคนอื่น ๆ ได้รายงานว่าสารสกัดจากสมอไทย (Cassia tora L.) ช่วยแอลกอฮอล์มีฤทธิ์ฆ่าเชื้อแบคทีเรียพวก Staphylococcus, Bacillus, Diphtheria, Escherichia coli, เชื้อไทฟอยด์ และพาราไทฟอยด์ (ชัยโย ชัยชาญทิพยพุท และคนอื่น ๆ 2523 : 73)

วันที่ กฤษณพันธ์ และมาลิน จุลศิริ ศึกษาพบว่าสารสกัดจากสมุนไพรรัก แก้วเทียนกิ่ง ชา กับพืชมะขามเทศ มีฤทธิ์ยับยั้งการเจริญเติบโตของเชื้อแบคทีเรียที่เป็นสาเหตุของโรคท้องร่วงได้ (Gitsanapan and Chulasiri. 1983 : 119) ซึ่งสอดคล้องกับเคชา สุวรรณชัยยง และพัชรีย์ ชัยจำรูญพันธุ์ ที่ได้ศึกษาพบว่าสารสกัดจากสมอสามารถต้านเชื้อแบคทีเรียที่เป็นสาเหตุทำให้เกิดโรคท้องร่วงได้ เช่น Shigella flexneri (เคชา สุวรรณชัยยง และพัชรีย์ ชัยจำรูญพันธุ์ 2527 - 2528 : 21)

จันทร์เพ็ญ ตั้งมั่นอนันตกุล และพัชรารักษ์ อุ่นจันทร์ ได้ศึกษาพืชสมุนไพรที่ใช้รักษาโรคท้องร่วง พบว่าเปลือกหับทิมไม้ผลดีในการต้านเชื้อแบคทีเรียที่ทำให้เกิดโรคท้องร่วง (จันทร์เพ็ญ ตั้งมั่นอนันตกุล และพัชรารักษ์ อุ่นจันทร์ 2527 - 2528 : 34) ซึ่งผลการศึกษานี้สอดคล้องกับพนิดา กาญจนภี และณัฏฐรา วีระฉัตร ที่รายงานว่าสารสกัดจากเปลือกหับทิมสามารถใช้เป็นยาแก้ท้องร่วงได้ เนื่องจากมี Tannin อยู่ประมาณ 22 - 25 เปอร์เซ็นต์ (พนิดา กาญจนภี และณัฏฐรา วีระฉัตร 2527 : 334)

2. การศึกษาฤทธิ์ในการต้านทานเชื้อรา

สุรลักษณ์ ลิ้มศรีมนี และโสภิตา กิริรัตน์ ศึกษาฤทธิ์ต้านเชื้อราของพืชสมุนไพร พบว่าสารที่ได้จากการสกัดกระเพราด้วยปิโตรเลียมอีเทอร์ มีฤทธิ์ยับยั้งการเจริญของเชื้อราพวก Filamentous fungi ชนิด Trichophyton rubrum ได้ (สุรลักษณ์ ลิ้มศรีมนี และโสภิตา กิริรัตน์ 2525 : 5 - 8)

วันดี อวิรุจน์นัท และแม่นัสรวง วุฒิกุลเลิศ ศึกษาพบว่าดอกสารภี ใบชุมเห็ดเทศ ต้นลาโพง ผิวส้มเกลี้ยง มีฤทธิ์ต้านเชื้อรา T. rubrum, Epidermophyton floccosum และ Microsporum gypsum (วันดี อวิรุจน์นัท และแม่นัสรวง วุฒิกุลเลิศ 2526 : 87)

สุดีวรรณ ชุติยสันตยานนท์ และคณะ ได้ศึกษาสมุนไพรที่ใช้รักษาโรคผิวหนังพบว่า ทุเรียน หนาคีใหญ่ เลี่ยน ฝรั่ง บละเจตุลเพลิงขาว สามารถยับยั้งการเจริญของเชื้อราบางชนิดได้ เช่น T. rubrum, T. menlagrophytes, M. gypseum (สุดีวรรณ ชุติยสันตยานนท์ และคณะอื่น ๆ 2527 - 2528 : 1 - 37) ซึ่งได้สอดคล้องกับชัยโย ชัยชาญทิพยุทธ ที่รายงานว่าสารสกัดด้วยอะซิโตนจาก เปลือกกรากและเปลือกต้นของกุน (Cassia fistula L.) มีฤทธิ์ฆ่าเชื้อรา Microsporum tonsurans, T. rubrum และ T. megninii นอกจากนี้ในเมล็ดของชุมเห็ดไทย (Cassia tola L.) ก็มี Chrysophanic acid-9-anthrone ซึ่งมีฤทธิ์ฆ่าเชื้อราที่ทำให้เกิดโรคผิวหนังได้ (ชัยโย ชัยชาญทิพยุทธ 2524 : 62, 2523 : 73)

3. การศึกษาฤทธิ์ทางเภสัชวิทยา

ศศิมา ศรีท้าววงศ์สกุล พบว่าน้ำยาสกัดจากขี้คันทอ (Sida rhombifolia Linn.) ที่สกัดด้วยบอกลอซอดสามารถป้องกันการตั้งครรภ์ในหนูขาวได้ และน้ำยาสกัดจากฝ้ายขาว (Gossypium hirsutum var. punctatum Hutch) ที่สกัดด้วยน้ำทำให้จำนวนลูกหนูที่คลอดลดลงจากจำนวนตัวอ่อน และมีลูกหนูตายหลังคลอดอีกด้วย (ศศิมา ศรีท้าววงศ์สกุล 2523 : 57, 61)

บุษบง จาเวญการารักษ์มี ศึกษาพบว่าน้ำสกัดจากใบแก้ว (*Murraya paniculata* Jack) ทำให้คุณหมิวมีร่างกายของหนูขาวลดลง (บุษบง จาเวญการารักษ์มี 2525 : 21)

วันดี ถนอมพันธ์ ได้ศึกษาแอนทราควิโนน (Anthraquinones) จากพืชสกุลไม้แสมสาร (*Cassia*) ที่พบในประเทศไทย พบว่าพืชสกุลนี้ 24 ชนิด ที่พบในประเทศไทย 16 ชนิด ของพืชเหล่านี้มีสารสำคัญเป็นแอนทราควิโนนชนิดต่าง ๆ ซึ่งใช้ประโยชน์เป็นยาถ่ายและยาระบาย (Gritsanapan 1981 90) ประเวศ วะสี ได้รายงานไว้ว่าพืชสมุนไพรหลายชนิดใช้เป็นยาระบายได้คือ เช่น ใบมะขามแขก แก่นขี้เหล็ก ผักกูด (ประเวศ วะสี 2521 : 13) ซึ่งสอดคล้องกับเต็ม สมิตินันท์ ที่ได้รายงานไว้ว่า ผัก ไม้ ดอก และรากของชัยพฤกษ์หรือคูน (*Cassia fistula* Linn.) และขี้เหล็กบ้าน (*Cassia siamea* Lamk.) สามารถใช้เป็นยาระบายได้ (เต็ม สมิตินันท์ 2518 : 126 - 128) พเยาว์ เหมือนวงษ์ญาติ ก็ได้รายงานว่าแก่นขี้เหล็ก ชุมเห็ดไทย และชุมเห็ดเทศมีสารพวกอนุพันธ์ของแอนทราควิโนน (พเยาว์ เหมือนวงษ์ญาติ 2523 : 32) อวย เกตุสิงห์ ได้รายงานผลการใส่ใบชุมเห็ดเทศขนาด 8 - 15 กรัม ว่าทำให้มีการระบายได้ดี เนื่องจากในใบของชุมเห็ดเทศมีสารแอนทราควิโนน และใบแก่มีฤทธิ์ระบายน้อยกว่าใบอ่อน (กมล สวัสดิ์มงคล และคนอื่น ๆ 2528 : 93 - 99)

4. การสำรวจและรวบรวมสมุนไพรต่าง ๆ

พยอม กันติวadhan ได้รวบรวมรายชื่อพร้อมทั้งบรรยายลักษณะและสรรพคุณของพืชสมุนไพรไม้ต้นไม้พุ่มที่พบในประเทศไทยจำนวน 45 วงศ์ 94 สกุล 114 ชนิด ที่ใช้บำบัดรักษาโรคในท้องถิ่นต่าง ๆ ของไทย (พยอม กันติวadhan 2521 : 2 - 152) สำลี ใจดี และคนอื่น ๆ ได้รวบรวมรายชื่อพร้อมทั้งสรรพคุณของพืชสมุนไพรที่ปรากฏในตำรายาไทยพบว่ามีไม้ต้นและไม้พุ่มที่ใช้บำบัดรักษาโรคได้จำนวน 12 วงศ์ 23 สกุล 33 ชนิด (สำลี ใจดี และคนอื่น ๆ 2522 : 21 - 159, 2524 : 25 - 169) สีนามูพันธ์ และบุศบรณ ณ สงขลา ได้บรรยายลักษณะทางพฤกษศาสตร์โดยละเอียดของ

พืชสมุนไพรจำนวน 16 วงศ์ 58 สกุล 61 ชนิด (ลินา ผู้พัฒนาพงศ์ 2522 : 94 - 144, 2525 : 184 - 278, บุศยบรรณ ณ สงขลา 2525 : 1 - 88)

อุไรวรรณ ประยูรรัตน์ และคนอื่น ๆ ได้ทำการสำรวจพืชสมุนไพรใน จังหวัดชลบุรี พบว่ามีพืชที่เป็นไม้ต้นและไม้พุ่มบางชนิดใช้บำบัดรักษาโรคได้ เช่น หนุ่ยพันธุ์ขาว หนุ่ยพันธุ์แดง หนาคีใหญ่ สมูแฉง สมูขาว หนุ่ยขัด ขอย พืชสมุนไพรที่เป็นไม้ต้นและไม้พุ่มที่พบ ในจังหวัดชลบุรีมีทั้งหมด 23 วงศ์ 47 สกุล 70 ชนิด และอีก 1 วาไรตี้ คือ คนที่สอทะเล (*Vertex trifolia* Linn. var. *simplicifolia* Cham. (อุไรวรรณ ประยูรรัตน์ และคนอื่น ๆ 2524 : 23 - 195) สมหมาย กระจำงลิจิต และคนอื่น ๆ สรรวพืช สมุนไพรที่บำบัดพืชสัตว์ที่กระจายอยู่ในพื้นที่ภาคใต้ พบว่ามีพืชสมุนไพรที่ใช้บำบัดสัตว์ที่เป็น ไม้ต้นและไม้พุ่มจำนวน 10 วงศ์ 9 สกุล 11 ชนิด และมีพืชสมุนไพรไม้พุ่มอีก 6 ชนิดที่ไม่ทราบ ชื่อพฤกษศาสตร์ คือ เนียงพร้าว อยู่ในวงศ์ Acanthaceae น้ำขาว อยู่ในวงศ์ Anacardiaceae ร้างจืดต้นคอกเหลือง ร้างจืดต้นคอกม่วง บุคกระ อยู่ในวงศ์ Leguminosae ลั่นห่าน อยู่ในวงศ์ Verbenaceae และอีก 1 ชนิด ไม่ทราบวงศ์และ ชื่อพฤกษศาสตร์ คือ ถอบแถบ ส่วนไม้ต้นนั้นมีเพียงชนิดเดียวที่ไม่ทราบวงศ์และชื่อพฤกษศาสตร์ คือ ต้นเม่า หรือส้มเม่า (สมหมาย กระจำงลิจิต และคนอื่น ๆ 2524 : 18 - 52, 2525 : 21 - 93)

จากที่กล่าวมาแล้วจะเห็นได้ว่าพืชสมุนไพรไทยจำนวนมากที่ได้รับการค้นคว้าทดลอง ทางวิทยาศาสตร์เพื่อพิสูจน์คุณค่าในการบำบัดรักษาโรค แต่ก็ยังมีพืชสมุนไพรในท้องถิ่นต่าง ๆ ของประเทศไทยอีกหลายชนิดที่ยังไม่ได้มีการทดลองทางวิทยาศาสตร์ รวมทั้งค้นคว้าหาชื่อ พฤกษศาสตร์ที่ถูกต้องของพืชสมุนไพรเหล่านี้ ดังนั้นจึงควรมีการสำรวจพืชสมุนไพรในท้องถิ่น ต่าง ๆ แล้วนำมาศึกษาหาชื่อพฤกษศาสตร์ที่ถูกต้อง

จังหวัดสกลนครมีเนื้อที่ประมาณ 9,818.98 ตารางกิโลเมตร หรือ 6,136,862.5 ไร่ (สำนักงานพาณิชย์จังหวัดสกลนคร 2525 : 2) สภาพภูมิประเทศโดยทั่วไปเป็นที่ราบสูง สูงกว่าระดับน้ำทะเล 172 เมตร ล้อมรอบด้วยภูเขาล้อมรอบด้วยป่าไม้ พื้นที่ป่าของจังหวัดสกลนคร นับว่ายังมีพื้นที่ป่าเหลืออยู่มากพอสมควร กล่าวคือพื้นที่ป่าไม้ประมาณ 43.51 เปอร์เซ็นต์

ของเนื้อที่จังหวัดทั้งหมด และมีป่าไม้อยู่ในสภาพสมบูรณ์ประมาณ 47 เปอร์เซ็นต์ ของพื้นที่ป่าทั้งหมด พื้นที่ป่าไม้ของจังหวัดสกลนครส่วนใหญ่อยู่ในเขตอำเภอเมือง อำเภอกุศมาคม อำเภอสองดาว อำเภอสว่างแดนดิน อำเภอบ้านม่วง อำเภอกุสุมาลย์ (ศูนย์การศึกษา นอกโรงเรียนจังหวัดสกลนคร 2528 : 6) ลักษณะของดินฟ้าอากาศโดยทั่วไปก็ปีฤดูกาล เช่นเดียวกับจังหวัดอื่น ๆ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ กล่าวคือ ฤดูร้อนอากาศจะร้อนอบอ้าว และแห้งแล้ง ฤดูฝน ฝนจะตกชุก แต่เนื่องจากสภาพภูมิประเทศเป็นที่ราบสูงฉะนั้นความเสียหาย เนื่องจากอุทกภัยจึงไม่มี ส่วนฤดูหนาวอากาศจะหนาวจัด (สำนักงานพาณิชย์จังหวัดสกลนคร 2525 : 2)

ปริมาณน้ำฝนของจังหวัดสกลนครเฉลี่ยประมาณ 1,440.9 มิลลิเมตร โดยปริมาณน้ำฝนสูงสุดในเดือนสิงหาคม ประมาณ 284 มิลลิเมตร และต่ำสุดในเดือนธันวาคม ประมาณ 0.1 มิลลิเมตร จำนวนวันฝนตกเฉลี่ย 122.5 วัน ต่อปี แม้ว่าจะมีปริมาณน้ำฝนเฉลี่ยอยู่ในอัตราพอสมควรก็ตาม แต่เนื่องจากดินในจังหวัดสกลนครส่วนใหญ่เป็นดินร่วนปนทราย มีคุณสมบัติระบายน้ำได้ดี จึงทำให้เกิดการขาดแคลนน้ำเพื่อการเกษตรทั่วไป (ศูนย์การศึกษา นอกโรงเรียนจังหวัดสกลนคร 2528 : 5)

บทที่ 3

อุปกรณ์ และวิธีดำเนินงาน

อุปกรณ์

1. แฉกชักพันธุ์ไม้
2. เชือก หรือ เช็มขัดรัดแฉก
3. กระดาษชักพันธุ์ไม้
4. มีด หรือขวาน กรรไกรตัดกิ่งไม้
5. ถุงพลาสติก หรือกล่อง
6. ดินสอคา หรือดินสอกอปปี้ และดินสอเขียนไม้
7. ป้ายกระดาษแข็งที่มีเชือกผูก
8. สมุดบันทึก
9. น้ำยาที่ใช้ชักพันธุ์ไม้ ซึ่งมีส่วนผสมดังนี้
 - Mercuric chloride 350 gm.
 - Ammonium chloride 250 gm.
 - Arsenic oxide 50 gm.
 - Alcohol 90 % 10 litre
 - น้ำ 5 litre

วิธีดำเนินงาน

1. การสำรวจ และ เก็บตัวอย่างพืชสมุนไพร

1.1 รวบรวมรายชื่อพร้อมทั้งภาพของพืชสมุนไพรที่คาดว่าจะพบในจังหวัดสกลนคร จากหนังสือและเอกสารต่าง ๆ

1.2 ศึกษาสภาพภูมิประเทศ และเส้นทางที่จะออกสำรวจ โดยอาศัยการ สอดถามจากบุคคลที่อยู่ในแต่ละอำเภอของจังหวัดสกลนคร และจากเอกสารที่มีรายงาน เกี่ยวกับข้อมูลทางด้านภูมิศาสตร์ของจังหวัดสกลนคร กำหนดพื้นที่เป้าหมายที่จะออกสำรวจ ในอำเภอต่าง ๆ อำเภอละ 3 ตำบล ซึ่งพื้นที่เป้าหมายที่กำหนดไว้จะต้องกระจาย ครอบคลุมพื้นที่ของแต่ละอำเภอและครอบคลุมสภาพพื้นที่ที่มีลักษณะทางนิเวศวิทยาแตกต่างกัน เช่น พื้นที่ป่าดงดิบ พื้นที่ป่าดิบแล้ง พื้นที่ป่าละเมาะ พื้นที่ป่าเต็งรัง เพื่อให้ได้พืชสมุนไพร ไม่น้อยและไม่เกินที่เป็นตัวแทนของพืชสมุนไพร ไม่น้อยและไม่พบใบจังหวัดสกลนครมากที่สุด การเลือกพื้นที่เป้าหมายจะเลือกพื้นที่ของบางตำบลที่คาดว่าจะมีการใช้พืชสมุนไพรบำบัดรักษา โรคกันมาก โดยอาศัยการสอบถามและสัมภาษณ์จากบุคคลที่น่าเชื่อถือได้ เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน พระ แพทย์ประจำตำบล

1.3 เก็บตัวอย่างพืชสมุนไพรในพื้นที่เป้าหมายต่าง ๆ ที่กำหนดไว้ โดยมี ผู้ที่มีความรู้เกี่ยวกับการใช้พืชสมุนไพรและผู้ชำนาญภูมิประเทศในท้องถิ่นต่าง ๆ เป็นผู้นำทาง การเก็บตัวอย่างพืชสมุนไพรจะเก็บส่วนของกิ่งที่สมบูรณ์ที่สุด คือ มีใบ ดอก และผลติดอยู่ สำหรับพืชสมุนไพรบางชนิดที่ไม่พบดอกและผลในช่วงระยะเวลาที่ทำการสำรวจก็จะเก็บเฉพาะ ใบ ส่วนลักษณะอื่น ๆ ที่ไม่สามารถเก็บรวบรวมได้ก็จะศึกษาเพิ่มเติมจากตัวอย่างพันธุ์ไม้ ชนิดเดียวกันที่เก็บไว้ในหอพรรณไม้ กรมป่าไม้

1.4 ระยะเวลาที่ทำการศึกษา เริ่มทำการศึกษามกราคม 2529 ถึง ธันวาคม 2529

1.5 บันทึกลักษณะทางพฤกษศาสตร์และลักษณะทางนิเวศวิทยาของพืชสมุนไพร ที่ได้เก็บเป็นตัวอย่าง

1.6 นำตัวอย่างพืชสมุนไพรที่เก็บได้มาทำตัวอย่างพรรณไม้แห้ง (herbarium specimen) (ดูภาคผนวก)

2. การวิเคราะห์หาชื่อยู่ติ (identify) ของตัวอย่างพืชสมุนไพร

นำตัวอย่างพืชสมุนไพรที่ทำเป็นพรรณไม้แห้งแล้ว มาศึกษาลักษณะต่าง ๆ เปรียบเทียบกับตัวอย่างพรรณไม้แห้งที่หอพรรณไม้ กรมป่าไม้ เพื่อวิเคราะห์หาชื่อชนิดของพืชสมุนไพรที่เก็บมาได้ และจัดทำรูปวิธานจำแนกชนิด (Key to species) โดยอาศัยหลัก dichotomous keys และใช้รูปวิธานแบบ indented key คือ เปรียบเทียบลักษณะของพืชสมุนไพรทีละคู่ลดหลั่นกันลงมาแบบขั้นเลื่อย

3. การรวบรวมสรรพคุณของตัวอย่างพืชสมุนไพรที่ได้จากการสำรวจ

รวบรวมสรรพคุณของตัวอย่างพืชสมุนไพรที่ได้จากการสำรวจ โดยการสอบถามจากหมอกลางบ้านหรือบุคคลที่เคยได้รับการบำบัดรักษาด้วยพืชสมุนไพรแล้วได้ผลดี และค้นคว้าจากหนังสือหรือเอกสารที่รายงานถึงสรรพคุณของพืชสมุนไพรต่าง ๆ ในกรณีที่สรรพคุณที่ได้จากการสอบถามและสรรพคุณที่รายงานไว้ในหนังสือหรือเอกสารไม่ตรงกับ ให้ยึดเอาสรรพคุณที่ได้จากการสอบถามเป็นเกณฑ์

บทที่ 4

พฤกษศาสตร์

พืชสมุนไพรที่พบหลายชนิดมีลักษณะภายนอกเด่น ๆ ร่วมกัน ทำให้สามารถนำพืชสมุนไพรเหล่านี้มาจัดเป็นหมวดหมู่ตามลักษณะเด่น ๆ ได้แก่ ลักษณะของใบ ดอก ผล เมล็ด และลักษณะภายนอกอื่น ๆ เช่น ลักษณะของเปลือกและการปรากฏของยาง เป็นต้น แล้วนำมาจัดตารางปฐมนิเทศจำแนกวงศ์ได้ 38 วงศ์ และแต่ละวงศ์ที่มีพืชสมุนไพรมากกว่า 1 สกุล หรือชนิดก็ยังมีรูปพรรณจำแนกสกุลและชนิดเอาไว้ด้วย

รูปพรรณจำแนกวงศ์

1. ดอกมีกลีบดอก แต่ละกลีบแยกจากกันเป็นอิสระ หรือใบมีกลีบดอกชัดเจน
2. ดอกมีกลีบดอก หรือส่วนที่คล้ายกลีบดอก แต่ละกลีบแยกจากกันเป็นอิสระ
3. ส่วนต่าง ๆ ของดอกเรียงเวียนสลับกัน เกสรผู้และเกสรเมียมีจำนวนมาก หรือจำนวนจำกัด
4. กลีบดอกแข็ง หนา อุ่มน้ำ เกสรผู้และเกสรเมียมีจำนวนมาก เกสรเมียแต่ละอันแยกจากกันเป็นอิสระ ผลออกเป็นกลุ่ม

1. วงศ์ Annonaceae

4. กลีบดอกเล็ก บาง หรือไม่ปรากฏกลีบดอกชัดเจน เกสรผู้ 6 - 9 อัน เกสรเมียมีรังไข่ 1 ช่อง ผลเดี่ยว

2. วงศ์ Lauraceae

3. ส่วนต่าง ๆ ของดอกเรียงเป็นวง

5. รังไข่อยู่เหนือส่วนอื่น ๆ ของดอก

6. กลีบรองกลีบดอกและกลีบดอกมีชั้นละ 4 กลีบ รังไข่มีก้านชูรังไข่

3. วงศ์ Capparidaceae

6. กลีบรองกลีบดอกและกลีบดอกมีชั้นละ 5 กลีบ รังไข่ไม่มีก้านชูรังไข่

7. เกสรผู้มี 10 อัน หรือน้อยกว่า เชื่อมติดกับเบ้าหลอดหรือ
แยกจากกันเป็นอิสระ เกสรเมีย 1 อัน มีรังไข่ 1 ช่อง
ผลเป็นฝักฉีกแห้งหรือสด มี 1 ถึงหลายเมล็ด

8. ดอกมีสมมาตร กลีบดอกवरคกัน ซอกดอกประกอบ
ด้วยดอกขนาดเล็กอัดกันแน่นบนแกนกลม

4. วงศ์ Mimosaceae

8. ดอกไมได้สมมาตร กลีบดอกซ้อนทับกัน ดอกออกเป็นช่อ
แตกกิ่งก้านมากหรือน้อย หรือออกเดี่ยว ๆ

9. ดอกมีกลีบดอก 5 กลีบ หรือน้อยกว่า ลักษณะ
คล้ายคลึงกัน เกสรผู้แยกจากกันเป็นอิสระหรือ
ติดกันเล็กน้อยที่ฐาน

5. วงศ์ Caesalpiniaceae

9. ดอกมีกลีบดอก 5 กลีบ ขนาดแตกต่างกัน
ลักษณะแบบดอกถั่ว เกสรผู้ติดกันเป็นหลอด

6. วงศ์ Papilionaceae

7. เกสรผู้มีจำนวนมากหรือมีจำนวนจำกัด เกสรเมียมียมากกว่า
1 อัน เชื่อมติดกัน รังไข่มี 1 ถึงหลายช่อง

10. เกสรผู้มีจำนวนมาก แยกจากกันเป็นอิสระ หรือติดกัน
เป็นมัด หรือเป็นหลอด หรือเกสรผู้มีจำนวนจำกัด

11. กลีบรองกลีบดอกซ้อนทับกัน

12. ไข่ออนติคอปูกับรกที่ผนังของไข่

13. ใบมีกอม้ำมันเป็นขี้ผึ้ง ๆ เกสรผู้
มีจำนวนมาก ผลสดอู่น้ำ

7. วงศ์ Flacourtiaceae

13. ใบไม่มีต่อมข้างขึ้น เกสรผู้มี 4 - 5 อัน
ผลฉิวแห้งเมื่อแก่จะแตกออออก

8. วงศ์ Datisceae

12. ไซออนต์คอกอยู่กับรักที่แกนกลางของรังไข่

14. ใบเรียงสลับกัน มีหูใบ

15. กลีบดอกซ้อนบิดเวียนไปทางเดียวกัน
ผลมีปีกยาวทางด้านบน

9. วงศ์ Dipterocarpaceae

15. กลีบดอกซ้อนทับกันแต่ไม่บิดเวียน
ไปทางเดียวกัน ผลไม่มีปีก

10. วงศ์ Ochnaceae

14. ใบออกตรงข้ามกันเป็นคู่ ๆ ไม่มีหูใบ

16. ใบมีจุดสีดากกระจาย
ดอกสมบูรณ์เพศ ก้านเกสรเมีย
แยกจากกันเป็นแฉก ๆ ต้นมีน้ำยาง
สีแสดใส

11. วงศ์ Hypericaceae

16. ใบใบมีจุด ดอกแยกเพศ ดอก
ตัวเมียมีก้าน เกสรเมียติดกันโดย
ตลอด ต้นมียางสีขาวอมเหลืองหรือ
สีเหลือง

12. วงศ์ Cuttiferae

11. กลีบรองกลีบดอกจรดกัน

17. เกสรผู้มีจำนวนมาก ติดกันเป็นมัดหลาย ๆ มัด
ใบประกอบคล้ายรูปฝ่ามือ

13. วงศ์ Bombacaceae

17. เกสรผู้มีจำนวนมาก เป็นอิสระ หรือติดกัน
เป็นมัดเดียวหรือติดกันเป็นหลอด ใบเดี่ยว
หรือใบประกอบ

18. เกสรผู้เป็นอิสระหรือติดกันเป็นหลอด
สั้น ๆ ที่ฐาน ใบเดี่ยว

14. วงศ์ Tiliaceae

18. เกสรผู้ติดกันเป็นมัดเดียวเป็นหลอด
ยาว ใบเดี่ยวหรือใบประกอบคล้ายรูป
ฝ่ามือ

15. วงศ์ Sterculiaceae

10. เกสรผู้มีจำนวนเป็น 2 เท่าของกลีบรองกลีบดอกหรือ
น้อยกว่า ดอกมีต่อมรูปวง หรือต่อมเดี่ยว ๆ ที่ฐานรังไข่

19. เกสรผู้เรียงกันเป็น 2 วง เกสรผู้วงนอกติดอยู่
ตรงข้ามกับกลีบดอก

20. ดอกแยกเพศ ดอกตัวเมีย มีเกสร 3 อัน
เชื่อมติดกัน รังไข่มี 3 พู ดอกส่วนใหญ่ไม่
ปรากฏกลีบดอกชัดเจน

16. วงศ์ Euphorbiaceae

20. ดอกสมบูรณ์เพศ มีกลีบดอก

21. ใบมีต่อมน้ำมันกระจายทั่วใบ
รังไข่มี 4-5 พู

17. วงศ์ Rutaceae

21. ใบไม่มีต่อมน้ำมัน

22. ใบเดี่ยวหรือใบประกอบ รังไข่
มี 2-5 พู

18. วงศ์ Simaroubaceae

22. ใบประกอบเป็นข้อแบบขนนก

รังไข่ไม่เป็นคู่

19. วงศ์ Burseraceae

19. เกสรผู้เรียงกันเป็นวง เกี้ยว หรือเรียงเป็น 2 วง
แต่เกสรผู้วางนอกอยู่สลับกับกลีบดอก

23. เกสรผู้มีจำนวนเท่ากับกลีบดอก

24. เกสรผู้เรียงสลับกับกลีบดอก

20. วงศ์ Celastraceae

24. เกสรผู้อยู่ตรงข้ามกับกลีบดอก

21. วงศ์ Rhamnaceae

23. เกสรผู้มีจำนวน 2 เท่าของกลีบดอกหรือน้อยกว่า

25. เปลือกกลีบดอกนํ้าขี้ยางเหนียว ใบเดี่ยว
หรือใบประกอบแบบขนนก มีใบย่อยเดี่ยว
ที่ปลายก้าน

22. วงศ์ Anacardiaceae

25. เปลือกกลีบดอกไม่มียาง ใบประกอบแบบ
ขนนก มีใบย่อยออกเป็นคู่ที่ปลายก้าน

23. วงศ์ Sapindaceae

5. รังไข่ส่วนใหญ่อยู่ต่ำกว่าส่วนอื่น ๆ ของดอก หรือรังไข่ติดอยู่บนฐาน
รองดอกรูปประฆัง

26. รังไข่ติดอยู่บนฐานรองดอกที่แผ่กว้างออกคล้ายรูปประฆัง
กลีบดอกมีก้านกลีบยาวเรียว ผลผิวแห้ง แตกเป็นเลี้ยว ๆ
5 - 6 ซีก

24. วงศ์ Lythraceae

26. รังไข่อยู่ต่ำกว่าส่วนอื่น ๆ ของดอก ฐานรองดอกแคบ กลีบดอก
ไม่มีก้านกลีบ

27. รังไข่มี 1 ช่อง ไข่อ่อนติดกับผนังเพดานของรังไข่
เกสรผู้มีจำนวนจำกัด ผลแห้ง มีปีกค้ำข้าง

25. วงศ์ Combretaceae

27. รังไข่มี 2 - 6 ช่อง ไข่อ่อนติดอยู่กับแกนกลางของ
รังไข่ เกสรผู้มีจำนวนมากออกเป็นกระจุก ผลไม่มีปีก

26. วงศ์ Lecythidaceae

2. ดอกไม่มีกลีบดอก มีแต่กลีบรองกลีบดอกที่มีลักษณะคล้ายกลีบดอก หรือดอกไม่มีทั้ง
กลีบดอกและกลีบรองกลีบดอก

28. รังไข่อยู่ต่ำกว่าส่วนอื่น ๆ ของดอก ดอกแยกเพศ รวงเป็นวงยาวห้อยลง
ดอกไม่ปักถักรูด ผลมีจานรองรับหรือหุ้มผลจนมิด

27. วงศ์ Fagaceae

28. รังไข่อยู่เหนือส่วนอื่น ๆ ของดอก

29. ลำต้นไม่มียาง ดอกสมบูรณ์เพศ

28. วงศ์ Opiliaceae

29. ลำต้นมียางสีขาวหรือยางใส ดอกแยกเพศหรือสมบูรณ์เพศ

30. ลำต้นมียางสีขาว ดอกแยกเพศ เกือบแน่นอนในของฐาน
รองดอกรูปโถ

29. วงศ์ Moraceae

30. ลำต้นมียางใส ดอกแยกเพศ หรือดอกสมบูรณ์เพศ แผ่นใบเป็นยาว
ที่ฐานใบ

30. วงศ์ Ulmaceae

1. ดอกมีกลีบดอก แต่ละกลีบติดกันเป็นหลอด รูปแตร รูปแจกัน หรือรูปประมัง

31. รังไข่อยู่เหนือส่วนอื่น ๆ ของดอก

32. ดอกแยกเพศ ดอกตัวเมียมีกลีบรองกลีบดอก 3 - 4 กลีบเชื่อมติดกัน
ไม่ร่วงหล่น เจริญขึ้นเป็นจานหรือทรงรองรับผล เกสรผู้มีจำนวน
1 - 3 เท่าของกลีบดอก 31. วงศ์ Ebenaceae
32. ดอกสมบูรณ์เพศ ส่วนใหญ่มีกลีบรองกลีบดอก 5 กลีบ ติดกันหรือแยกจากกัน
เป็นอิสระ เกสรผู้มีจำนวนเท่ากับกลีบดอก หรือน้อยกว่ากลีบดอก หรือเกสรผู้
มีจำนวนมาก
33. ใบเรียงสลับกัน เกสรผู้มี 5 อัน ติดอยู่บนกลีบตรงข้ามกับกลีบดอก
รังไข่มี 1 ช่อง 32. วงศ์ Myrsinaceae
33. ใบเรียงตรงข้ามกัน เกสรผู้มี 5, 4 หรือ 2 อัน ติดอยู่บนกลีบสลับกับ
กลีบดอก รังไข่มี 1 - 3 ช่อง
34. ดอกมีกลีบดอกที่ได้สมมาตร กลีบดอกซ้อนมิดเวียนไปทางเดียวกัน
คล้ายกังหัน
35. ลำต้นไม่มียาง เกสรเมียมี่รังไข่เชื่อมติดกับหลอด
33. วงศ์ Loganiaceae
35. ลำต้นมียางสีขาว เกสรเมียมี่รังไข่เชื่อมติดกันเฉพาะทาง
ส่วนบน 34. วงศ์ Apocynaceae
34. ดอกมีกลีบดอกที่ไม่ได้สมมาตร แต่ละกลีบไม่ซ้อนมิดเวียนไปทาง
เดียวกัน
36. ท้องใบมีต่อมสีน้ำตาลเป็นกลุ่ม ๆ หรือกระจัดกระจาย ผลแห้ง
เป็นฝักยาว เมล็ดมีปีกบางใส 35. วงศ์ Bignoniaceae
36. ใบไม่มีต่อม ผลสดมีเมล็ดแข็ง หรือผลแห้งแตกเป็นเลี้ยว ๆ
36. วงศ์ Verbenaceae

31. รังไข่อู้อยู่ที่ส่วนอื่น ๆ ของดอก

37. ใบเดี่ยวเรียงสลับกัน ไม่มีหูใบ กลีบดอกติดกันเล็กน้อยที่ฐาน เกสรผู้มี
จำนวนมาก

37. วงศ์ Symplocaceae

37. ใบเดี่ยวเรียงตรงข้ามกันเป็นคู่ ๆ มีหูใบร่วมระหว่างคู่ใบ กลีบดอกติดกัน
เป็นหลอดยาว หรือรูประฆัง เกสรผู้มีจำนวนเท่ากับกลีบดอก

38. วงศ์ Rubiaceae

1. วงศ์ Annonaceae

พืชสมุนไพรในวงศ์นี้มีทั้งไม้ต้นและไม้พุ่ม เปลือกสีน้ำตาลเทาหรือน้ำตาลดำ
ค่อนข้างเรียบ ใบ เดี่ยว เรียงสลับกัน ขอบใบเรียบ ไม่มีหูใบ ดอก สมบูรณ์เพศ กลีบดอก
จัดได้สัดส่วนกัน อยู่ใต้รังไข่ กลีบรองกลีบดอกมี 3 กลีบ โคนกลีบชนกัน กลีบดอกมี 6 กลีบ
แยกกัน เรียงเป็น 2 วง ๆ ละ 3 กลีบ โคนกลีบจะซ้อนทะแยงกัน และโคนกลีบของแต่ละชั้น
จะเรียงชนกันหรือซ้อนเหลื่อมกัน เกสรผู้มีจำนวนมากเบียดชิดกันบนแกนที่พองเป็นกะเปาะ
ก้านเกสรผู้สั้นมาก ทั้งหมดจะอยู่ภายในกะพุ่มของกลีบดอก รังไข่ มีจำนวนมาก ผล ชนิดนี้อันมี
มีก้านเห็นชัด และเกาะเป็นกลุ่มอยู่บนแกนอันเดียวกัน

พืชสมุนไพรที่นำมาใช้ประโยชน์ของวงศ์นี้มี 2 สกุล ตามรูปวิธานจำแนกสกุล ดังนี้

รูปวิธานจำแนกสกุล

1. ไม้ต้นขนาดกลาง กลีบดอกวงในใหญ่กว่ากลีบดอกวงนอกเล็กน้อย	1. <u>Polyalthia</u>
2. ไม้พุ่มหรือไม้ต้นขนาดเล็ก กลีบดอกวงในเล็กกว่ากลีบดอกวงนอก	2. <u>Melodorum</u>

1. Polyalthia Blume

ไม้ต้น เปลือกสีน้ำตาลเทาอ่อนข้างเรียบ ใบ เดี่ยว เรียงสลับกัน ใบเกลี้ยงหรือมีขนประปราย ดอก ออกเป็นช่อเดี่ยว ๆ หรือเป็นกลุ่มตามกิ่งและง่ามใบ กลีบดอกมี 6 กลีบ กลีบดอกวงในมีขนาดใหญ่กว่ากลีบดอกวงนอก แต่ละกลีบแบนเรียวไปทางปลาย กลีบรองกลีบดอกและกลีบดอกวงนอกมีขนาดและรูปร่างแตกต่างกันมาก ผล กลมรี ออกเป็นกลุ่มมีก้านผลยาว ติดอยู่บนแกนเดียวกัน

พืชสมุนไพรที่นำมาใช้ประโยชน์ของสกุลนี้พบมี 2 ชนิด ตามรูปวิธานจำแนกชนิด ดังนี้

รูปวิธานจำแนกชนิด

1. ใบเกลี้ยงทั้งสองด้าน กลีบดอกรูปขอบขนาน ไม่มีขน 1. ยางโคนใหญ่ P. viridis
1. หลังใบบริเวณเส้นกลางใบและท้องใบมีขนประปราย กลีบดอกรูปสามเหลี่ยม มีขนประปราย 2. ชีแสด P. cerasoides

1. Polyalthia viridis Craib

ชื่อพื้นเมือง : ยางโคนใหญ่

ชื่ออื่น ๆ : ยางโอน ชีซาก ชีแสด ทองห่ออ้อย ยางพาย ทองเหลือง ยางกง ยางอึ้ง

ยางโคน สามเท่า กระดังงาป่า ชะมอย

ลักษณะ : ไม้ต้นขนาดกลาง สูง 10 - 15 เมตร เปลือกสีน้ำตาลเทา อ่อนข้างเรียบ

ใบ รูปขอบขนาน กว้าง 5.2 - 12 ซม. ยาว 15 - 27.9 ซม. เมื่อแห้งมีสีเขียวอ่อน

ปลายใบ เป็นติ่งแหลม โคนใบมน ขอบใบเรียบ เนื้อใบบางเกลี้ยงทั้งสองด้าน เส้นแขนงใบ

มี 15 คู่ ก้านใบยาว 1 ซม. เมื่อแห้งจะมีสีน้ำตาลเข้มเกือบดำ ดอก สีขาวเขียว ออกเป็น

กลุ่มตามกิ่งเหนือรอยแผลใบ กลีบรองกลีบดอก 3 กลีบ รูปครึ่งวงกลม มีขนนุ่ม กลีบดอก 6 กลีบ

รูปขอบขนาน ไม่มีขน เรียงเป็น 2 วง ผล กลมรี เมื่อสุกจะมีสีเหลือง ก้านผลยาว

(ภาพประกอบ 1)

นิเวศวิทยา : พบตามป่าดิบแล้ง

ส่วนที่ใช้ : แก่น

สรรพคุณ : แก้โรคกระเพาะ

2. Polyalthia cerasoides (Roxb.) Benth ex Bedd.

ชื่อพื้นเมือง : ชี้อะเค

ชื่ออื่น ๆ : กะเจียน ก่าสามซึก แคนาง จันทน์คง ทวายเค่น โมคคง สะบันงาป่า เตโพลล่า
พญารากคำ เหลือง

ลักษณะ : ไม้ต้นขนาดกลาง สูง 15 - 20 เมตร เปลือกสีน้ำตาลเทา กิ่งข้างเรียบ
กิ่งอ่อนมีขน กิ่งแก่เกลี้ยง ยอดอ่อนมีขนสีน้ำตาลปกคลุมหนาแน่น ใบ รูปหอก หรือรูปหอก
แกมรูปขอบขนาน กว้าง 2.9 - 5 ซม. ยาว 6.3 - 17.4 ซม. ปลายใบเรียวแหลมเป็น
หางยาว โคนใบมนและมักจะมีใบ ขอบใบเรียบ หลังใบมีขนที่เส้นกลางใบ ท้องใบมีขนประปราย
ดอก ออกเป็นกลุ่มตามง่ามใบ กลีบรองกลีบดอก 3 กลีบ รูปไข่ ปลายกลีบแหลม ด้านนอกมีขน
ด้านในเกลี้ยง กลีบดอก 6 กลีบ รูปสามเหลี่ยม ปลายแหลม มีขนประปราย เกสรผู้และรังไข่
มีจำนวนมาก ผล กลมรี (ภาพประกอบ 2)

นิเวศวิทยา : พบตามป่าดิบแล้ง

ส่วนที่ใช้ : ราก

สรรพคุณ : แก้ปวดหลังปวดเอว

2. Melodorum Dum.

พืชสมุนไพรที่นำมาใช้ประโยชน์ของสกุลนี้พบมีชนิดเดียว คือ ทองหนัง M. fruticosum
Lour.

Melodorum fruticosum Lour.

ชื่อพื้นเมือง : ทองหนัง

ชื่ออื่น ๆ : ลำควน หอมหวล

ลักษณะ : ไม้พุ่มหรือไม้ต้นขนาดเล็ก สูง 3 - 5 เมตร เปลือกสีน้ำตาลดำ ค่อนข้างเรียบ ใบ รูปขอบขนาน หรือรูปหอกแกมรูปขอบขนาน กว้าง 3.2 - 4.1 ซม. ยาว 12 - 18.2 ซม. ปลายและโคนใบแหลม ขอบใบเรียบ เส้นแขนงใบมีจำนวนมาก ใบเกลี้ยง ก้านใบยาว 1 ซม. ดอก เดี่ยว ออกตามง่ามใบตอนปลายกิ่ง สีเหลือง กลีบรองกลีบดอก 3 กลีบ โคนเชื่อมติดกัน ปลายมน กลีบดอก 6 กลีบ หนา และมีขนนุ่ม กลีบดอกวงในขนาดเล็กกว่ากลีบดอกวงนอก เกสรผู้และรังไข่มีจำนวนมาก ผล รูปยาว เกลี้ยง โคนแหลม เมื่อแก่จะมีสีแดง (ภาพประกอบ 3)

นิเวศวิทยา : พบตามป่าเบญจพรรณ และป่าดิบแล้ง

ส่วนที่ใช้ : แก่น ราก

สรรพคุณ : แก้ไข้

2. วงศ์ Lauraceae

พืชสมุนไพรที่นำมาใช้ประโยชน์ของวงศ์นี้พบมีชนิดเดียว คือ จวงน้อย Cinnamomum iners Bl.

Cinnamomum iners Bl.

ชื่อพื้นเมือง : จวงน้อย

ชื่ออื่น ๆ : เขียด กระแจะโมง กระเขียด กะตังนั้น กระคังงา กะพังหัน โกเล่ เนอมา เขียด เคียด เนียด ชะนุตัน มหาปราบตัวผู้ อบเชย อบเชยต้น ดีกชีส มอกคอก ผักดาบ สะวง

ลักษณะ : ไม้ต้นขนาดกลาง สูง 10 - 15 เมตร เปลือกสีน้ำตาลเทาค่อนข้างเรียบ เปลือกและใบมีกลิ่นหอม ใบ เดี่ยว เรียงสลับกันหรือออกตรงข้ามกัน รูปไข่แกมรูปขอบขนาน หรือรูปขอบขนาน กว้าง 4.2 - 7.6 ซม. ยาว 11.3 - 20.2 ซม. ปลายใบทู่หรือมน โคนใบทู่ ขอบใบเรียบ มีเส้นใบแยกออกจากเส้นกลางใบเหนือโคนใบเล็กน้อย 1 คู่ และขนานไปกับขอบใบ เนื้อใบหนา หลังใบเป็นมัน ก้านใบยาว 1 - 1.2 ซม. เมื่อแห้งจะมีสีน้ำตาลเข้ม ดอก ขนาดเล็กออกเป็นช่อตามปลายกิ่ง กลีบรองกลีบดอกมักแยกจากกันไม่ค่อยออกมี 6 กลีบ โคนกลีบเชื่อมติดกันเป็นหลอดสั้น ๆ เกสรผู้เรียงเป็น 4 วง ๆ ละ 3 อัน วงในสุดเป็นหมัน ผล เนื้อนิ่ม (ภาพประกอบ 4)

นิเวศวิทยา : พบตามป่าเบญจพรรณขึ้น ป่าดิบแล้ง

ส่วนที่ใช้ : แก่น ราก

สรรพคุณ : เป็นยาบำรุงกำลัง

3. วงศ์ Capparidaceae

พืชสมุนไพรที่นำมาใช้ประโยชน์ของวงศ์นี้มีชนิดเดียว คือ กาม Crateva religiosa Ham.

Crateva religiosa Ham.

ชื่อพื้นเมือง : กาม

ชื่ออื่น ๆ : กุ่ม กุ่มบก

ลักษณะ : ไม้ต้นขนาดเล็ก สูง 5 - 12 เมตร เปลือกสีน้ำตาลเทา ใบ ประกอบแบบ พำมือ ช่อใบเรียงสลับกันแบบบันไดเวียน มีหูใบรูปหอก ช่อใบประกอบด้วยใบย่อย 3 ใบ รูปหอก แกมรูปไข่กลับหรือรูปไข่กลับ กว้าง 5 - 9.7 ซม. ยาว 7 - 11 ซม. ปลายใบเรียวแหลม เป็นหางยาว โคนใบทู่ ขอบใบเรียบ เส้นแขนงใบมี 7 - 11 คู่ เนื้อใบบาง ก้านช่อใบยาว 6 - 10 ซม. ก้านใบย่อย ยาว 0.5 - 1 ซม. ดอก ออกเป็นช่อสีขาวเหลือง กลีบรองกลีบดอก

4 กลีบ กลีบดอกมี 4 กลีบ แยกจากกัน โคนกลีบสอบแคบเป็นก้านกลีบดอก กลีบดอกตูบมี
ขนาดใหญ่กว่าตุ่กลาง เกสรผู้มีจำนวนมาก ผล ค่อนข้างกลม หรือรี เมื่อแก่จะมีสะเก็ดแบน ๆ
สีเทาปนเหลืองอยู่ที่ผิวของผล เมล็ด รูปหัวใจเบี้ยว (ภาพประกอบ 5)

นิเวศวิทยา : พบตามป่าริมน้ำใกล้หมู่บ้าน

ส่วนที่ใช้ : ราก

สรรพคุณ : แก้ไข้สูง อีไส

4. วงศ์ Mimosaceae

พืชสมุนไพรที่นำมาใช้ประโยชน์ของวงศ์นี้พบมีเพียงชนิดเดียว คือ ไม้แดง Xylia
xylocarpa (Roxb.) Taub. var kerrii (Craib & Hutch) Nielsen

Xylia xylocarpa (Roxb.) Taub. var kerrii (Craib & Hutch.) Nielsen

ชื่อพ้อง : Mimosa xylocarpa Roxb.

Xylia dolabriformis Benth.

X. kerrii Craib & Hutch.

ชื่อพื้นเมือง : ไม้แดง

ชื่ออื่น ๆ : แดง ไคว กร่อม คว้าย เพร์ จะลาน จาลาน ตะกร่อม ปราน ไปรัน ย่าน
เพย สะกรอม

ลักษณะ : ไม้ต้น สูง 15 - 25 เมตร เปลือกสีเทาแดง เป็นสะเก็ด ใบ ประกอบแบบ
ขนนกสองชั้น มีใบย่อย 4 - 5 คู่ รูปไข่ รูปไข่กลับ รูปขอบขนานแกมรูปไข่ หรือรูปขอบขนาน
กว้าง 4 - 8.2 ซม. ยาว 8 - 18 ซม. ปลายใบแหลมหรือมน โคนใบกลมหรือมน
มักจะเบี้ยว ขอบใบเรียบ หลังใบเกลี้ยงท้องใบมีขนนุ่ม ก้านใบย่อยยาว 0.2 - 0.4 ซม.
มีขนประปราย ดอก ขนาดเล็กอัดกันแน่นเป็นก้อนกลม ส่วนต่าง ๆ ของดอกได้สัดส่วน กลีบ
รองกลีบดอกเชื่อมติดกันคล้ายรูปประฆัง ปลายแยกเป็น 5 แฉก มีขน กลีบดอก 5 กลีบ

เกสรผู้ 10 อัน แยกจากกัน ผล เป็นฝักรูปขอบขนานเรียว และโค้งงอที่ปลาย ผิวเรียบ ไม่มีก้านผล เมื่อแก่จะแตกออกเป็น 2 ซีก ตามรอยตะเข็บ เมล็ด มีหลายเมล็ด

(ภาพประกอบ 6)

นิเวศวิทยา : พบตามป่าเบญจพรรณ และป่าเต็งรัง

ส่วนที่ใช้ : เปลือก

สรรพคุณ : แก้อาการตกเลือด

5. วงศ์ Caesalpiniaceae

พืชสมุนไพรในวงศ์นี้ที่พบมีทั้งไม้ต้นและไม้พุ่มกึ่งต้น ใบ เดี่ยว หรือใบประกอบ แบบขนนกชั้นเดียว มีหูใบ ดอก ออกเป็นช่อ กลีบรองกลีบดอกมี 4 - 5 กลีบ แยกหรือเชื่อมติดกัน กลีบดอกมี 1 - 5 กลีบ เรียงซ้อนเหลื่อมกัน เกสรผู้มี 10 อัน รังไข่มี 1 ช่อง ผล เป็นฝัก ปลายเรียวแหลม หรือโค้งงอเล็กน้อย เมื่อฝักแก่จะแตกออกเป็น 2 ซีก ตามรอยตะเข็บ พืชสมุนไพรที่นำมาใช้ประโยชน์ของวงศ์นี้พบมี 2 สกุล ตามรูปวิธานจำแนกสกุล ดังนี้

รูปวิธานจำแนกสกุล

1. ใบเดี่ยว ปลายใบหยักเว้าเป็น 2 แฉก กลีบรองกลีบดอกและกลีบดอกมีอย่างละ 5 กลีบ ผลเป็นฝักแบนยาว
 1. Bauhinia
1. ใบประกอบแบบขนนกชั้นเดียว กลีบรองกลีบดอก 4 กลีบ โคนกลีบเรียงชนกัน กลีบดอกมี 1 กลีบ ผลเป็นฝักแบนกลม
 2. Sindora

1. Bauhinia Linn.

พืชสมุนไพรในสกุลนี้ที่พบมีทั้งไม้ต้นและไม้พุ่มกึ่งต้น ใบ เคี้ยว ปลายใบมนมีรอยเว้าแหลมลึกกลางตรงเส้นกลางใบ ปลายสุดของเส้นกลางใบมีลักษณะคล้ายขนแข็ง ๆ ดอก ออกเป็นช่อ กลีบรองกลีบดอกเชื่อมติดกันเป็นหลอดปลายแยกเป็น 5 แฉก กลีบดอกสีขาวมี 5 กลีบ ก้านกลีบดอกเรียวสั้น ๆ ดอกเพศผู้ มีเกสรผู้ 10 อัน เรียงเป็นวง วงนอกมีก้านเกสรยาวกว่าวงใน ก้านเกสรผู้สั้นกว่ากลีบดอก ดอกเพศเมีย มีเกสรผู้เทียม 10 อัน รังไข่มีก้านชูรังไข่และมีขนปกคลุม ผล เป็นฝักแบน เมื่อฝักแก่จะแตกตามรอยตะเข็บ

พืชสมุนไพรที่นำมาใช้ประโยชน์ของสกุลนี้พบมี 2 ชนิด ตามรูปวิธานจำแนกชนิด ดังนี้

รูปวิธานจำแนกชนิด

1. ปลายใบเว้าตื้น ๆ ปลายฝักเหยียดตรง เมล็ดรูปขอบขนาน 1. เลี้ยวส้ม B. malabarica
1. ปลายใบเว้าลึกประมาณเกือบถึงกึ่งกลางใบ ปลายฝักโค้ง เมล็ดกลมแบน 2. ส้มเลี้ยว B. saccocalyx

1. Bauhinia malabarica Roxb.

ชื่อพ้อง : B. acida Reinw. ex Korth.

B. castrata Hassk.

Casparaea castrata (Hassk.) Hassk.

Ptilostigma acidum (Reinw. ex Korth.) Benth. in Miq.

ชื่อพื้นเมือง : เลี้ยวส้ม

ชื่ออื่น ๆ : เลี้ยวใหญ่ แดงโค ป้าม คังโค

ลักษณะ : ไม้ต้น สูง 10 - 15 เมตร เปลือกสีน้ำตาลเทา ขรุขระ ใบ กลมป้อม กว้าง

11.2 - 17.2 ซม. ยาว 9 - 13.1 ซม. ปลายใบหยักเว้าเป็น 2 แฉก โคนใบเป็นรูปหัวใจ ขอบใบเรียบ หลังใบหนาคล้ายหนัง ท้องใบนวลและมีขนสั้น ๆ ปกคลุมประปราย บริเวณเส้นใบ

จะมีขนปกคลุมหนาแน่น เส้นใบออกจากโคนใบ 9 เส้น ก้านใบยาว 2 - 2.6 ซม. มีขนปลาย ก้านใบบริเวณที่ติดกับโคนใบและโคนก้านใบรวมพองออก คอก สีขาว ออกเป็นข้อที่ปลายยอด และง่ามใบ กลีบรองกลีบดอกเชื่อมติดกันเป็นหลอดปลายแยกเป็น 5 แฉก กลีบดอกรูปขอบขนาน ผล เป็นฝักแบน ปลายฝักเรียวแหลม เมล็ด รูปขอบขนาน (ภาพประกอบ 7)

นิเวศวิทยา : พบตามป่าเบญจพรรณ ป่าเต็งรัง

ส่วนที่ใช้ : แก่น ใบ

สรรพคุณ : แก้ปวดฟันคัน

2. Bauhinia saccocalyx Pierre

ชื่อพื้นเมือง : ส้มเสี้ยว

ชื่ออื่น ๆ : เสี้ยวป่า เสี้ยวเครือ ชงโค

ลักษณะ : ไม้พุ่มกึ่งต้น สูง 5 - 7 เมตร เปลือกสีน้ำตาลเข้ม แตกเป็นร่องลึก ใบ รูปไข่ กว้างหรือกลมป้อม กว้าง 6.7 - 13.1 ซม. ยาว 4.9 - 11.2 ซม. ปลายใบหยักเว้า เป็น 2 แฉก ปลายแฉกเป็นรูปสามเหลี่ยมปลายทู่ โคนใบรูปหัวใจกว้าง ๆ ขอบใบเรียบ ใบอ่อนมีขนปกคลุมทางด้านท้องใบและจะหลุดร่วงไปเมื่อใบแก่ ก้านใบเรียวเล็กเกลี้ยง ยาว 2 - 4 ซม. คอก สีขาวออกเป็นข้อ กลีบดอก 5 กลีบ รูปไข่กลับ ผล เป็นฝักแบน ส่วนปลายจะกว้างปลายสุดเรียวแหลมและโค้ง เมล็ด กลมแบน (ภาพประกอบ 8)

นิเวศวิทยา : พบตามป่าเบญจพรรณ ป่าเต็งรัง

ส่วนที่ใช้ : ใบ

สรรพคุณ : แก้ปวดฟันคัน ลมพิษ

2. Sindora Miq.

พืชสมุนไพรที่นำมาใช้ประโยชน์ของสกุลนี้พบมีชนิดเดียว คือ กะแต้หนาม

S. siamensis Teijsm ex Miq.

Sindora siamensis (Teijsm. ex miq.) Bak

ชื่อพ้อง : S. cochinchinensis Baillon

S. wallichii Benth. var. siamensis (Teijsm.) Bak.

ชื่อพื้นเมือง : กะแต้หนาม

ชื่ออื่น ๆ : มะค่าแต้ แต้ม ค่าหนาม มะค่าพุ่ม กอกก้อ ก่าเกาะ ก่อเกาะ กรอกอ

ลักษณะ : ไม้ต้นขนาดใหญ่ สูง 10 - 25 เมตร เปลือกสีน้ำตาลปนเทา เป็นสะเก็ด

กิ่งอ่อนมีขนสีน้ำตาลอ่อนปกคลุม ใบ ประกอบแบบขนนกชั้นเดียว ข้อใบเรียงสลับกัน ใบย่อย

มี 3 - 4 คู่ รูปมน หรือรูปมนแกมรูปขอบขนาน กว้าง 3.5 - 6 ซม. ยาว 5 - 10 ซม.

ปลายใบกลมและเว้าตรงกลางเล็กน้อย ใบที่มีขนาดใหญ่โคนใบมักหู่ ส่วนใบที่มีขนาดเล็ก

โคนใบมักจะกลม ขอบใบมีขน หลังใบและท้องใบมีขนปกคลุม แต่จะหนาแน่นทางด้านท้องใบ

ก้านใบย่อยยาว 0.3 - 0.5 ซม. เมื่อแห้งจะมีสีน้ำตาลเข้ม ดอก ออกเป็นช่อ ช่อดอกมี

ขนสีน้ำตาลปกคลุมหนาแน่น กลีบรองกลีบดอก 4 กลีบ โคนกลีบเรียงชนกัน กลีบดอก 1 กลีบ

ผล เป็นฝักรูปไข่ ปลายฝักเป็นจงอยแหลมและแข็ง ผิวนอกมีหนามแหลมแข็งเป็นจำนวนมาก

เมื่อแก่จะแตก (ภาพประกอบ 9)

นิเวศวิทยา : พบตามป่าเต็งรัง และป่าเบญจพรรณ

ส่วนที่ใช้ : ราก

สรรพคุณ : ลดไข้ แก้อีสุกอีใส

6. วงศ์ Papilionaceae

พืชสมุนไพรที่นำมาใช้ประโยชน์ของวงศ์นี้พบมีชนิดเดียวคือ ประดงแดง

Dalbergia cultrata Grah. ex Benth.

Dalbergia cultrata Grah. ex Benth.

ชื่อพื้นเมือง : ประดงแดง

ชื่ออื่น ๆ : กระพี้เขากวาย กระพี้ ก่าพี้ จักจัน อีเม็งโงมน เกิดคำ อีเฒ่า เกิดเขากวาย

ลักษณะ : ไม้ต้นขนาดกลางถึงขนาดใหญ่ สูง 10 - 25 เมตร เปลือกสีน้ำตาลเทาเป็นสะเก็ด
ใบ ประกอบแบบขนนกชั้นเดียว ข้อใบเรียงสลับกัน มีใบย่อย 7 - 11 ใบ เรียงสลับกัน

รูปขอบขนาน รูปขอบขนานแกมรูปไข่กลับ หรือรูปมน กว้าง 2.5 - 3.2 ซม. ยาว 8.0 -
8.4 ซม. ปลายใบมนหรือกลมและอาจจะเว้าเข้าเล็กน้อยที่ปลายเส้นกลางใบ โคนใบมน
กลม หรือหยาบ ขอบใบเรียบ ก้านใบย่อยยาว 0.3 - 0.5 ซม. เมื่อแห้งจะมีสีน้ำตาลเข้มเกือบดำ
ดอก สีชมพูอ่อนออกเป็นช่อตามง่ามใบใกล้ยอด ส่วนต่าง ๆ ของดอกไม่ได้สัดส่วน กลีบรองกลีบ
ดอกเชื่อมติดกันเป็นรูปถ้วยตื้น ๆ กลีบดอกมี 5 กลีบ ขนาดไม่เท่ากัน กลีบบนสุดมีขนาดใหญ่ที่สุด
และเรียงอยู่วงนอกสุด เรียกว่า "กลีบคลุม" กลีบด้านข้าง 2 กลีบ มีก้านกลีบดอกยาว แต่ละ
กลีบแยกจากกัน เรียกว่า "กลีบปีก" กลีบล่าง 2 กลีบประกบติดกัน เรียกว่า "กลีบกระโถง"
เกสรผู้ 9 อัน ผล เป็นฝักรูปขอบขนาน ปลายและโคนฝักมน ขอบฝักบาง (ภาพประกอบ 10)

นิเวศวิทยา : พบตามป่าเบญจพรรณ และป่าเต็งรัง

ส่วนที่ใช้ : แก่น เปลือก

สรรพคุณ : แก้ประดง

7. วงศ์ Flacourtiaceae

พืชสมุนไพรที่นำมาใช้ประโยชน์ของวงศ์นี้พบมีชนิดเดียว คือ ไม้ผาสาม Casearia grewiaefolia Vent.

Casearia grewiaefolia Vent.

ชื่อพื้นเมือง : ไม้ผาสาม

ชื่ออื่น ๆ : กรายป่า ก้วย ขุนเหียง มุนเหียง คอแลน ทวย ตานเลี่ยน ผาสาม

ลักษณะ : ไม้ต้นขนาดเล็ก สูง 7 - 10 เมตร เปลือกค่อนข้างเรียบสีน้ำตาลเทา กิ่งก้านอ่อนมีขนปกคลุมประปราย ยอดอ่อนมีขนสีน้ำตาลอ่อนปกคลุมหนาแน่น ใบ เดี่ยว เรียงสลับกัน รูปขอบขนาน หรือรูปขอบขนานแกมรูปไข่ กว้าง 5.8 - 9.0 ซม. ยาว 8 - 18 ซม. ปลายใบแหลมหรือเว้าเล็กน้อย โคนใบกลม ขอบใบหยักเป็นซี่ฟันถี่ เนื้อใบหนาเป็นมัน ก้านใบมีขนประปราย เส้นแขนงใบมี 5 - 6 คู่ มีหูใบขนาดเล็ก ดอก ขนาดเล็กออกเป็นกระจุก กลีบรองกลีบดอก 5 กลีบ ไม่มีกลีบดอก เกสรผู้ 6 - 8 อัน (ภาพประกอบ 11)

นิเวศวิทยา : พบตามป่าเบญจพรรณ

ส่วนที่ใช้ : ลำต้น ราก

สรรพคุณ : แก้ไข้ เพิ่มน้ำนม

8. วงศ์ Datisceae

พืชสมุนไพรที่นำมาใช้ประโยชน์ของวงศ์นี้พบมีชนิดเดียว คือ ไม้กะพุงขาว Tetrameles nudiflora R.Br.

Tetrameles nudiflora R.Br.

ชื่อพื้นเมือง : ไม้กะพุงขาว

ชื่ออื่น ๆ : กะพง กะปง ก้านไม้ขีด ชีพร้า ชิง บิง บิง จัน เปอ เปอญู โป่งสาว สมพง

สมพง สะพง อีพง สมิงคำราม

ลักษณะ : ไม้ต้นผลัดใบขนาดใหญ่สูง 20 - 30 เมตร เปลือกสีน้ำตาลเทาอ่อนข้างเรียบ ใบ เดี่ยว เรียงสลับกันรูปหัวใจหรือค่อนข้างเป็นรูปหัวใจแหลม กว้าง 7.2 - 15.9 ซม. ยาว 8.4 - 17.9 ซม. ปลายใบมักจะแยกเป็น 3 แฉก ปลายสุดเป็นติ่งแหลม โคนใบเป็นรูปหัวใจขอบใบหยักเป็นซี่ฟันถี่แต่ละซี่ไม่เท่ากัน เนื้อใบบาง หลังใบมีขนประปรายท้องใบมีขนหนาแน่น มีเส้นใบออกจากโคนใบ 5 เส้น ก้านใบยาว 5.5 - 13.7 ซม. มีขนนุ่ม ดอก ออกเป็นช่อแยกเพศ กลีบรองกลีบดอก 4 กลีบ ไม่มีกลีบดอก ผล เล็ก ผิวแข็งเมื่อแก่จะแตกออกจากกันบริเวณปลายผล และที่ปลายผลจะมีกลีบรองกลีบดอกติดอยู่ (ภาพประกอบ 12)

นิเวศวิทยา : พบตามป่าดิบแล้งและป่าเบญจพรรณขึ้น บนภูเขา

ส่วนที่ใช้ : ราก

สรรพคุณ : แก้ไข้

9. วงศ์ Dipterocarpaceae

พืชสมุนไพรในวงศ์นี้เป็นไม้ต้นทั้งหมด มีน้ำยางตามเนื้อไม้ กิ่งก้านอ่อนมีขน ใบ เดี่ยว เรียงสลับกัน เส้นแขนงใบเรียงเป็นระเบียบแบบชั้นบันได ดอก ออกเป็นช่อตามง่ามใบ กลีบรองกลีบดอกมี 5 กลีบ โคนกลีบเชื่อมติดกัน มักจะเจริญไปเป็นปีกติดอยู่กับผล กลีบดอกมี 5 กลีบ เรียงซ้อนกันเหมือนกังหัน ผล ผิวแข็ง เมื่อแก่ไม่แตกออกจากกัน มีปีกซึ่งมีความยาวไม่เท่ากัน

พืชสมุนไพรที่นำมาใช้ประโยชน์ของวงศ์นี้มี 2 สกุล ตามรูปวิธานจำแนกสกุล ดังนี้

รูปวิธานจำแนกสกุล

1. ผลรูปกะสวย มีปีกยาว 3 ปีก สั้น 2 ปีก

1. Shorea

1. ผลรูปกลม มีปีกยาว 2 ปีก สั้น 3 ปีก

2. Dipterocarpus

1. Shorea Roxb.

พืชสมุนไพรที่นำมาใช้ประโยชน์ของสกุลนี้พบมีชนิดเดียว คือ พะยอม S. roxburghii

G. Don

Shorea roxburghii G. Don

ชื่อพ้อง : S. floribunda Kurz.

S. talura Roxb.

ชื่อพื้นเมือง : พะยอม

ชื่ออื่น ๆ : กะยอม ชะยอม ชะยอมคง พะยอมคง แคน เจียง เจียว พะยอมคง

ลักษณะ : ไม้ต้นขนาดใหญ่ สูง 15 - 30 เมตร เปลือกสีน้ำตาลเทาแตกเป็นร่องลึก

เปลือกชั้นในสีน้ำตาลอ่อน กิ่งก้านอ่อนมีขนสั้น ๆ ปกคลุมประปราย ใบ รูปขอบขนาน กว้าง

4.2 - 7.8 ซม. ยาว 9.4 - 13.9 ซม. ปลายใบหู่ โคนใบกลมหรือเว้าเข้าเล็กน้อย

ขอบใบเรียบ หลังใบเกลี้ยงท้องใบมีขนนุ่ม เส้นแขนงใบมี 15 - 17 คู่ ดอก ขนาดใหญ่

สีขาว ออกเป็นช่อ ผล รูปกะสวย มีปีกเรียวแคบ ๆ ยาว 3 ปีก สั้น 2 ปีก (ภาพประกอบ 13)

นิเวศวิทยา : พบตามป่าเบญจพรรณ และป่าเต็งรัง

ส่วนที่ใช้ : ากัน แก่น

สรรพคุณ : แก้ปวดท้อง ท้องร่วง

2. Dipterocarpus Gaertr.

พืชสมุนไพรที่นำมาใช้ประโยชน์ของสกุลนี้พบมีชนิดเดียว คือ ขางแดง D. costatus

Gaertn f.

Dipterocarpus costatus Gaertn f.

ชื่อพื้นเมือง : ขางแดง

ชื่ออื่น ๆ : ยางปาย กฐู ยางกระเบื้องถ้วย ยางแกน ยางบวย ยางซี่ ยางเบื่องถ้วย
สะแฝง

ลักษณะ : ไม้ต้น สูง 15 - 30 เมตร เปลือกสีเทาดำแตกเป็นสะเก็ด กิ่งก้านอ่อนมีขน
รูปดาวปกคลุมหนาแน่น ยอดอ่อนมีขนสีทองปกคลุมหนาแน่น ใบ รูปขอบขนาน หรือรูปขอบขนาน
แกมรูปหอก กว้าง 4.6 - 7.9 ซม. ยาว 13.4 - 18.3 ซม. เส้นแขนงใบมี 17 - 21 คู่
และปลายเส้นแขนงใบจรดกันจนถึงขอบใบ มีขนรูปดาวปกคลุมทั้งสองด้านแต่ท้องใบจะมีขนหนา
แน่นกว่าหลังใบ ก้านใบยาว 1.4 - 1.7 ซม. มีขนรูปดาวปกคลุมหนาแน่น บริเวณที่ติดกับโคน
ใบพองออกเล็กน้อย ดอก สีชมพู ออกเป็นช่อเดี่ยว ๆ ตามง่ามใบตอนปลายกิ่ง โคนกลีบรอง
กลีบดอกติดกันและมีครีบเป็นสันสั้น ๆ ตามยาว 5 ครีบ ปลายแยกเป็น 5 แฉก มีแฉกยาว 2
แฉก กลีบดอกมี 5 กลีบ ปลายบิดเวียนเป็นกังหัน ผล กลม มีครีบเป็นสันคมยาวตลอดตัวผล
5 ครีบ มีขนสีเทา หรือสีทองประปราย (ภาพประกอบ 14)

นิเวศวิทยา : พบตามป่าดิบแล้ง

ส่วนที่ใช้ : เปลือกชั้นใน

สรรพคุณ : แก่ท้องร่วง

10. วงศ์ Ochnaceae

พืชสมุนไพรพื้นบ้านที่ใช้ประโยชน์ของวงศ์นี้พบมีชนิดเดียว คือ ข้างนาว Ochna
integerrima (Lour.) Merr.

Ochna integerrima (Lour.) Merr.

ชื่อพ้อง : Elaeocarpus integerrimus Lour.

O. wallichii Planch.

O. brevipes Planch.

O. crocea Griff.

ชื่อพื้นเมือง : ช้างน้ำ

ชื่ออื่น ๆ : กระแจะ กาลังข้างสาร ขมิ้นพระตัน ตานนกกรก ช้างโน้ม ช้างโหม ทาริบ้าง
จีน กระจาน ทาลเหลือง

ลักษณะ : ไม้พุ่มกึ่งต้น สูง 5 - 7 เมตร เปลือกสีน้ำตาลแตกเป็นร่อง ปลายกิ่งมีก้านแข็ง ปลายแหลมหุ้มตาอยู่ ใบ เดี่ยว เรียงสลับกันแบบบันไดเวียน รูปขอบขนาน รูปหอกแกมรูปไข่กลับ หรือรูปหอกกลับ กว้าง 4.7 - 6.2 ซม. ยาว 8.3 - 18.5 ซม. ปลายใบเป็นติ่ง ปลายสุดมนหรืออาจเว้าเข้าเล็กน้อย ส่วนที่ค่อนข้างไปทางปลายใบกว้างแล้วค่อย ๆ สอดแคบมาทางโคนใบ โคนใบสอบแคบ ขอบใบหยักเป็นฟันเลื่อยที่คล้ายหนามแหลม เส้นใบละเอียด และโค้งไปทางปลายใบ ผิวใบเกลี้ยงเป็นมันทั้งสองด้าน ก้านใบยาว 0.5 ซม. โคนก้านใบบวมพองออก ดอก ออกเป็นช่อ กลีบรองกลีบดอก 5 กลีบ และเจริญติดอยู่กับผล กลีบดอก สีเหลืองบาง หลุดร่วงง่ายมี 5 กลีบ เกสรผู้มีจำนวนมาก ผล ชนิดนี้อ่อนนุ่มบนฐานรองดอกที่ขยายใหญ่ (ภาพประกอบ 15)

นิเวศวิทยา : พบตามป่าเต็งรัง

ส่วนที่ใช้ : ลำต้น

สรรพคุณ : แก้เบาหวาน คีซ่าน

11. วงศ์ Hypericaceae

พืชสมุนไพรวงศ์นี้ที่พบมีเฉพาะไม้ต้น เปลือกมียางสีเหลืองส้ม ใบ เดี่ยว ออกตรงข้าม ดอก มีทั้งที่ออกเป็นดอกเดี่ยว ๆ และเป็นกระจุก กลีบรองกลีบดอกและกลีบดอกมีอย่างละ 5 กลีบ โคนกลีบแยกจากกัน เกสรผู้ มีจำนวนมาก แยกกันเป็น 3 กลุ่ม รังไข่มี 3 ช่อง ผล สีน้ำตาลเข้ม ผิวแข็ง เมื่อแก่จะแตกตามรอยตะเข็บเป็น 3 แฉก เมล็ดมีปีก

พืชสมุนไพรที่นำมาใช้ประโยชน์ของวงศ์นี้มี 1 สกุล และ 1 ชนิด คือ *Cratoxylum formosum* แต่มี 2 subspecies ดังรูปวิธานจำแนก subspecies ดังนี้

รูปวิธานจำแนก subspecies

1. ใบเกลี้ยง หลังใบเป็นมันและสีเข้มกว่าท้องใบ	1. ทั่วแดง <u>C. formosum</u>
ssp. <u>formosum</u>
1. ใบมีขน หลังใบมีขนสาก ท้องใบมีขนนุ่ม	2. ทั่วขน <u>C. formosum</u>
ssp. <u>pruniflorum</u>

1. Cratoxylum formosum Benth. & Hook. f. ex Dyer ssp. formosum

ชื่อพื้นเมือง : ทั่วแดง

ชื่ออื่น ๆ : ทั่วขาว ทั่วส้ม ภูโตะ

ลักษณะ : ไม้ต้นขนาดเล็ก สูง 5 เมตร เปลือกสีน้ำตาลแดงแตกเป็นสะเก็ด เปลือกในสีน้ำตาลแดง ใบ รูปมน กว้าง 1.5 - 5 ซม. ยาว 4.1 - 11.4 ซม. ปลายใบมนหรือหูก โคนใบหูก ขอบใบเรียบ ใบเกลี้ยงหลังใบเป็นมันและสีเข้มกว่าท้องใบ ก้านใบยาว 0.3 ซม.

ดอก สีชมพู ออกเป็นดอกเดี่ยว ๆ ตามง่ามใบ ผล รูปรียาว หัวท้ายแหลม ผิวแข็ง สีน้ำตาลเข้ม เมื่อแก่จะแตกเป็น 3 แฉก (ภาพประกอบ 16)

นิเวศวิทยา : พบตามป่าโปร่ง ป่าเบญจพรรณ

ส่วนที่ใช้ : ใบ

สรรพคุณ : แก้เหน็บชา

2. Cratoxylum formosum Benth. & Hook. f. Dyer ssp. pruniflorum

(Kury) Gogelin

ชื่อพื้นเมือง : ทั่วขบ

ชื่ออื่น ๆ : กวยโซง กุยนองเข้า ทาว ทั่วแดง ทั่วเลือด ทั่วเหลือง แคว้น เน็กเกรแย
ราเงง

ลักษณะ : ไม้ต้นขนาดเล็ก สูง 4 - 15 เมตร เปลือกสีน้ำตาลดำเป็นสะเก็ด กิ่งก้านอ่อน มีขนยาวสีน้ำตาลปกคลุมหนาแน่น ใบ รูปมนแกมรูปไข่กลับหรือรูปขอบขนาน กว้าง 2 - 2.9 ซม. ยาว 6 - 10.4 ซม. ปลายและโคนใบแหลม ขอบใบเรียบ หลังใบมีขนสาประปราย ท้องใบมีขนอ่อนนุ่มหนาแน่น ก้านใบยาว 0.8 ซม. มีขนนุ่มหนาแน่น ดอก สีชมพู ออกเป็นกระจุก ตามกิ่งหรือเหนือรอยแผลใบ กลีบรองดอกมีขนประปราย กลีบดอก เกือบยาวเป็นสองเท่าของกลีบรองกลีบดอก ผล เมื่อแก่จะแตกออกเป็น 3 แฉก เมล็ดมีปีกรูปโค้ง (ภาพประกอบ 17)

นิเวศวิทยา : พบตามป่าเบญจพรรณแล้ง

ส่วนที่ใช้ : ใบ ยาง

สรรพคุณ : ใบใช้เป็นยารักษาโรคมะเร็ง ยางใช้ทาแก้คันเท้าแตก

12. วงศ์ Guttiferae

พืชสมุนไพรพื้นบ้านที่ใช้ประโยชน์ของวงศ์นี้พบมีชนิดเดียว คือ หัวผ่อง Garcinia cowa Roxb.

Garcinia cowa Roxb.

ชื่อพื้นเมือง : หัวผ่อง

ชื่ออื่น ๆ : ชะมวง กะมวง มวงส้ม หมากโมก

ลักษณะ : ไม้ต้นขนาดเล็ก สูง 3 - 5 เมตร เปลือกสีน้ำตาลเทา เปลือกชั้นในสีเหลือง มียางเหนียวสีเหลือง ลำต้นหรือกิ่งอ่อนมักจะเป็นเหลี่ยมตามยาว กิ่งก้านอ่อนเมื่อแห้งจะมีสีน้ำตาลแดง ใบ เดี่ยว ออกตรงข้าม รูปหอก กว้าง 2.6 - 5.6 ซม. ยาว 9 - 14 ซม. ปลายใบเรียวแหลม โคนใบแหลม ขอบใบเรียบ แผ่นใบเปื้อย เนื้อใบบาง เส้นแขนงใบ มีมากกว่า 20 คู่ ดอก ขนาดเล็กออกเป็นช่อ กลีบรองกลีบดอกและกลีบดอกมีอย่างละ 5 กลีบ กลีบดอกแยกจากกันเป็นอิสระและเรียงซ้อนเหลื่อมกัน เกสรผู้มีจำนวนมาก รังไข่อยู่สูงกว่า เกสรผู้ (ภาพประกอบ 18)

นิเวศวิทยา : พบตามป่าดิบแล้ง

ส่วนที่ใช้ : ราก

สรรพคุณ : แก้คลื่นเป็นผื่น รำมะนาด

13. วงศ์ Bombacaceae

พืชสมุนไพรที่นำมาใช้ประโยชน์ของวงศ์นี้มีชนิดเดียว คือ จั้วแดง Bombax ceiba Linn.

Bombax ceiba Linn.

ชื่อพ้อง : B. malabaricum DC.

ชื่อพื้นเมือง : จั้วแดง

ชื่ออื่น ๆ : จั้ว จั้วบ้าน จั้วปง จั้วปงแดง สะเฒะระกา

ลักษณะ : ไม้ต้นขนาดใหญ่ สูง 20 - 30 เมตร เปลือกสีน้ำตาลเทา ลำต้นและกิ่งมีหนามคม ยาว 2.2 - 2.5 ซม. ทุใบกว้างใบ โใบ ประกอบแบบฝ่ามือ ซอใบเรียงสลับกันแบบบันไดเวียน มีใบย่อย 4 - 7 ใบ รูปหอกกลับ กว้าง 3.6 - 4.5 ซม. ยาว 12.9 - 14.2 ซม. ปลายใบ เป็นติ่งแหลม โคนใบแหลมหรือเบี้ยวเล็กน้อย ขอบใบเรียบ ก้านซอใบยาว 10 - 14 ซม. โคนก้านรวมพองออก เมื่อแห้งมีสีแดงคล้ำเกือบดำ ก้านใบย่อยยาว 0.2 - 0.4 ซม. ดอก ออกเป็นกระจุกตามปลายกิ่ง กลีบรองกลีบดอกเชื่อมติดกันเป็นรูปถ้วย ปลายแยกเป็น 3 - 4 แฉก ด้านนอกมีขนมัน กลีบดอก 5 กลีบ เกสรผู้มีจำนวนมาก โคนก้านเกสรติดกันเป็นกลุ่ม ๆ เกสรเมีย มี 1 อัน ยาวกว่าเกสรผู้ ผล รูปกลมยาว ภายในมีปุยสีขาว เมล็ดมีจำนวนมาก (ภาพประกอบ 19)

นิเวศวิทยา : พบตามป่าเบญจพรรณ

ส่วนที่ใช้ : เปลือก แก่น

สรรพคุณ : ท้มน้ำผสมกับเปลือกกระบอก ต้มแก้ปวดในไต โรคไต

14. วงศ์ Tiliaceae

พืชสมุนไพรที่นำมาใช้ประโยชน์ของวงศ์นี้พบมีชนิดเดียว คือ ไม้กะเทอ Grewia laevigata Vahl.

Grewia laevigata Vahl

ชื่อพ้อง : G. disperma Rottl. ex Spreng

G. glabra Bl.

G. sepiaria Roxb. ex G. Don

ชื่อพื้นเมือง : ไม้กะเทอ

ชื่ออื่น ๆ : ขาบขี้ไก่ ปอกามตาง ปอขี้ขอย ปอลาย ปอหุ ปรอคน้ำ

ลักษณะ : ไม้ต้นขนาดเล็ก สูง 10 - 15 เมตร เปลือกสีเทาอ่อนข้างเรียบ กิ่งอ่อนและยอดอ่อนมีขนปกคลุมกิ่งก้านมีรูระบายอากาศเป็นจุดเล็ก ๆ สีขาว กระจายทั่วไป ใบ เดี่ยว เรียงสลับกัน รูปไข่ หรือรูปขอบขนานแกมรูปไข่ กว้าง 3.4 - 7.1 ซม. ยาว 9.3 - 14 ซม. ปลายใบแหลม โคนใบมนไม่เท่ากัน ขอบใบหยักเป็นฟันเลื่อยถี่ ท้องใบมีขนรูปดาวหนาแน่น มีเส้นใบออกจากโคนใบ 5 เส้น ก้านใบยาว 0.5 ซม. ดอก ขนาดเล็กสีขาว ออกเป็นช่อตามง่ามใบ ผลกลม มี 2 - 4 พู เมื่อแก่จะมีสีดำและแข็ง (ภาพประกอบ 20)

นิเวศวิทยา : พบตามป่าเบญจพรรณ

ส่วนที่ใช้ : แก่น

สรรพคุณ : แก้ไข้ออกหัด

15. วงศ์ Sterculiaceae

พืชสมุนไพรที่นำมาใช้ประโยชน์ของวงศ์นี้พบมีสกุลเดียว คือ Helicteres Linn

Helicteres Linn.

พืชสมุนไพรสกุลนี้ที่พบมีเฉพาะไม้พุ่ม ส่วนต่าง ๆ มีขนรูปดาว ใบ เดี่ยว เรียง สลับกัน โคนใบมักจะเว้าเข้าเล็กน้อยและเบี้ยว ขอบใบหยักเป็นซี่ฟันหรือหยักเป็นฟันเลื่อยซ้อน มีเส้นใบออกจากโคนใบ 3 - 7 เส้น มีหูใบ ดอก ออกเป็นช่อตามง่ามใบ กลีบรองกลีบดอก เชื่อมติดกันเป็นหลอด ปลายแยกเป็น 5 แฉก กลีบดอกมี 5 กลีบ ขนาดไม่เท่ากัน โคนกลีบเชื่อม ติดกันเล็กน้อย และมีก้านกลีบดอกยาว เกสรผู้ มี 10 อัน ผล เป็นหลอดยาว แก่แล้วแตกทาง ด้านเดียว ผิวผลมีขนรูปดาวปกคลุมหนาแน่น เมล็ดมีจำนวนมาก

พืชสมุนไพรที่นำมาใช้ประโยชน์ของสกุลนี้มี 2 ชนิด ตามรูปวิธานจากแนกชนิด ดังนี้

รูปวิธานจากแนกชนิด

1. ใบมีเส้นใบออกจากฐานใบ 5 - 7 เส้น ผลบิดเป็นเกลียว	1. ปอปิต <u>H. isora</u>
1. ใบมีเส้นใบออกจากฐานใบ 3 - 5 เส้น ผลเหี่ยยตรง	2. ไม้ขี้ตุ่น <u>H. hirsuta</u>

1. Helicteres isora Linn.

ชื่อพื้นเมือง : ปอปิต

ชื่ออื่น ๆ : ช่อ ปอทับ มะปิต ปอปิต มะปิต ลูกปิต เข้าจี นาคพต ปิต

ลักษณะ : ไม้พุ่ม สูง 1 - 2 เมตร ใบ รูปไข่ หรือรูปขอบขนานแกมรูปไข่กลับ ปลายใบเรียวแหลม โคนใบเป็นรูปหัวใจ ขอบใบหยักเป็นซี่ฟันหรือหยักเป็นฟันเลื่อยซ้อน ดอก ออกเป็นช่อตาม ง่ามใบ ก้านดอกย่อยสั้นและมีขนรูปดาวปกคลุม กลีบดอกสีส้มแดง ผล เป็นหลอดยาวเมื่อโตเต็มที่จะบิดเป็นเกลียว (ภาพประกอบ 21)

นิเวศวิทยา : พบตามป่าเบญจพรรณ ป่าเต็งรัง และที่รกร้างทั่วไป

ส่วนที่ใช้ : ราก

สรรพคุณ : แก้บิด

2. Helicteres hirsuta Lour.

ชื่อพื้นเมือง : ไม้ขี้ตุน

ชื่ออื่น ๆ : ปอเต่าไห้ ขี้ตุน

ลักษณะ : ไม้พุ่ม สูง 1 - 1.5 เมตร ใบ รูปไข่ รูปขอบขนานแกมรูปไข่ หรือรูปหอกแกมรูปขอบขนาน กว้าง 3.2 - 7.8 ซม. ยาว 16.4 ซม. ปลายใบเรียวแหลม โคนใบกลม หรือเป็นรูปหัวใจ ขอบใบหยักเป็นซี่ฟันไม่เท่ากัน ท้องใบมีขนหนาแน่นกว่าหลังใบ มีเส้นใบออกจากโคนใบ 3 - 5 เส้น ดอก ออกเป็นช่อตามง่ามใบ กลีบรองกลีบดอกติดกันเป็นหลอด กลีบดอกสีแดงเข้มเกือบดำ ผล เป็นหลอดยาว 4 - 5 ซม. โค้งงอศูนย์กลาง 1.8 ซม.

(ภาพประกอบ 22)

นิเวศวิทยา : พบตามป่าเบญจพรรณ ป่าเต็งรังและชายป่าใกล้หมู่บ้าน บนที่ราบ

ส่วนที่ใช้ : ราก

สรรพคุณ . แก้ปวดเมื่อย อัมพฤกษ์

16. วงศ์ Euphorbiaceae

พืชสมุนไพรในวงศ์นี้มีทั้งไม้ต้น ไม้พุ่มกึ่งต้นและไม้พุ่มมักจะมีน้ำยางสีขาว ใบ เดี่ยว เรียงสลับกัน มีหูใบ ดอก แยกเพศ กลีบรองกลีบดอกมี 5 กลีบ กลีบดอกมีจำนวนเท่ากับกลีบรองกลีบดอกหรือไม่มีกลีบดอก ปลายก้านเกสรเมียแยกเป็น 3 แฉก

พืชสมุนไพรที่นำมาใช้ประโยชน์ของวงศ์นี้พบมี 4 สกุล ตามรูปวิธานจำแนกสกุล ดังนี้

รูปวิธานจำแนกสกุล

1. ดอกออกเป็นกระจุกตามง่ามใบ ผลสดมีเนื้อหุ้มเมล็ด เมื่อแก่จะไม่แตก 1. Bridelia
1. ดอกออกเป็นช่อ ผลเมื่อแก่จะแตกออาก
 2. ผลมีหนามแหลมทาง ๆ ตามผิว ขอบใบแยกเป็นแฉกลีกรูปสามเหลี่ยมขนมเปี้ยกน
 2. Mallotus
 2. ผลผิวเรียบ ขอบใบเรียบหรือเว้าขึ้น ๆ
 3. ขอบใบเว้าขึ้น ๆ ผลรูปไข่ ปลายแหลม 3. Aporosa
 3. ขอบใบเรียบ ผลเป็นแผนบางรูปหัวใจ มีลายเส้นแขนงชัดเจน 4. Hymenocardia

1. Bridelia Lour.

พืชสมุนไพรที่นำมาใช้ประโยชน์ของสกุลนี้พบมีชนิดเดียว คือ ลำเหล่า B. tomentosa Bl.

Bridelia tomentosa Bl.

ชื่อพ้อง : B. monolca (Lour.) Merr.

ชื่อพื้นเมือง : ลำเหล่า

ชื่ออื่น ๆ : ขนหนอน ลีพันกระบือ ก้อนงู กระบือ ไอ มะแถ โลโก้ สามพันตา สะเหล่า

ลักษณะ : ไม้พุ่มกึ่งต้น สูง 5 - 8 เมตร เปลือกสีน้ำตาลเทาเป็นปุ่มขรุขระ กิ่งอ่อน

มีรอยแผลใบ ใบ รูปหอก หรือรูปขอบขนาน กว้าง 3.1 - 5.6 ซม. ยาว 7 - 12.3 ซม.

ปลายและโคนใบ ฐานที่โคนใบทางปลายใบจะกว้างแล้วค่อย ๆ สอบแคบไปทางโคนใบ

ขอบใบหยักมน แต่เห็นรอยหยักไม่ชัดเจน ก้านใบยาว 0.4 ซม. เนื้อใบบาง ท้องใบสีซีด

ดอก ขนาดเล็กออกเป็นช่อตามง่ามใบ กลีบรองกลีบดอกเชื่อมติดกันเป็นรูปถ้วยตื้น ๆ

ปลายแยกออกเป็น 5 แฉก กลีบดอกมี 5 กลีบ ไม่มีก้านดอกย่อย ผล ชนิดผลสด ขนาดเล็ก

เมื่อแก่จะมีสีดำ (ภาพประกอบ 23)

นิเวศวิทยา : พบตามป่าเบญจพรรณ ตามไหล่เขา

ส่วนที่ใช้ : เปลือก

สรรพคุณ : แก้ปากเปื่อยเพราะร้อนใน เจ็บลิ้น

2. Aporusa Bl.

พืชสมุนไพรที่นำมาใช้ประโยชน์ของสกุลนี้มีชนิดเดียว คือ หน่อคโพน

A. villosa Baill

Aporusa villosa Baill.

ชื่อพื้นเมือง : หน่อคโพน

ชื่ออื่น ๆ : หน่อคโกลก แดงหง ตีนครี้น ผึ่ง โกลก ประกงข้อ หน่อคควาย กรม ทาง

หน่อคหลวง หน่อคตบ

ลักษณะ : ไม้พุ่มกึ่งต้นหรือไม้ต้นขนาดเล็ก สูง 4 - 7 เมตร เปลือกสีน้ำตาลแตกเป็นร่องลึกตามความยาวของลำต้น กิ่งอ่อนมีขนสีน้ำตาลปกคลุม ใบ รูปมน หรือกลม กว้าง 9 - 12.5 ซม. ยาว 12.5 - 15.3 ซม. ปลายใบมนกว้าง ๆ หรือกลม ปลายสุดของเส้นกลางใบเป็นติ่งแหลม โคนใบแหลมเล็กน้อย ขอบใบหยักเล็กน้อยคล้ายฟันเลื่อยห่าง ๆ เนื้อใบหนา หลังใบเกลี้ยงท้องใบมีขนอ่อนนุ่ม ก้านใบยาว 2.5 - 3 ซม. มีขนอ่อนนุ่ม ดอก ขนาดเล็กออกเป็นช่อ ดอกเพศผู้ไม่มีกลีบดอก ผล สด รูปไข่ ปลายแหลม มีขนสีน้ำตาลอ่อนปกคลุม (ภาพประกอบ 24)

นิเวศวิทยา : พบตามป่าโปร่ง ป่าเบญจพรรณ และป่าเต็งรัง

ส่วนที่ใช้ : ลำต้น

สรรพคุณ : แก้ไข้

3. Mallotus Lour.

พืชสมุนไพรที่นำมาใช้ประโยชน์ของสกุลนี้พบมีชนิดเดียว คือ ปอหูกบโพธิ์

M. paniculatus Muell. Arg.

Mallotus paniculatus Muell. Arg.

ชื่อพื้นเมือง : ปอหูกบโพธิ์

ชื่ออื่น ๆ : สอยดาว สลักป่าง สตีกัน แสด

ลักษณะ : ไม้ต้นขนาดเล็ก สูง 5 - 10 เมตร เปลือกสีน้ำตาลเทาอ่อนข้างเรียบ กิ่งอ่อน
ท้องใบ และก้านใบมีเกล็ดละเอียดสีเหลืองน้ำตาลหรือน้ำตาลอ่อนคล้ายสนิม เมื่อแห้งจะหลุด
ร่วงเป็นผง ใบ รูปรีแกมขอบขนานเป็นรูปไข่ กว้าง 13.4 - 25.8 ซม. ยาว 18 -
25.8 ซม. ปลายใบเรียวแหลมเป็นหางยาวหรือหูก โคนใบเป็นติ่ง ขอบใบส่วนที่โคนไปทาง
ปลายใบแยกเป็น 3 แฉก หลังใบสีเข้มท้องใบสีซีดเกือบขาว เส้นใบออกจากโคนใบ 3 - 5 เส้น
ก้านใบยาว 2.8 - 11.5 ซม. ดอก ขนาดเล็กออกตามยอด ดอกเพศผู้ออกเป็นกลุ่ม
ดอกเพศเมียออกเป็นช่อยาว ไม่มีก้านดอกย่อย ช่อดอกมีขนสีน้ำตาลปกคลุม ผล ขนาดเล็ก
แก่แล้วแตก (ภาพประกอบ 25)

นิเวศวิทยา : พบตามป่าเบญจพรรณชื้น และชายป่าดิบแล้ง

ส่วนที่ใช้ : แก่น

สรรพคุณ : แก้ร้อนใน

4. Hymenocardia Endl.

พืชสมุนไพรที่นำมาใช้ประโยชน์ของสกุลนี้พบมีชนิดเดียว คือ หูหมา

H. wallichii Tul.

Hymenocardia wallichii Tul.

ชื่อพื้นเมือง : หูหมา

ชื่ออื่น ๆ : แพนน้ำ ก้างปลาขาว แควบ แพน แพนหัวลิง หมักแพน หูค่าง หูลิง

ลักษณะ . ไม้พุ่ม สูง 3 - 5 เมตร เปลือกสีน้ำตาลเทาขรุขระ กิ่งก้านอ่อนและยอดอ่อน มีขนสีน้ำตาลอ่อนปกคลุม ใบ เดี่ยว เรียงสลับกัน รูปมน รูปไข่ รูปขอบขนาน หรือรูปขอบขนานแกมรูปไข่ กว้าง 2.1 - 4 ซม. ยาว 4.4 - 9 ซม. ปลายใบแหลมหรือทู่ โคนใบทู่หรือมน ขอบใบเรียบ เนื้อใบบาง มีเกล็ดเป็นจุดสีขาวหนาแน่น ทางคั่นท้องใบจะเห็นชัด ก้านใบเรียว ยาว 0.6 - 1.6 ซม. มีขนปกคลุม ดอก แยกเพศ ดอกเพศผู้และดอกเพศเมียอยู่ต่างต้น ดอกเพศผู้ออกเป็นช่อ กลีบรองกลีบดอก 5 กลีบ ไม่มีกลีบดอก ผล สด เป็นแถบบางรูปหัวใจ เห็นลายเส้นผลชัดเจน ผลดิบสีเขียวอ่อน (ภาพประกอบ 26)

นิเวศวิทยา : พบตามที่รกร้างใกล้หมู่บ้าน

ส่วนที่ใช้ : ทั้งต้น

สรรพคุณ : ทำให้ประจำเดือนมาตามปกติ

17. วงศ์ Rutaceae

พืชสมุนไพรที่พบในวงศ์นี้มีทั้งไม้ต้น ไม้พุ่มกึ่งต้น และไม้พุ่ม ใบ มีทั้งใบเดี่ยวและใบประกอบแบบขนนก มีต่อมน้ำมันทั่วแผ่นใบ เมื่อส่องกับแสงจะเห็นเป็นจุดใด ๆ ไม่มีหูใบ ดอก สมบูรณ์เพศ กลีบรองกลีบดอกและกลีบดอกมีอย่างละ 4 - 5 กลีบ กลีบดอกไม่เชื่อมติดกัน เกสรผู้ มี 8 - 10 อัน ผล มีทั้งชนิดอู่น้ำและชนิดเนื้อนุ่ม

พืชสมุนไพรที่นำมาใช้ประโยชน์ของวงศ์นี้มี 3 สกุล ตามรูปวิธานจำแนกสกุล ดังนี้

รูปวิธานจำแนกสกุล

1. ไม้ต้น ใบเดี่ยว ขอบใบเรียบ ผลมีเนื้อนุ่ม	1. <u>Acronychia</u>
1. ไม้พุ่ม ใบประกอบแบบขนนก ขอบใบหยักมน ผลสดอู่น้ำ	
2. ไม้ต้นขนาดเล็ก หรือไม้พุ่มสูง มีหนามตามลำต้นและกิ่ง ก้านช่อบีมีครีบ	2. <u>Hesperethusa</u>
2. ไม้พุ่มเตี้ย ไม่มีหนาม ก้านช่อบีไม่มีครีบ	3. <u>Clausena</u>

1. Acronychia Forst.

พืชสมุนไพรที่นำมาใช้ประโยชน์ของสกุลนี้พบมีชนิดเดียว คือ ไม้เปล้าทอง

A. pedunculata Miq.

Acronychia pedunculata Miq.

ชื่อพ้อง : A. laurifolia Blum.

Jambolifera pedunculata Walp.

Cyminosma pedunculata DC.

ชื่อพื้นเมือง : ไม้เปล้าทอง

ชื่ออื่น ๆ : กะอวม มะยมป่า ย่อมฉะระนาบ กริง เปล้าขลิบทอง กระเบื้องถ้วย ค้อนหมา

คะแนนาง ชะนาง ทองฟ้า ไพรสามกอ น้ำผึ้งใหญ่ ยมป่า มะงับ ยาโกร่ง ชวน อวม

ลักษณะ : ไม้ต้นสูง 5 - 8 เมตร เปลือกสีเทาาก่อนข้างเรียบ กิ่งก้านอ่อนเกลี้ยง ใบ เดี่ยว ออกตรงข้ามกัน รูปไข่ หรือรูปขอบขนานแกมรูปไข่กลับ กว้าง 5.1 - 8.7 ซม. ยาว 10.2 - 17.7 ซม. ปลายและโคนใบห้ ขอบใบเรียบ ก้านใบยาว 1 - 2 ซม. ดอก สีขาว ขนาดเล็กออกเป็นช่อตามง่ามใบ ผล มีเนื้อหุ้มเมล็ดรูปกลม ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง 0.5 - 0.6 ซม. เมื่อแก่จะมีสีดำ (ภาพประกอบ 27)

นิเวศวิทยา : พบตามป่าเบญจพรรณ และป่าดิบแล้ง

ส่วนที่ใช้ : แก่น

สรรพคุณ : แก้ไข้อกหัก

2. Hesperethusa

พืชสมุนไพรที่นำมาใช้ประโยชน์ของสกุลนี้พบมีชนิดเดียว คือ ทุมคัง H. crenulata Roem.

Hesperethusa crenulata Roem.

ชื่อพ้อง : Limonia acidissima Linn.

ชื่อพื้นเมือง : ทุมคัง

ชื่ออื่น ๆ : กระแจะ ชะแจะ พญายา พิเนีย

ลักษณะ : ไม้พุ่มหรือไม้ต้นขนาดเล็ก สูง 5 - 10 เมตร เปลือกสีน้ำตาลดำ ลากันและกิ่งก้านมีหนาม ใบ ประกอบแบบขนนก มีใบย่อย 7 ใบ รูปไข่กลับ กว้าง 1 - 3 ซม. ยาว 1.5 - 4.8 ซม. ปลายใบมน โคนใบแหลม ขอบใบหยักมน ไม่มีก้านใบย่อย ก้านช่อดำมีครีบทึบมีลักษณะคล้ายใบย่อย ทั้งใบย่อยและส่วนที่เป็นครีบทึบมีต่อมน้ำมันกระจายทั่วไป ดอก ขนาดเล็กออกเป็นช่อ (ภาพประกอบ 28) ผล อูมน้ำ

นิเวศวิทยา : พบตามที่ราบที่น้ำท่วมถึง ชายป่าใกล้หมู่บ้าน

ส่วนที่ใช้ : ราก ลำต้น

สรรพคุณ : แก้กระดูกขาว

3. Clausena Burm.f.

พืชสมุนไพรที่นำมาใช้ประโยชน์ของสกุลนี้มีชนิดเดียว คือ สมัก C. excavata
Burm. f.

Clausena excavata Burm. f.

ชื่อพื้นเมือง : สมัก สมักดำ

ชื่ออื่น ๆ : หวดหมอน แสนโสก ชะมัต เพี้ยฟาน หน้ำสาบอื่น หนี่ มะหลุย บม รุ่ง ลีสม
หมอน้อย สมักใบใหญ่ หัสคุณโคก สามเลื้อ สามโสก สารุย ชี้ผึ้ง อ้อยช้าง
สบูย หัสคุณ

ลักษณะ : ไม้พุ่ม สูง 1.5 - 5 เมตร เปลือกสีเทาอ่อนข้างเรียบ กิ่งก้านอ่อนมีขนนุ่ม
สีขาวปกคลุมหนาแน่น ใบ ประกอบแบบขนนก ขอบใบเรียงสลับกันแบบมันไคเวียน มีใบย่อย
13 - 19 ใบ เรียงสลับกัน รูปหอก กว้าง 2 - 4 ซม. ยาว 2.8 - 7.5 ซม. ปลายใบ
แหลม โคนใบแหลมและเบี้ยว ขอบใบหยักมน ท้องใบสีนวลมีขน ก้านใบย่อยสั้นและมีขน ดอก
ออกเป็นช่อตามปลายกิ่งและง่ามใบ กลีบรองกลีบดอกและกลีบดอกมีอย่างละ 5 กลีบ ผล
กลมรี เนื้อนุ่ม (ภาพประกอบ 29)

นิเวศวิทยา : พบตามป่าโปร่งทั่วไป ใกล้หมู่บ้าน

ส่วนที่ใช้ : ราก

สรรพคุณ : แก้อัมพฤกษ์

18. วงศ์ Simaroubaceae

พืชสมุนไพรวงศ์นี้มีทั้งไม้ต้นและไม้พุ่ม กิ่งอ่อนมีขนสีน้ำตาลหรือเกล็ดสีน้ำตาลส้ม
ใบ ประกอบแบบขนนก ไม่มีหูใบ ดอก สมบูรณ์เพศและดอกไม่สมบูรณ์เพศอยู่บนต้นเดียวกัน
กลีบรองกลีบดอกมี 4 - 5 กลีบ กลีบดอกมี 4 - 5 กลีบ ช่อดอกเชื่อมกันหรือเรียงจรดกัน

เกสรผู้มีจำนวนเท่ากับจำนวนกลีบดอก รังไข่ตั้งอยู่บนฐานรองรับและมีเกสรผู้ติดอยู่รอบนอกของฐานโดยรอบ ผล มีเมล็ดเดี่ยว

พืชสมุนไพรที่นำมาใช้ประโยชน์ของวงศ์นี้มี 3 สกุล ตามรูปวิธานจำแนกสกุล ดังนี้

รูปวิธานจำแนกสกุล

1. ใบเดี่ยว มีหูใบยาวเรียวคล้ายรูปดาบแหลมที่ยอด 1. Irvingia
1. ใบประกอบแบบขนนก
 2. ใบ ไม่มีหูใบ ใบย่อยมีขนประปรายทั้งสองด้าน ขอบใบหยักเป็นฟันเลื่อย
ฐานใบเบี้ยว 2. Brucea
 2. ใบ มีหูใบ ใบย่อยไม่มีขน ท้องใบมีเกล็ดสีดำใกล้ ๆ กับเส้นกลางใบ
ขอบใบเรียบ ฐานใบกลม หรือหูก 3. Picrasma

1. Irvingia Hook. f.

พืชสมุนไพรที่นำมาใช้ประโยชน์ของสกุลนี้พบมีชนิดเดียว คือ กะบก I. malayana
Oliv ex A. Benn.

Irvingia malayana Oliv ex A. Benn.

ชื่อพื้นเมือง : กะบก บกนัง

ชื่ออื่น ๆ : จะบก ตะบก มะลิ้น หมักลิ้น มั่น มะมื่น หลักกาย บก หมากบก กะหก จำเมาะ
จาเบาะ มักบก ชะอ้ง

ลักษณะ : ไม้ต้นขนาดใหญ่ สูง 15 - 30 เมตร เปลือกสีเทาอ่อนปนน้ำตาลก่อนข้างเรียบ
บางที่แตกเป็นสะเก็ด เปลือกชั้นในสีขาวเหลือง กิ่งอ่อนมีรอยแผลใบรอบกิ่งบริเวณข้อเห็น
โคจรัด ใบ เดี่ยว เรียงสลับกันแบบบันไดเวียน รูปมนแกมรูปไข่ กว้าง 3.5 - 6.4 ซม.

ยาว 5.6 - 10.9 ซม. ปลายใบหู่ โคนใบมนหรือเบี้ยวเล็กน้อย ขอบใบเรียบ เส้นใบย่อย มี 10 - 12 คู่ เนื้อใบหนา เกลี้ยง ก้านใบ ยาว 1 - 1.2 ซม. หูใบ ม้วนหุ้มยอดเรียว โคน ยาว 2.5 - 3 ซม. ดอก ขนาดเล็ก ออกเป็นช่อตามง่ามใบและปลายกิ่ง กลีบดอกและกลีบรองดอกมีอย่างละ 5 กลีบ เกสรผู้มี 10 อัน ผล กลมรี มีเนื้อนุ่ม เมล็ดแข็ง มีเมล็ดเดี่ยว (ภาพประกอบ 30)

นิเวศวิทยา : พบตามป่าเต็งรัง ป่าเบญจพรรณและป่าดิบแล้ง

ส่วนที่ใช้ : แก่น เปลือก ราก

สรรพคุณ : แก่น ละเอียด ราก แก้ไข้, แก่น และเปลือกต้มผสมกับเปลือกจิ้งแคงแก้โรคไต

2. Brucea Mill.

พืชสมุนไพรพื้นบ้านใช้ประโยชน์ของสกุลนี้พบมีชนิดเดียว คือ ไม้ปีคน B. javanica (L.) Merr.

Brucea javanica (L.) Merr.

ชื่อพ้อง : B. amarissima Derv.

B. gracilis DC.

B. sumatrana Roxb.

ชื่อพื้นเมือง : ไม้ปีคน

ชื่ออื่น ๆ : รากคัต ฉะคัต กาจับหลัก เท้ายายม่อมน้อย มะขี้เหา มะขี้ควาย ยาแก้ฮากขม

ถิ่นคน กะคัต เพ็ยะฟาน บะลาคา พญาตามหัก

ลักษณะ : ไม้พุ่ม สูง 1 - 3 เมตร เปลือกสีน้ำตาลอ่อน กิ่งอ่อนมีขนสั้น ๆ สีน้ำตาลอ่อน

ใบ ประกอบแบบขนนก ขอบใบเรียบสลับกัน มีใบย่อย 9 ใบ รูปไข่ หรือรูปหอก กว้าง

2.3 - 5 ซม. ยาว 6 - 13.3 ซม. ปลายใบเป็นหางยาว โคนใบเบี้ยว ขอบใบหยักเป็น

ฟันเลื่อย มีขนนุ่มประปรายทั้งสองด้าน ใบอ่อนมีขนสีทองปกคลุมหนาแน่น ก้านใบยาว 0.5 -

0.8 ซม. ออกเป็นช่อตามง่ามใบ ผล รูปไข่รีเรียบ (ภาพประกอบ 31)

นิเวศวิทยา : พบตามป่าเบญจพรรณ

ส่วนที่ใช้ : ราก

สรรพคุณ : แก้เหน็บชา

3. Picrasma Bl.

พืชสมุนไพรที่นำมาใช้ประโยชน์ของสกุลนี้พบมีชนิดเดียว คือ จางจืด

P. javanica Bl.

Picrasma javanica Bl.

ชื่อพื้นเมือง : จางจืด

ชื่ออื่น ๆ : กอมขม กะลาเพาะคัน หมายล คีสูงตัน คำ ตะพานกัน เนียปะโวะ หังน้ำ
หยีน้ำใบเล็ก หมักกอม มะป้อจ

ลักษณะ . ไม้ต้น สูง 5 - 7 เมตร เปลือกสีน้ำตาลค่อนข้างเรียบ กิ่งก้านอ่อนเรียบ
มีเก๋คสีน้ำตาลส้มกระจายห่าง ๆ เมื่อแห้งเปลือกจะลอกบาง ใบ ประกอบแบบขนนก
มีใบย่อย 7 ใบ รูปไข่ หรือรูปหอก กว้าง 1.6 - 4.7 ซม. ยาว 5.6 - 8.1 ซม.

ปลายใบเรียวแหลม โคนใบกลมหรือทู่เล็กน้อย ขอบใบเรียบ ใบสีเขียวเข้ม หลังใบเกลี้ยง
ท้องใบมีเกล็ดเป็นจุดสีดำเล็กน้อย ใกล้เคียง ๆ กับเส้นกลางใบ ก้านใบย่อยเรียวเล็ก ยาว
0.5 - 1 ซม. ดอก ขนาดเล็ก ออกเป็นช่อ ผล ฝัก รูปกลม (ภาพประกอบ ๖๒)

นิเวศวิทยา : พบตามป่าเบญจพรรณและป่าดิบแล้งบนภูเขา

ส่วนที่ใช้ : ราก

สรรพคุณ : แก่โรคเกี่ยวกับระบบทางเดินอาหาร

19. วงศ์ Burseraceae

พืชสมุนไพรพื้นบ้านที่ใช้ประโยชน์ของวงศ์นี้มีชนิดเดียว คือ ไม้ช้าลิ้น Protium serratum Engler

Protium serratum Engler

ชื่อพื้นเมือง : ไม้ช้าลิ้น

ชื่ออื่น ๆ : มะแฟน กะโปกหมา ค้อลิง ปี่ ฉี่ พิแซ พิแซ แฟนส้ม กะตึบ ส้มแป้น

ลักษณะ : ไม้ต้นขนาดกลาง สูง 15 - 25 เมตร เปลือกสีน้ำตาลดำเป็นสะเก็ด เปลือกในสีแดง มีน้ำเลี้ยงสีชมพู กิ่งอ่อนมีขนนุ่มหนาแน่น ใบ ประกอบแบบขนนก ช่อใบเรียงสลับกันแบบบันไดเวียน มีใบย่อย 5 - 7 ใบ รูปขอบขนาน หรือมน กว้าง 4 - 5.5 ซม. ยาว 8.7 - 12.4 ซม. ปลายใบแหลม โคนใบแหลมหรือมน มักจะเบี้ยวเล็กน้อย ขอบใบเรียบ ใบย่อยที่ปลายก้านช่อใบมีขนาดใหญ่ที่สุด ใบอ่อนมีขนใบแก่เกลี้ยง ก้านช่อใบยาว 3.3 - 7 ซม.

ก้านใบย่อยยาว 0.6 - 1.4 ซม. เส้นแขนงใบมี 8 - 10 คู่ ดอก ออกเป็นช่อตามง่ามใบหรือปลายกิ่ง กลีบรองกลีบดอกเชื่อมติดกันเป็นรูปถ้วยตื้น ๆ ปลายแยกเป็น 5 แฉก กลีบดอกมี 5 กลีบ ด้านนอกของกลีบดอกและกลีบรองกลีบดอกมีขนนุ่ม เกสรผู้ มี 10 อัน ผล ค่อนข้างกลม โทวัดผ่าศูนย์กลาง 1 - 2 ซม. และมี 2 พู เมื่อแก่จะมีสีน้ำตาลดำ (ภาพประกอบ 33)

นิเวศวิทยา : พบตามป่าเบญจพรรณ

ส่วนที่ใช้ : แก่น

สรรพคุณ : แก้ปวดตามข้อ เหน็บชา

20. วงศ์ Celastraceae

พืชสมุนไพรในวงศ์นี้มีทั้งไม้ต้นขนาดเล็ก และไม้พุ่มกิ่งเถา เปลือกสีน้ำตาลเทา ใบ เดี่ยว ออกตรงข้ามหรือเรียงสลับกัน ขอบใบหยัก ดอก ออกเป็นกลุ่มตามง่ามใบ

กลีบรองกลีบดอก 5 กลีบ โคนเชื่อมติดกัน กลีบดอก 5 กลีบ เกสรผู้มี 3 - 5 อัน
พืชสมุนไพรที่นำมาใช้ประโยชน์ของวงศ์นี้มี 2 สกุล ตามรูปวิธานจำแนกสกุล ดังนี้

รูปวิธานจำแนกสกุล

1. ใบเดี่ยวออกตรงข้ามกันเป็นคู่ ๆ เกสรผู้มี 3 อัน	1. <u>Salacia</u>
1. ใบเดี่ยวเรียงสลับกัน เกสรผู้มี 5 อัน	2. <u>Siphonodon</u>

1. Salacia Linn.

พืชสมุนไพรที่นำมาใช้ประโยชน์ของสกุลนี้ที่พบมีชนิดเดียว คือ ตาไก่ S. chinensis Linn.

Salacia chinensis Linn.

ชื่อพ้อง : S. prinoidea A. DC.

S. latifolia Wall.

S. socia Craib

ชื่อพื้นเมือง : ตาไก่

ชื่ออื่น ๆ : กำแพงเจ็ดชั้น ตะดุมนก นานอง มะตอมไก่ หลุมนก

ลักษณะ : ไม้พุ่มกึ่งเถา เปลือกสีน้ำตาลเทา กิ่งอ่อนมีเกล็ดสีน้ำตาลอ่อนหนาแน่น ใบ เดี่ยว ออกตรงข้ามกัน รูปไข่กลับ หรือรูปขอบขนานแกมรูปไข่กลับ กว้าง 3 - 4.5 ซม. ยาว 6.8 - 10 ซม. ปลายใบเรียวหรือเป็นติ่งแหลม โคนใบแหลม ขอบใบหยักเป็นฟันเลื่อยห่าง ๆ ใบเกลี้ยง ก้านใบยาว 0.5 ซม. ดอก สีเขียวอมเหลือง ออกเป็นกลุ่ม กลีบรองกลีบดอก โคนเชื่อมติดกัน ปลายแยกเป็น 5 กลีบ กลีบดอก 5 กลีบ เกสรผู้มี 3 อัน (ภาพประกอบ 34)

นิเวศวิทยา : พบตามชายป่าดิบแล้งและป่าเบญจพรรณ

ส่วนที่ใช้ : ลำต้น

สรรพคุณ : ใช้เป็นยาระบาย

2. Siphonodon

พืชสมุนไพรพื้นบ้านใช้ประโยชน์ของสกุลนี้ที่พบมีชนิดเดียว คือ หมากดุก

S. celastrineus Griff.

Siphonodon celastrineus Griff.

ชื่อพื้นเมือง : หมากดุก

ชื่ออื่น ๆ : มะดุก บักโก้ก ยายปลวก

ลักษณะ : ไม้ต้นขนาดเล็ก สูง 5 - 7 เมตร เปลือกค่อนข้างเรียบสีน้ำตาลเทา ใบ เดี่ยว เรียงสลับกัน ไม่มีหูใบ โคนใบสอบหรือกลม ขอบใบหยักเป็นซี่ฟันห่าง ๆ เนื้อใบหนาคล้ายหนัง ก้านใบยาว 1 - 1.5 ซม. ดอก ออกเป็นกระจุกตามง่ามใบ ดอกสีขาว กลีบรองกลีบดอก 5 กลีบ โคนเชื่อมติดกัน ปลายแยกออกเป็น 5 กลีบ กลีบดอก รูปไข่ 5 กลีบ ช้อนหับกัน เกสรผู้ 5 อัน เรียงสลับกับกลีบดอก ก้านเกสรผู้แบน ผล สด รูปมน หรือกลม กว้าง 2 - 6 ซม ยาว 3 - 6.5 ซม. (ภาพประกอบ 35)

นิเวศวิทยา : พบตามป่าเบญจพรรณ

ส่วนที่ใช้ : แก่น

สรรพคุณ : แก้กษุขาว

21. วงศ์ Rhamnaceae

พืชสมุนไพรที่นำมาใช้ประโยชน์ของวงศ์นี้มีเพียงชนิดเดียว คือ ต้นนาย

Zizyphus rugosa Lamk.

Zizyphus rugosa Lamk.

ชื่อพื้นเมือง : ต้นนาย

ชื่ออื่น ๆ : มะควัด หมอควะ กุยฉงซู หมากคอก อ้อยช้าง

ลักษณะ : ไม้พุ่มกึ่งต้น สูง 8 - 10 เมตร ลำต้นมีหนาม เปลือกสีน้ำตาลดำ กิ่งก้านอ่อนมีขนนุ่มหนาแน่น ใบ เดี่ยว เรียงสลับกัน รูปขอบขนานแกมรูปไข่ กว้าง 5.8 - 10.3 ซม. ยาว 8.1 - 15.4 ซม. ปลายใบมนและมักหยักเว้าเข้าเล็กน้อยตรงเส้นกลางใบ โคนใบเป็นรูปหัวใจ ขอบใบหยักเป็นฟันเลื่อยถี่ หลังใบมัน ท้องใบมีขนนุ่มหนาแน่น เส้นใบออกจากโคนใบ 3 เส้น เป็นเส้นขนานเห็นชัดเจนทางคานท้องใบ ก้านใบยาว 0.6 - 1.3 ซม.

มีหูใบคู่ แต่อันหนึ่งเปลี่ยนเป็นหนามแหลมแข็ง และมีฐานกว้าง คอก ขนาดเล็กออกเป็นช่อตามง่ามใบ กลีบรองกลีบดอก 5 กลีบ โคนเชื่อมติดกันเป็นรูปกรวย ไม่มีกลีบดอก เกสร มี 5 อัน ผล มีเนื้อนุ่ม (ภาพประกอบ 36)

นิเวศวิทยา : พบตามป่าเบญจพรรณ

ส่วนที่ใช้ : แก่น

สรรพคุณ : แก้บิด ท้องร่วง

22. วงศ์ Anacardiaceae

พืชสมุนไพรที่นำมาใช้ประโยชน์ของวงศ์นี้ที่พบมีชนิดเดียว คือ มะม่วงลิง

Buchanania arborescens Bl.

Buchanania arborescens Bl.

ชื่อพื้นเมือง : มะม่วงลิง

ชื่ออื่น ๆ : จำบัว

ลักษณะ : ไม้ต้นขนาดเล็กถึงขนาดกลาง สูง 8 - 15 เมตร เปลือกสีน้ำตาลแตกเป็นสะเก็ด เปลือกชั้นในมีน้ำยางใส ตามกิ่งอ่อนจะมีรอยแผลเป็นของใบ ใบ เกือบ เรียงสลับกันแบบ บันไดเวียนเป็นกลุ่มตอนปลายกิ่ง แผ่นใบรูปหอกหรือรูปหอกแกมรูปขอบขนาน กว้าง 3.4 - 5.6 ซม. ยาว 12.2 - 15.9 ซม. ปลายใบเรียวแหลม โคนใบสอบแคบและมีครีบก้านใบ ขอบใบเรียบ ก้านใบเพน ยาว 1.8 - 2.4 ซม. ดอก ขนาดเล็ก ออกเป็นช่อตามง่ามใบ ช่อดอกแยกแขนงหลายชั้น กลีบดอกและกลีบรองกลีบดอกมีอย่างละ 5 กลีบ เกสรผู้มี 10 อัน ผล ค่อนข้างกลมเปี้ยว มีเนื้ออ่อนนุ่มหุ้มเมล็ด โคนผลเป็นรูปหัวใจ เมื่อผลสุกจะมีสีเหลือง มีเมล็ดเดียว (ภาพประกอบ 37)

นิเวศวิทยา : พบตามป่าเบญจพรรณ

ส่วนที่ใช้ : ราก

สรรพคุณ : แก้ไข้

23. วงศ์ Sapindaceae

พืชสมุนไพรที่พบในวงศ์นี้มีทั้งไม้ต้น ไม้พุ่มกิ่งก้าน และไม้พุ่ม กิ่งก้านอ่อนมีขน ใบ ประกอบแบบขนนก หรือแบบฝ่ามือ ไม่มีหูใบ ดอก ออกเป็นช่อ กลีบรองกลีบดอกมี 4 - 6 กลีบ กลีบดอกมี 4 - 5 กลีบ หรือไม่มีกลีบดอก เกสรผู้มี 5 - 8 อัน แยกจากกัน รังไข่มี 3 ช่อง ผล เป็นชนิดแก่แล้วไม่แตก มีเมล็ดเดียว

พืชสมุนไพรที่นำมาใช้ประโยชน์ของวงศ์นี้มี 3 สกุล ตามรูปวิธานจำแนกสกุล ดังนี้

รูปวิธานจำแนกสกุล

1. ใบประกอบแบบขนนก ไม่คัน
 2. ใบย่อยไม่ปรากฏก้านใบชัดเจน ผลรูปกลมหรือรูปไข่ ปลายผลแหลมแข็ง
 1. Schleichera
 2. ใบย่อยมีก้านใบ ผลรูปรี อ่อนนุ่ม ผิวผลเกลี้ยงเป็นมัน ปลายผลกลม
 2. Lepisanthes
1. ใบประกอบแบบฝ่ามือ มีใบย่อย 3 ใบ ไม่คัน
 3. Allophylus

1. Schleichera Willd.

พืชสมุนไพรที่นำมาใช้ประโยชน์ของสกุลนี้มีชนิดเดียว คือ กอ S. oleosa Merr.

Schleichera oleosa Merr.

ชื่อพ้อง : S. trijuga Willd.

ชื่อพื้นเมือง : คอ

ชื่ออื่น ๆ . ตะคร้อ คุ้ย กาช่อง ลอส้ม เคาะ เคาะวัก มะเคาะ มะจัก มะโจ๊ก ชะอู่เล็ก
ตะคร้อไซ ปันรัว ปันโรง

ลักษณะ : ไม้ต้นขนาดเล็กถึงขนาดกลาง สูง 10 - 20 เมตร เปลือกสีเทาขาวขรุขระ
กิ่งก้านอ่อนมีขนสั้น ๆ สีนํ้าตาล ใบ ประกอบแบบขนนก ข้อใบเรียงสลับกันแบบมันไคเวียน
ใบย่อยมี 2 - 3 คู่ รูปขอบขนาน หรือรูปขอบขนานแกมรูปไข่กลับ กว้าง 6.8 - 11.5 ซม.
ยาว 14.2 - 18 ซม. ปลายใบเป็นติ่งแหลมหรือมน โคนใบกลมหรือมนไม่เท่ากันและมักจะ
เบี้ยว ขอบใบเรียบ หลังใบเกลี้ยง ท้องใบมีขนสั้น ๆ สีขาว ใบย่อยที่อยู่ปลายสุดของข้อใบ

มีขนาดใหญ่ที่สุด และใบย่อยที่อยู่ใกล้โคนก้านช่อใบมีขนาดเล็กที่สุด เส้นใบย่อยมี 12 - 16 คู่ ไม่มีก้านใบย่อย คอก ขนาดเล็ก สีขาว ออกเป็นช่อที่โคนก้านใบ ผล รูปกลมหรือรูปไข่ ปลายผลแหลมแข็ง โคนก้านช่อกว้าง 1.5 ซม. ยาว 2.5 - 3 ซม. มีเมล็ดเดี่ยว (ภาพประกอบ 38)

นิเวศวิทยา : พบตามป่าเบญจพรรณ ป่าเต็งรัง

ส่วนที่ใช้ : ราก

สรรพคุณ : แก้ไข้สูงไข้ใส

2. Lepisanthes Bl.

พืชสมุนไพรที่นำมาใช้ประโยชน์ของสกุลนี้มีชนิดเดียว คือ หวดป่า L. rubiginosa Leenh.

Lepisanthes rubiginosa Leenh.

ชื่อพื้นเมือง : หวดป่า

ชื่ออื่น ๆ : มะหวก กาจ่า กะขำ

ลักษณะ : ไม้พุ่มกึ่งต้น สูง 4 - 7 เมตร เปลือกสีน้ำตาลเทาแตกเป็นร่อง กิ่งก้านอ่อนมีขนสีน้ำตาลอ่อนนุ่มปกคลุมหนาแน่น ยอดอ่อนมีขนสีทองปกคลุมหนาแน่น ใบ ประกอบแบบขนนก ช่อใบเรียงสลับกันแบบบันไดเวียน ใบย่อยมี 2 - 4 คู่ รูปไข่ หรือรูปขอบขนานแกมรูปไข่ กว้าง 4 - 10 ซม. ยาว 7 - 24 ซม. ปลายใบมน โคนใบมน กลม หรือหูด และมักจะเบี้ยว ขอบใบเรียบ มีขนสีน้ำตาลอ่อนปกคลุมทั้งสองด้าน ก้านใบย่อย ยาว 0.2 - 0.3 ซม. มีขนนุ่มปกคลุม คอก ขนาดเล็กออกเป็นช่อตามง่ามใบ ผล รูปรี เนื้อนุ่ม ปลายผลกลม รสหวานอมฝาด (ภาพประกอบ 39)

นิเวศวิทยา : พบตามป่าโปร่ง ป่าเบญจพรรณ

ส่วนที่ใช้ : แก่น เปลือก

สรรพคุณ : แก้ไข้ออกหัด

3. Allophylus Linn

พืชสมุนไพรที่นำมาใช้ประโยชน์ของสกุลนี้พบมีชนิดเดียว คือ ไม้ก้ามปู A. cobbe Bl.

Allophylus cobbe Bl.

ชื่อพ้อง : Schmidelia cobbe DC.

S. villosa Wight.

S. rheedii Wight.

ชื่อพื้นเมือง : ไม้ก้ามปู

ชื่ออื่น ๆ : คอไม้

ลักษณะ : ไม้พุ่ม สูง 1.5 - 2 เมตร แตกกิ่งก้านสาขามาก กิ่งก้านมีขนนุ่มหนาแน่นและมีเกล็ดสีน้ำตาลกระจายทั่วไป ใบ ประกอบแบบนิ้วมือ มีใบย่อย 3 ใบ รูปไข่ หรือรูปขอบขนานแกมรูปไข่ ปลายใบเรียวแหลม โคนใบสอบหรือมนไม่เท่ากัน ขอบใบหยักเป็นฟันเลื่อย ใบย่อยที่อยู่ตรงกลางจะมีขนาดใหญ่ที่สุดและมีก้านใบยาวที่สุด ส่วนใบย่อยที่อยู่ข้าง ๆ 2 ใบจะมีขนาดเท่า ๆ กัน เส้นใบมี 10 - 12 คู่ เนื้อใบบางมีขนปกคลุมประปรายทั้งสองก้าน ก้านช่อใบและก้านใบย่อยมีขนปกคลุมหนาแน่น ดอก ขนาดเล็กออกเป็นช่อตามง่ามใบ ผล รูปไข่ เมื่อสุกจะมีสีแดง (ภาพประกอบ 40)

นิเวศวิทยา : พบตามที่รกร้าง บนที่ราบ

ส่วนที่ใช้ : ราก

สรรพคุณ : แก้ไข้

24. วงศ์ Lythraceae

พืชสมุนไพรที่นำมาใช้ประโยชน์ของวงศ์นี้พบมีสกุลเดียว คือ Lagerstroemia Linn.

Lagerstroemia Linn.

พืชสมุนไพรที่พบในสกุลนี้มีเฉพาะไม้ต้น ใบ เดี่ยว เรียงสลับกัน หรือสลับเขียงกัน เล็กน้อยจนเกือบจะตรงข้าม มีตาติดตรงง่ามใบเห็นได้ชัดเจน ดอก สมบูรณ์เพศ ออกเป็นช่อ ตามปลายกิ่ง ก้านดอกมีใบประดับขนาดเล็ก 1 คู่ กลีบรองกลีบดอกเชื่อมติดกันเป็นรูปถ้วย ปลายแยกเป็น 6 แฉก และจะเจริญติดไปกับผล กลีบดอก 6 กลีบ บางชนิด รูปกลมมีก้าน กลีบดอก เกสรผู้จำนวนมากแยกจากกันเป็นอิสระ ติดอยู่ที่ผนังค้ำในของกลีบรองกลีบดอก ไม่มีก้านชูรังไข่ ผล แท่งเดียวแข็ง มีกลีบรองกลีบดอกรูปถ้วยติดอยู่กับผล เมื่อผลแก่จะแตกออก ตามยาว เป็น 5 - 6 แฉก

พืชสมุนไพรที่นำมาใช้ประโยชน์ของสกุลนี้มี 2 ชนิด ตามรูปวิธานจำแนกชนิด ดังนี้

รูปวิธานจำแนกชนิด

1. กลีบรองกลีบดอกรูปถ้วย ไม่มีขน เกสรผู้มีกลุ่มเดียวยาวไล่เลี่ยกัน ผลขนาดใหญ่ ยาว 3 - 4 ซม. ใบเกลี้ยงไม่มีขน
 1. กากะเลา L. macrocarpa
1. กลีบรองกลีบดอกรูปถ้วย มีขนหนาแน่น เกสรผู้มี 2 กลุ่ม กลุ่มขนาคยาวและกลุ่มขนาดสั้น ผลเล็ก ยาวประมาณ 1 - 1.5 ซม.
 2. ไม้กะแก้ง L. balansae

1. Lagerstroemia macrocarpa Wall.

ชื่อพื้นเมือง : กากะเลา

ชื่ออื่น ๆ : อินทนิลบก จ้อล่อ จะล่อ จะล่อหูกวาง ชีมุง ปะหนาฮือ กาเสลา

ลักษณะ : ไม้ต้นขนาดเล็ก สูง 8 - 12 เมตร เปลือกสีน้ำตาลอ่อนค่อนข้างเรียบ เปลือก
ชั้นในสีชมพู ใบ รูปมน หรือรูปขอบขนานแกมรูปไข่กลับ กว้าง 6 - 8 ซม. ยาว 8 - 13 ซม.
ปลายใบเป็นติ่งแหลม โคนใบหยาบ ขอบใบเรียบ เส้นใบย่อย มี 8 - 10 คู่ ก้านใบยาว 1.4 -
1.6 ซม. เมื่อแห้งจะมีสีน้ำตาลเข้ม ดอก ขนาดใหญ่ กลีบรองกลีบดอกเกลี้ยงไม่มีขน และมี
สันนูนขึ้นมาเล็กน้อย กลีบดอกแยกจากกัน เกสรผู้มีจำนวนมาก ยาวเท่ากัน ผลใหญ่ ยาว
3 - 4 ซม. เกลี้ยง สีน้ำตาลเทา (ภาพประกอบ 41)

นิเวศวิทยา : พบตามป่าเบญจพรรณ และป่าเต็งรัง

ส่วนที่ใช้ : เปลือก

สรรพคุณ : แกรรอนใน ลื่นเป็นผ้า

2. *Lagerstroemia balansae* Koehne

ชื่อพื้นเมือง : ไม้กะแตง

ชื่ออื่น ๆ : ตะแบกเกรียบ โคะกางแอ้ง ตะแบกเกรียบแดง เปื่อยกะแอ้ง เปื่อยแดง
เปื่อยเปลือกบาง เปื่อยลอกเปลือก เปื่อยลัวะ เปื่อยแตง เปื่อยลอกเปลือก
เปื่อยแมว ลิงจ้อ

ลักษณะ : ไม้ต้นขนาดใหญ่ สูง 10 - 15 เมตร เปลือกสีน้ำตาลเป็นมัน มีหลุมขึ้น ๆ
ตลอดลำต้น ใบ เรียงสลับเยื้องกันเล็กน้อยจนเกือบจะตรงข้าม รูปไข่ รูปขอบขนานแกมรูปไข่
หรือรูปขอบขนานแกมรูปไข่กลับ กว้าง 4 - 6 ซม. ยาว 6 - 11.5 ซม. ปลายใบหยาบหรือ
เป็นติ่งแหลม โคนใบมน หรือแหลม ขอบใบเรียบ ท้องใบสีจาง ใบอ่อนมีขนปกคลุมประปราย
ใบแก่เกลี้ยง ดอก ออกเป็นช่อตามปลายกิ่ง กลีบรองกลีบดอกมีขนสีน้ำตาลอ่อนปกคลุมหนาแน่น
ไม่มีสันนูน กลีบดอกสีชมพูอมม่วง ผล มีขนสีน้ำตาลอ่อนปกคลุม (ภาพประกอบ 42)

นิเวศวิทยา : พบตามป่าเบญจพรรณ และป่าดิบแล้ง

ส่วนที่ใช้ : ลำต้น

สรรพคุณ : แก้ไข้ คอแห้ง

25. วงศ์ Combretaceae

พืชสมุนไพรที่นำมาใช้ประโยชน์ของวงศ์นี้มีสกุลเดียวคือ Terminalia Linn.

Terminalia Linn.

พืชสมุนไพรที่พบในสกุลนี้มีเฉพาะ ไม้ต้นและที่โคนมักจะมีหูห่อ เปลือกชั้นในสีเหลือง หรือส้มแดง ใบ เดี่ยว เรียงสลับกัน ดอก ขนาดเล็ก ออกเป็นช่อตามกิ่งหรือง่ามใบ ใบมี ก้านดกย่อย กลีบรองกลีบดอกเชื่อมติดกัน ปลายแยกเป็น 5 แฉก ใบมีก้านดอก เกสร 5 - 10 อัน ผล แห้ง ปีกเรียบ มีเมล็ดเดี่ยว

พืชสมุนไพรที่นำมาใช้ประโยชน์ของสกุลนี้มี 2 ชนิด ตามรูปวิธานจำแนกชนิด ดังนี้

รูปวิธานจำแนกชนิด

1. ใบเรียงสลับกันแบบบันไดเวียน ผลมี 2 ครีบ	1. ไม้แทน <u>T. glaucifolia</u>
1. ใบเรียงสลับเยื้องกันเล็กน้อยจนเกือบจะตรงข้าม ผลมี 3 ครีบ	2. ไม้สามคำ <u>T. triptera</u>

1. Terminalia glaucifolia Craib

ชื่อพื้นเมือง : ไม้แทน

ชื่ออื่น ๆ : แทนนา หางแทน แทนขึ้นก ตีนนก แทนปีกใหญ่

ลักษณะ : ไม้ต้น สูง 20 - 30 เมตร เปลือกสีน้ำตาลเข้มเป็นสะเก็ด เปลือกชั้นในสีเหลือง ใบ เรียงสลับกันแบบบันไดเวียน รูปไข่กลับ กว้าง 7 - 12 ซม. ยาว 15 - 27.6 ซม.

ปลายใบมนหรือเป็นติ่งสั้น ๆ โคนใบสอบแคบ ขอบใบเรียบ หลังใบสีเข้มท้องใบสีเขียวปนเทา ก้านใบยาว 3 - 8.5 ซม. ดอก ออกเป็นช่อเดี่ยว ๆ ปลายช่อดอกจะห้อยลงคืน ดอกย่อยไม่มี ก้านดอก ผล มี 2 ครีบ (ภาพประกอบ 43)

นิเวศวิทยา : พบตามป่าเบญจพรรณ

ส่วนที่ใช้ : แก่น ผล

สรรพคุณ : แก้โรคไต

2. Terminalia triptera Stapf.

ชื่อพ้อง : T. nigrovenulosa Gagnep.

T. tripteroides Craib

T. ooliqua Craib

ชื่อพื้นเมือง : ไม้แสนคำ

ชื่ออื่น ๆ : ชื่ออื่น กาวำ ก่าจาย หานกราย คาเจ้า ปู่เจ้า ปู่เจ้าหามกาย พระเจ้าหอมกาย
พระเจ้าหายกาย หามกาย ตานแดง แผอาม เบ็น ประคูลาว แพบ มะชามกราย
สลึง หามกราย สีเสียดต้น แสนคำ แสงคา ผนองมิ่งโจ้ หอมกราย ตนามกราย

ลักษณะ : ไม้ต้น สูง 7 - 20 เมตร เปลือกสีน้ำตาลแตกเป็นร่องตามยาว เปลือกชั้นใน
สีส้มแดง กิ่งอ่อนและยอดอ่อนมีขนสีน้ำตาล ใบ เรียงสลับเยื้องกันเล็กน้อยจนเกือบจะตรงข้าม
กัน รูปไข่ หรือรูปขอบขนานแกมรูปไข่ กว้าง 2.7 - 3.8 ซม. ยาว 6.5 - 11 ซม. ปลายใบ
เรียวแหลม โคนใบห้หรือมน ขอบใบมีขนและมีต่อม 1 คู่ เยื้องไปทางโคนใบ ใบอ่อนมีขนสีน้ำตาล
ยาวปกคลุมหนาแน่นทั้งสองด้าน ใบแก่เกลี้ยงหรือมีขนประปราย ก้านใบยาว 0.5 - 1 ซม.
มีขนสีน้ำตาลปกคลุมหนาแน่น ช่อดอก อ่อนมีขนสีน้ำตาลอ่อนปกคลุมหนาแน่น ผล มี 3 ครีบ

(ภาพประกอบ 44)

นิเวศวิทยา . พบตามป่าเบญจพรรณ และป่าดิบแล้ง

ส่วนที่ใช้ : เปลือก

สรรพคุณ : แก้ปากเปื่อยเพราะร้อนใน

26. วงศ์ Lecythidaceae

พืชสมุนไพรที่นำมาใช้ประโยชน์ของวงศ์นี้มีชนิดเดียว คือ กะโกลนโคก

Careya sphaerica Roxb.

Careya sphaerica Roxb.

ชื่อพ้อง : C. arborea Roxb.

ชื่อพื้นเมือง : กะโกลนโคก

ชื่ออื่น ๆ : กระโกลน กะนอณ ชูย แขงจีแหง เส้เจอะบะ ปุย ปุยกระโกลน ปุยขาว หูกวาง
ปุย ผ่าฮาด

ลักษณะ : ไม้ต้นขนาดกลาง สูง 5 - 20 เมตร เปลือกสีเทาดำ แตกเป็นร่อง ใบ เดี่ยว
เรียงสลับกันแบบบันไดเวียน แผ่นใบรูปไข่กลับ กว้าง 16.7 - 20.2 ซม. ยาว 20.1 -
28.2 ซม. ปลายใบมนหรือกลม โคนใบแคบ ขอบใบหยักมนหรือหักเป็นซี่ฟันถี่ ใบเกลี้ยง
ก้านใบยาว 1 - 2.2 ซม. ดอก สีขาว ออกเป็นช่อ กลีบรองกลีบดอก 4 กลีบ โคนติดกัน
เป็นรูปประติง กลีบดอก 4 กลีบ ช่อแน่นเชื่อมกัน เกสรผู้จำนวนมากเรียงเป็นชั้น ๆ โคนเชื่อม
ติดกัน ชั้นนอกสุดและชั้นในสุดไม่มีอับเรณู รังไข่มี 4 - 5 ช่อง ผล สดรูปกลม เปลือก
มีจำนวนมาก (ภาพประกอบ 45)

นิเวศวิทยา : พบตามป่าเบญจพรรณ ป่าเต็งรัง

ส่วนที่ใช้ : เปลือก

สรรพคุณ : แก่ท้องร่วง น้ำเซเปลือกใช้เซเท้า หรือทาเท้า แขนงักเท้า

27. วงศ์ Fagaceae

พืชสมุนไพรที่นำมาใช้ประโยชน์ของวงศ์นี้มีชนิดเดียว คือ กอคาน Lithocarpus dealbatus Rehd.

Lithocarpus dealbatus Rehd.

ชื่อพื้นเมือง : กอคาน

ชื่ออื่น ๆ : กอผัวะ กอชี้หนู กอกอแหลล กอคาหนู

ลักษณะ : ไม้ต้นขนาดเล็ก สูง 5 - 7 เมตร เปลือกสีเทาอ่อนข้างเรียบ กิ่งก้านอ่อนมีขนสั้น ๆ สีขาว ใบ เดี่ยว เรียงสลับกัน รูปไข่หรือรูปขอบขนานแกมรูปไข่ กว้าง 4.7 - 7.5 ซม. ยาว 11.4 - 15 มม. ปลายใบเรียวแหลมหรือทู่ โคนใบแหลม ขอบใบเรียบ มีขนปกคลุมทั้งสองด้าน ก้านใบยาว 1 ซม. ดอก ขนาดเล็ก สีเหลืองอ่อน ออกเป็นช่อตามง่ามใบ ช่อดอกยาว 43 ซม. ดอกย่อยมีจำนวนมาก อยู่เป็นกระจุกบนก้านช่อดอก กระจุกละ 3 ดอก ฐานรองดอกเจริญมาหุ้มส่วนต่าง ๆ ของดอกไว้ ผล กลมรี ปลายแหลม มีฐานรองคอกลักษณะคล้ายถ้วยหุ้มผลไว้ เปลือกผลแข็งเป็นมัน เมล็ดมี 1 เมล็ด

(ภาพประกอบ 46)

นิเวศวิทยา : พบตามป่าเบญจพรรณ

ส่วนที่ใช้ : แก่น

สรรพคุณ : ใช้เป็นยาระบาย

28. วงศ์ Opiliaceae

พืชสมุนไพรที่นำมาใช้ประโยชน์ของวงศ์นี้พบมีชนิดเดียว คือ ผักหวาน Melientha
suavis Pierre

Melientha suavis Pierre

ชื่อพื้นเมือง : ผักหวาน

ชื่ออื่น ๆ : ผักหวาน ผักหวานป่า

ลักษณะ : ไม้พุ่มหรือไม้ต้นขนาดเล็ก สูง 5 - 10 เมตร เปลือกสีน้ำตาลเทา หรือน้ำตาลอ่อน เป็นสะเก็ด กิ่งก้านอ่อนสีเขียว ใบ เดี่ยว เรียงสลับกันแบบบันไดเวียน รูปขอบขนาน หรือรูป หอกแกมรูปขอบขนาน กว้าง 3.4 - 7.9 ซม. ยาว 10.1 - 27.9 ซม. ปลายใบเรียวแหลม เป็นหางยาว โคนใบสอบแคบไปจนถึงก้านใบทำให้ก้านใบมีลักษณะคล้ายครีบกิ้งก่าย ใบเรียบ ก้านใบยาว 0.3 - 0.6 ซม. เนื้อใบบาง สีเขียวเข้ม ดอก ขนาดเล็กออกเป็นช่อตามกิ่ง ไม่มีก้านดอกย่อย กลีบรองกลีบดอกเล็ก กลีบดอกมี 4 - 6 กลีบ เกสรผู้มีจำนวนเท่ากับกลีบดอก และเรียงตรงข้ามกับกลีบดอก ผล เนื้อนิ่ม รูปรีหรือรูปขอบขนาน ยาว 3.5 - 4 ซม.

(ภาพประกอบ 47)

นิเวศวิทยา : พบตามป่าเต็งรัง ป่าเบญจพรรณ

ส่วนที่ใช้ : แก่น

สรรพคุณ : แก้อาหารเป็นพิษหลังคลอด

29. วงศ์ Moraceae

พืชสมุนไพรวงศ์นี้พบมีทั้งไม้ต้น ไม้พุ่มกึ่งต้น และไม้พุ่ม ส่วนต่าง ๆ ป็น้ำยางสีขาว ใบ เดี่ยว มีหูใบ ดอก ขนาดเล็ก แยกเพศออกเป็นช่อหรืออัดกันเป็นก้อนกลมอยู่กับผนังด้านใน ของฐานรองดอกทรงกลม ก้านใบทรงกลม กลีบรองกลีบดอกและกลีบดอกไม่แยกจากกัน มี 4 กลีบ เกสรผู้มี 4 อัน รังไข่มี 1 ช่อง ผล สดอมน้ำ

พืชสมุนไพรที่นำมาใช้ประโยชน์ของวงศ์นี้มี 3 สกุล ตามรูปวิธานจำแนกสกุล ดังนี้

รูปวิธานจำแนกสกุล

1. ไม้พุ่ม ลำต้น กิ่งก้านมีหนามแหลม	1. <u>Maclura</u>
1. ไม้ต้นขนาดกลางถึงขนาดใหญ่ ลำต้น กิ่งก้าน ไม้มีหนาม	
2. ใบยาวไม่เกิน 10 ซม. ผิวใบสากทั้งสองด้าน	2. <u>Streblus</u>
2. ใบยาวตั้งแต่ 10 ซม. ขึ้นไป หลังใบสาก ท้องใบป็นขนนุ่ม	3. <u>Ficus</u>

1. Maclura Nutt.

พืชสมุนไพรพื้นบ้านที่ใช้ประโยชน์ของสกุลนี้ที่พบมีชนิดเดียวคือ เช M. cochinchinensis Corner

Maclura cochinchinensis (Lour.) Corner

ชื่อพ้อง : Cudrania cochinchinensis (Lour.) Pudo & Masamune

ชื่อพื้นเมือง : เช

ชื่ออื่น ๆ : แกแล แกก่อง ลักชี เหลือง แกล แหระ ข้างงาคอก น้ำเกี้ยวโซ่ หนามเช

ลักษณะ . ไม้พุ่ม สูง 2 - 6 เมตร เปลือกสีเทาอ่อนข้างเรียบ กิ่งก้านมีหนามแหลม

ยาว 1.5 - 2.0 ซม. ใบ เรียงสลับกันแบบขนานโคนเว้า รูปไข่กลับ หรือรูปขอบขนาน

แกมรูปไข่กลับ กว้าง 1.5 - 2.5 ซม. ยาว 2.5 - 5 ซม. ปลายใบกลมหรือมน

ปลายสุดของเส้นกลางใบมีติ่งแหลมคล้ายหนาม ปลายใบกว้างค่อย ๆ สอบแคบไปทางโคนใบ

ขอบใบเรียบ เนื้อในบาง ก้านใบยาว 0.3 ซม. มีหูใบขนาดเล็ก 1 คู่ รูปรียาวแหลม

อยู่ระหว่างก้านใบกับหนาม ดอก ขนาดเล็ก อัดกันแน่นเป็นก้อนกลม (ภาพประกอบ 48)

นิเวศวิทยา : พบตามป่าเบญจพรรณ ชายป่าดิบแล้ง

ส่วนที่ใช้ : ทั้งต้น

สรรพคุณ : แก้กามโรค

2. Streblus Lour.

พืชสมุนไพรที่นำมาใช้ประโยชน์ของสกุลนี้พบมีชนิดเดียว คือ ส้มพอ S. asper Lour.

Streblus asper Lour.

ชื่อพื้นเมือง : ส้มพอ

ชื่ออื่น ๆ : ข่อย กักไม้ฝอย ชะโยเส้ ทองชะแค้น ส้มพอ สะนาย

ลักษณะ : ไม้ต้นขนาดกลาง สูง 10 - 20 เมตร เปลือกสีเทาปนขาว ขรุขระ กิ่งอ่อนมีขนสีน้ำตาลปกคลุมหนาแน่น ใบ เรียงสลับกัน รูปไข่ รูปไข่กลับ หรือรูปหอกแกมรูปไข่กลับ กว้าง 2.3 - 3.6 ซม. ยาว 3.5 - 8.5 ซม. ปลายใบหยาบหรือแหลม โคนใบหยาบ ขนใบหยักเป็นซี่ฟันผิวใบสากทั้งสองด้าน ก้านใบยาว 0.2 ซม. มีหูใบคู่ติดอยู่ที่โคนก้านใบ ดอก ออกเพศผู้อัดกันแน่นเป็นก้อนกลมก้านดอกสั้น ดอกเพศเมียสีเขียว ก้านดอกยาวมักจะออกเป็นคู่ ผลค่อนข้างกลม มีกลีบรองกลีบดอกเจริญหุ้มผลไว้เกือบรอบ ผลสุกสีเหลืองอ่อน เปลือกชั้นนอกนิ่มและอวบน้ำ เมล็ดค่อนข้างกลม (ภาพประกอบ 49)

นิเวศวิทยา : พบตามที่รกร้าง ป่าโปร่ง และชายป่าดิบแล้ง

ส่วนที่ใช้ : ราก แก่น

สรรพคุณ : ขับไข้

3. Ficus Linn.

พืชสมุนไพรที่นำมาใช้ประโยชน์ของสกุลนี้พบมีชนิดเดียว คือ เคื่อป่อง F. hispida

Linn.

Ficus hispida Linn.

ชื่อพ้อง : F. repens Hook. ex Miq.

F. oppositifolia Roxb.

ชื่อพื้นเมือง : เคื่อป่อง

ชื่ออื่น ๆ : เคื่อปล้อง เคื่อสาย ทะเอน่า เอาแห่น มะเคื่อปล้อง ฮะกอ

ลักษณะ : ไม้พุ่มกึ่งต้น สูง 5 - 7 เมตร เปลือกสีเทา กิ่งอ่อนกลวงมีขนสีน้ำตาลปกคลุมหนาแน่น ใบ ออกตรงข้าม รูปไข่กลับ หรือรูปขอบขนานแกมรูปไข่กลับ กว้าง 4.5 - 11.3 ซม. ยาว 10 - 28.4 ซม. ปลายใบเป็นติ่งแหลม โคนใบมนหรือกลมและมักจะเบี้ยว ขอบใบหยักเป็นฟันเลื่อยห่าง ๆ หลังใบมีขนสากท้องใบมีขนนุ่ม ก้านใบยาว 2.5 - 5.4 ซม. มีขนปกคลุมหนาแน่น หูใบรูปหอก ยาว 1 - 1.5 ซม. มีขนสีน้ำตาล ดอก ออกเป็นช่อตามกิ่งและลำต้น ผล กลม เมื่อแก่จะมีสีเหลือง (ภาพประกอบ 50)

นิเวศวิทยา : พบตามป่าเต็งรัง ชายป่าใกล้หมู่บ้าน

ส่วนที่ใช้ : ลำต้น

สรรพคุณ : แก้ไข้ ร้อนใน

30. วงศ์ Ulmaceae

พืชสมุนไพรที่นำมาใช้ประโยชน์ของวงศ์นี้พบมีชนิดเดียว คือ ปอหู่ Trema orientalis (Planch.) Bl.

Trema orientalis (Planch.) Bl.

ชื่อพื้นเมือง : ปอหู่

ชื่ออื่น ๆ : พังแหรใหญ่ ขางปอยป่า ปอฟาน ปอแหก ปอแฉก ตะกาบ ตายไม้ตันเฒ่า

กิกะบะชา ปะคัง พังแหร พังแกรใหญ่

ลักษณะ : ไม้พุ่มกึ่งต้น สูง 5 - 7 เมตร เปลือกสีน้ำตาลค่อนข้างเรียบ กิ่งก้านอ่อนมีขนยาวปกคลุม ยอดอ่อนมีขนยาวสีขาวปกคลุมหนาแน่นคล้ายไหม ใบ เกือบ เรียงสลับกัน รูปหอก กว้าง 3.6 - 8.8 ซม. ยาว 7.9 - 17.2 ซม. ปลายใบเรียวแหลมเป็นหางยาว โคนใบเว้าเข้าเป็นรูปหัวใจ ขอบใบหยักเป็นฟันเลื่อยถี่ หลังใบสีเข้มมีขนสากระปราย ท้องใบสีจาง

มีขนสีขาวอ่อนนุ่มหนาแน่นมีเส้นใบออกจากโคนใบ 3 เส้น ก้านใบยาว 0.5 - 1 ซม. มีขนปกคลุม มีหูใบรูปหอก 1 คู่ข้าง ๆ โคนก้านใบ ยาว 0.4 ซม. มีขนอ่อนนุ่ม เมื่อแห้งจะมีสีน้ำตาลแดง ดอก ขนาดเล็กสีขาว ออกเป็นช่อตามง่ามใบ ช่อดอกมีขนอ่อนนุ่ม

(ภาพประกอบ 51)

นิเวศวิทยา : พบตามป่าเบญจพรรณ และชายป่าดิบแล้ง

ส่วนที่ใช้ : แก่น ลำต้น ราก

สรรพคุณ : แก้อ่อนใน ไช้ออกหัก

31. วงศ์ Ebenaceae

พืชสมุนไพรที่นำมาใช้ประโยชน์ของวงศ์นี้มีสกุลเดียว คือ Diospyros Linn.

Diospyros Linn.

พืชสมุนไพรสกุลนี้พบมีเฉพาะไม้ต้น เปลือกสีเทาเป็นสะเก็ด กิ่งอ่อนมีขนสีน้ำตาล ใบ เดี่ยว เรียงสลับกัน ไม่มีหูใบ ดอก แยกเพศ ดอกเพศผู้และดอกเพศเมียอยู่ต่างต้น โคนกลีบรองกลีบดอกเชื่อมติดกันเป็นรูปถ้วย ปลายแยกเป็น 4 แฉก ด้านนอกมีขน ด้านในเกลี้ยง กลีบดอกโคนเชื่อมติดกัน ปลายแยกเป็น 4 กลีบ เกสร มีจำนวนมาก แยกจากกัน ผล อู่ม้วน มีกลีบรองกลีบดอกที่ขยายใหญ่ขึ้นมาเป็นฐานรองรับผล

พืชสมุนไพรที่นำมาใช้ประโยชน์ของสกุลนี้มี 2 ชนิด ตามรูปวิธานจำแนกชนิด ดังนี้

รูปวิธานจำแนกชนิด

1. ใบอ่อนมีขนอ่อนนุ่ม ใบแก่เกลี้ยง ดอกเพศเมียมีเกสรผู้เทียม

1. หมากเกล็ด D. mollis

1. ใบอ่อนและใบแก่มีขนอ่อนนุ่ม ดอกเพศเมียไม่มีเกสรผู้เทียม

2. ไม้หลักดำ D. filipendula

1. Diospyros mollis Griff.

ชื่อพื้นเมือง : พหากเกลื่อ

ชื่ออื่น ๆ : ผีเฒ่า มะเกลือก มักเกลื่อ

ลักษณะ : ไม้ต้นขนาดกลาง สูง 10 - 15 เมตร ใบ รูปไข่ หรือรูปขอบขนานแกมรูปไข่ กว้าง 1.7 - 3.5 ซม. ยาว 4 - 9.9 ซม. ปลายใบเรียวแหลมหรือทู่ โคนใบมนหรือกลม ขอบใบเรียบ เนื้อใบบาง ใบอ่อนมีขนอ่อนนุ่ม เมื่อใบแก่จะหลุดร่วงไป ก้านใบยาว 0.3 - 0.4 ซม. มีขนหนาแน่น ดอก แยกเพศ ดอกเพศผู้ออกเป็นช่อ ดอกเพศเมียออกเป็นดอกเดี่ยว ๆ มีเกสรผู้เต็ม ผล กลมเกลี้ยง (ภาพประกอบ 52)

นิเวศวิทยา : พบตามป่าเบญจพรรณ ป่าดิบแล้ง

ส่วนที่ใช้ : ผล แก่น

สรรพคุณ : ใช้เป็นยาระบาย

2. Diospyros filipendula Pierre ex Lecomte

ชื่อพื้นเมือง : ไม้หลักคำ

ชื่ออื่น ๆ : ลำปัดคง ตาปัดคง จังนัง

ลักษณะ : ไม้ต้นขนาดเล็ก สูง 9 - 10 เมตร ใบ รูปหอกแกมรูปไข่ หรือขอบขนานแกมรูปไข่ กว้าง 1.4 - 2.3 ซม. ยาว 4.3 - 7.6 ซม. โคนใบกลมคอด ๆ ขอบแถบไปทางปลายใบ ปลายใบทู่ ขอบใบเรียบมีขน หลังใบและท้องใบมีขนปกคลุม ก้านใบยาว 0.2 - 0.3 ซม. ดอก แยกเพศ ดอกเพศผู้ออกเป็นช่อ ดอกเพศเมียออกเป็นดอกเดี่ยว ๆ มีขนาดใหญ่กว่าดอกเพศผู้ ไม่มีเกสรผู้เต็ม ผล กลมหรือมน ผลอ่อนมีขน โคนผลป้อม ปลายผลมน ปลายสุดมีติ่งเป็นหนามเล็ก ๆ (ภาพประกอบ 53)

นิเวศวิทยา : พบตามป่าเบญจพรรณ

ส่วนที่ใช้ : ลำต้น แก่น ราก

สรรพคุณ : แก้อาการปวดตามตัว

32. วงศ์ Myrsinaceae

พืชสมุนไพรที่พบในวงศ์นี้มีเฉพาะไม้พุ่ม เปลือกสีน้ำตาลหรือน้ำตาลเทา กิ่งก้านอ่อนมีรูระบายอากาศเป็นจุดสีน้ำตาลหรือมีเกล็ดเล็กละเอียดสีน้ำตาล ใบ เดี่ยว เรียงสลับกัน ผิวใบเกลี้ยง ไม่มีหูใบ ดอก ขนาดเล็กออกเป็นช่อ กลีบรองกลีบดอกมี 4 - 5 กลีบ เชื่อมติดกันเล็กน้อยที่โคนกลีบ กลีบดอกเชื่อมติดกันเป็นหลอดปลายแยกเป็น 5 กลีบ เกสรผู้มี 5 อัน ติดอยู่ภายในของกลีบดอก รังไข่ ติดอยู่สูงกว่าส่วนกาง ๆ ของดอก รังไข่เกลี้ยง ผล ชนิดเนื้อนุ่ม

พืชสมุนไพรที่นำมาใช้ประโยชน์ของวงศ์นี้มี 2 สกุล ตามรูปวิธานจาแนกสกุล ดังนี้

รูปวิธานจาแนกสกุล

1. กลีบดอกซ้อนทับกัน ปลายยอดเกสรเมียสั้น กิ่งก้านอ่อนมีรูระบายอากาศเป็นจุดสีน้ำตาลอ่อน เนื้อใบบางมีจุดสีดำนกระจายทั่วแผ่นใบ ไม่ปรากฏต่อมตามขอบใบ
 1. Embelia
1. กลีบดอกบิดเวียนไปทางเดียวกัน ปลายยอดเกสรเมียแหลมยาว กิ่งก้านอ่อนมีเกล็ดละเอียดสีน้ำตาลเด่นชัดเจน เนื้อใบหนาและเกลี้ยง มีต่อมน้ำตาลตามขอบใบด้านล่าง
 2. Ardisia

1. Embelia Burm

พืชสมุนไพรที่นำมาใช้ประโยชน์ของสกุลนี้พบมีชนิดเดียว คือ สมชีมอน

E. subcoriacea Mez.

Embelia subcoriacea Mez.

ชื่อพื้นเมือง : สมชีมอน

ชื่ออื่น ๆ : ส้มออบแอม เบลงบลองดู ป้องเครือ แม่นานอง ส้มขี้หมอน นมนาง
 ลักษณะ : ไม้พุ่ม สูง 1 - 3 เมตร เปลือกสีน้ำตาลเป็นสะเก็ด กิ่งก้านอ่อนมีรูระบายอากาศ
 เป็นจุดสีน้ำตาล ใบ รูปขอบขนาน หรือรูปไข่ กว้าง 2.6 - 4.3 ซม. ยาว 4.8 -
 12.7 ซม. ปลายใบแหลม โคนใบห้ หรือเบี้ยวเล็กน้อย ขอบใบเรียบ เนื้อใบบางมีจุดสีดำ
 เล็ก ๆ กระจายทั่วแผ่นใบทั้งสองด้านจนกระทั่งถึงก้านใบ ก้านใบยาว 0.7 ซม. เส้นใบ
 มีจำนวนมาก ดอก ขนาดเล็ก ออกเป็นช่อ ผล กลมเนื้อนุ่ม (ภาพประกอบ 54)
 นิเวศวิทยา : พบตามป่าเบญจพรรณ บนที่ราบ ที่รกร้าง
 ส่วนที่ใช้ : ลำต้น
 สรรพคุณ : แก้กษัยคั้น

2. Ardisia Sw.

พืชสมุนไพรที่นำมาใช้ประโยชน์ของสกุลนี้พบมีชนิดเดียว คือ ขยอม A. colorata
Roxb.

Ardisia colorata Roxb.

ชื่อพ้อง : A. anceps Kurz.
 ชื่อพื้นเมือง : ขยอม
 ชื่ออื่น ๆ : มะจำก่อง ก้างปลา ก้างปลาเขา กระตูกโก๋ เหมือก อ้ายรามใบใหญ่
 ลักษณะ : ไม้พุ่ม สูง 2 - 3 เมตร เปลือกสีน้ำตาลเทา กิ่งก้านอ่อนมีเกล็ดละเอียด
 สีน้ำตาลเห็นได้ชัดเจน ใบ รูปหอก รูปขอบขนาน หรือรูปขอบขนานแกมรูปวงรี กว้าง
 5 - 7 ซม. ยาว 20 - 26 ซม. ปลายและโคนใบเรียวแหลม ขอบใบเรียบ ก้านใบยาว
 1 ซม. ด้านบนเป็นร่องลึก เนื้อใบหนา ดอก ออกเป็นช่อสีชมพู ผล อูมน้ำ (ภาพประกอบ 55)
 นิเวศวิทยา : พบตามป่าเบญจพรรณและป่าดิบแล้งในที่ราบและเชิงเขา
 ส่วนที่ใช้ : ราก
 สรรพคุณ : แก้กษัยคั้นโลหิตสูง

33. วงศ์ Loganiaceae

พืชสมุนไพรพื้นบ้านที่ใช้ประโยชน์ของวงศ์นี้พบมีชนิดเดียว คือ ตุมกา Strychnos
nux - vonica Linn.

Strychnos nux - vonica Linn.

ชื่อพื้นเมือง : ตุมกา

ชื่ออื่น ๆ : แผลงใจ กะกลิ้ง ตุมกาแดง กระจี่ แผลงทม แผลงเปื้อ แผลงเปือ แผลงโพน
โองบ้วยจี

ลักษณะ : ไม้ต้นขนาดเล็ก สูง 10 - 15 เมตร เปลือกสีเทาาก่อนข้างเรียบ ใบ เดี่ยว
มนกว้าง ๆ หรือเกือบเป็นรูปกลม กว้าง 5 - 16 ซม. ยาว 8 - 20 ซม. ปลายใบมน
กว้าง ๆ โคนใบมนหรือเว้าเล็กน้อย ขอบใบเรียบ เนื้อใบหนา เกลี้ยงทั้งสองด้าน หลังใบ
เป็นมัน เส้นใบออกจากโคนใบ 5 เส้น ก้านใบยาว 1.7 - 1.9 ซม. ดอก สีขาว ออก
เป็นช่อมีขนปกคลุมประปราย กลีบรองกลีบดอกมี 5 กลีบ เรียงซ้อนทับกัน กลีบดอกเชื่อมติด
กันเป็นหลอดปลายแยกเป็น 5 กลีบ ค้านนอกมีขนประปราย เกสรผู้ 5 อัน ผล กลม

เปลือกแข็งหนา เบล็ดมีจำนวนมาก (ภาพประกอบ 56)

นิเวศวิทยา : พบตามป่าโปร่งใกล้หมู่บ้าน ป่าเบญจพรรณ และป่าเต็งรัง

ส่วนที่ใช้ : ราก เปลือก แก่น ใบ

สรรพคุณ : แก้ไข้ชัก เป็นยาระบาย

34. วงศ์ Apocynaceae

พืชสมุนไพรในวงศ์นี้ที่พบมีทั้งไม้ต้น ไม้พุ่มกึ่งต้น และไม้พุ่ม ส่วนต่าง ๆ ของลำต้น
มีน้ำยางสีขาว ใบ เดี่ยว ออกตรงข้ามกันแบบตั้งฉาก ไม่มีหูใบ ดอก ออกเป็นช่อ ดอกย่อย
อยู่ในแนวระดับเดียวกัน และดอกย่อยที่อยู่ตรงกลางช่อจะบานก่อน กลีบรองกลีบดอกเชื่อม
ติดกันที่โคนกลีบ ปลายแยกเป็น 5 แฉก โคนกลีบดอกเชื่อมติดกันเป็นหลอด ปลายแยกเป็น

5 กลีบ และกลีบดอกจะเวียนซ้อนทับกันแบบกังหันเมื่อดอกตูม เกสรผู้ 5 อัน ติดอยู่ด้านในหลอดกลีบดอก เกสรเมีย 1 อัน ผล เป็นฝักคู่เรียวยาว เชื่อมติดกันที่ฐาน เมื่อแก่จะแตกตามยาว เมล็ด มีขนยาวติดเป็นกระจุก

พืชสมุนไพรของวงศ์นี้มี 3 สกุล ดังรูปวิธานจำแนกสกุล ดังนี้

รูปวิธานจำแนกสกุล

1. ฝักยาวไม่เกิน 8 ซม. คอดเว้าเป็นตอน ๆ ชัดเจน ใบเกลี้ยง ไม่มีขน

1. Ervatamia

1. ฝักยาว 12 - 20 ซม. ตรงสม่ำเสมอ หรือคอดเว้าเป็นลูกคลื่นเล็กน้อย ใบมีขนนุ่ม

2. ฝักคู่แยกออกจากกัน ผิวของฝักคอดเว้าและขนเป็นลูกคลื่น

2. Holarrhena

2 ฝักคู่เชื่อมติดกันเป็นฝักเดี่ยว ผิวของฝักมีร่องระบายอากาศเห็นเป็นจุดสีขาวมากมาย

3. Wrightia

1. Ervatamia Stapf

พืชสมุนไพรที่นำมาใช้ประโยชน์ของสกุลนี้พบมีชนิดเดียว คือ พริกป่า E. microphylla Kerr.

Ervatamia microphylla Kerr.

ชื่อพื้นเมือง : พริกป่า

ชื่ออื่น ๆ : พุค่น้อย พริกป่าเล็ก

ลักษณะ : ไม้พุ่ม สูง 50 - 60 ซม. ลำต้นเรียบเกลี้ยง ใบ รูปหอก หรือรูปขอบขนาน แฉก ๆ กว้าง 1 - 3 ซม. ยาว 3.5 - 9 ซม. ปลายใบเรียวยาว ปลายสุดมน

โคนใบแหลม ขอบใบเรียบ ใบเกลี้ยง หลังใบสีเข้ม ท้องใบสีจาง ก้านใบยาว 0.4 - 0.6 ซม. เส้นใบเห็นชัดเจนทางด้านท้องใบ ดอก สีขาว กลีบรองกลีบดอกเชื่อมติดกันเป็นรูประฆัง ปลายแยกเป็น 5 แฉก กลีบดอกเชื่อมติดกันเป็นหลอดยาว ปลายแยกเป็น 5 กลีบ รูปขอบขนานปลายมน เกสรผู้ 5 อัน ผู้ ยาว 2.5 - 3.5 ซม. สีนํ้าตาลออกม่วง 2 ดอก ปลายดอกเรียวแหลมและโค้งงอเล็กน้อย โคนดอกแคบ ผิวเกลี้ยง (ภาพประกอบ 57)

นิเวศวิทยา : พบขึ้นตามชายป่าดิบแล้ง ป่าเบญจพรรณ และที่รกร้างที่ชุ่มชื้น

ส่วนที่ใช้ : ราก

สรรพคุณ : แก้ไข้

2. Holarrhena Br.

พืชสมุนไพรที่นำมาใช้ประโยชน์ของสกุลนี้มีเพียงชนิดเดียว คือ มูกใหญ่

H. antidysenterica (G.Don) Wall.

Holarrhena antidysenterica (G.Don) Wall.

ชื่อพื้นเมือง : มูกใหญ่

ชื่ออื่น ๆ : โมกใหญ่ ขอที พอแก ลำที นุค พุทธรักษา มูกมันน้อย มูกมันหลวง มูกหลวง

โมกเขา โมกทุ่ง โมกหลวง บางพู หนามเนื้อ

ลักษณะ : ไม้พุ่มกึ่งต้น สูง 3 - 7 เมตร เปลือกสีน้ำตาลเข้ม กิ่งก้านเปราะแตกสะเก็ดสีน้ำตาลอ่อน ใบ รูปไข่แกมรูปขอบขนาน กว้าง 8.5 - 13.9 ซม. ยาว 16 - 28 ซม. ปลายใบแหลม โคนใบมนหรือคู้ ขอบใบหยักมนกว้าง ๆ แต่เห็นรอยหยักไม่ชัดเจน ใบอ่อนมีขนปกคลุมหนาแน่น ทั้งสองด้าน ใบแก่มีขนหนาแน่นทางด้านท้องใบ ส่วนหลังใบเกลี้ยงเป็นมัน เส้นแขนงใบมี 7 - 9 คู่ ก้านใบยาว 0.2 - 0.4 ซม. ดอก สีขาว ช่อดอกมีขนสั้นอ่อนนุ่ม โคนหลอดกลีบดอกพองออกเป็นกะเปาะ ผู้ ยาวประมาณ 12 - 20 ซม. ดอกงอเล็กน้อย ปลายแหลม โคนแบน ผิวของดอกคอดเว้าและนูนเป็นคลื่น เปลือกสีน้ำตาลไหม้ มีช่องระบายอากาศเล็ก ๆ กระจายอยู่ทั่วไป (ภาพประกอบ 58)

นิเวศวิทยา : พบตามป่าเบญจพรรณ

ส่วนที่ใช้ : น้ำยาง

สรรพคุณ : แก้ท้องร่วง

3. Wrightia Br.

พืชสมุนไพรพื้นบ้านมาประโยชน์ของสกุลนี้พบมีชนิดเดียว คือ ขมิ้นญ W. pubescens
R. Br.

Wrightia pubescens R. Br.

ชื่อพื้นเมือง . ขมิ้นญ

ชื่ออื่น ๆ : โมก ฆูก ฆูกเกื้อ โมกมัน มกมัน

ลักษณะ : ไม้ต้นขนาดเล็กถึงขนาดกลาง สูง 5 - 10 เมตร เปลือกสีน้ำตาลเทา กิ่งอ่อนมีขนสีน้ำตาลอ่อนปกคลุมหนาแน่น ใบ รูปขอบขนานแกมรูปไข่กลับ หรือรูปไข่ กว้าง 4.3 - 6.5 ซม. ยาว 11.6 - 14.5 ซม. ปลายใบเป็นติ่งแหลม โคนใบหู่ ขอบใบเรียบ มีขนสีขาวปกคลุมหนาแน่นทั้งสองด้าน เส้นแขนงใบมี 11 - 12 คู่ ก้านใบยาว 0.4 - 0.6 ซม. ดอก ออกเป็นช่อที่ปลายกิ่งกลีบรองกลีบดอกรูปขอบขนานแกมรูปไข่ โคน และโคน ด้านในมีเกล็ด กลีบดอกด้านในมีขน เกสรผู้ 5 อันติดกัน และติดกับปลายเกสรเมีย รังไข่ มี 2 ช่อง ผล ยาว 15 - 30 ซม. สีดำ มีของระคายอากาศเห็นเป็นจุดสีขาวมากมาย

(ภาพประกอบ 59)

นิเวศวิทยา : พบตามป่าเบญจพรรณ

ส่วนที่ใช้ : แก่น

สรรพคุณ : แก้ปวดหลังปวดเอว

35. วงศ์ Bignoniaceae

พืชสมุนไพรในวงศ์นี้มีทั้งไม้ต้นและไม้พุ่มกึ่งต้น เปลือกสีเทาหรือน้ำตาลเทา ใบ ประกอบแบบขนนกชั้นเดียวหรือสองชั้น บางชนิดมีหูใบปลอมอยู่ที่โคนก้านช่อใบ มีลักษณะคล้ายใบย่อย แต่มีขนาดเล็กกว่า ไม่มีหูใบที่แท้จริง ท้องใบมักจะมีต่อมน้ำมันใกล้ ๆ กับ โคนใบและปลายใบ หรือกระจัดกระจายตามบริเวณเส้นกลางใบ ดอก ขนาดใหญ่ออกเป็นช่อ กลีบรองกลีบดอกเชื่อมติดกันเป็นรูปถ้วย กลีบดอกเชื่อมติดกันปลายแยกเป็น 5 กลีบ เกสรผู้ 4 อัน ยาวไม่เท่ากัน บางชนิดมีเกสรผู้ 5 อัน ยาวเท่า ๆ กัน รังไข่มี 2 ช่อง ไข่อ่อนมีจำนวนมาก ปลายยอดเกสรเมียแยกเป็น 2 แฉก ผล เป็นฝักทรงกลมหรือแบน เมื่อแก่จะแตกออกเป็น 2 ซีก เมล็ด มีปีกบาง ๆ

พืชสมุนไพรที่นำมาใช้ประโยชน์ของวงศ์นี้มี 4 สกุล ตามรูปวิธานจากแนกสกุล ดังนี้

รูปวิธานจากแนกสกุล

1. ช่อดอกยาว ตั้งตรงเหนือพุ่มเรือนยอด กลีบดอกติดกันคล้ายรูปประฆังขนาดใหญ่ กลีบหนา สีเหลืองอมน้ำตาล ฝักขนาดใหญ่ แบนหรือกลม กว้างมากกว่า 1.5 ซม.
2. เกสรผู้ 5 อัน ขนาดยาวเท่ากัน แยกจากกันเป็นอิสระ ช่อใบใหญ่ แบบขนนก 2 - 3 ชั้น 1. Oroxylum
2. เกสรผู้มี 2 คู่ คู่ยาวและคู่สั้น เชื่อมติดกันที่อับเรณู ช่อใบแบบขนนกชั้นเดียว มีใบย่อยขนาดเล็กที่โคนช่อใบ คล้ายหูใบ
3. ฝักกลมยาวบิดเป็นเกลียวมีสันนูนตลอด ขอบใบเรียบ 2. Fernandoa
3. ฝักแบนยาวตรง มีขนนุ่มปกคลุมมากหรือน้อย ไม่มีสันนูน ขอบใบหยัก 3. Markhamia
1. ช่อดอกโปร่งแตกกิ่งก้านสั้น ๆ กลีบดอกติดกันคล้ายรูปแตร กลีบบาง ปลายกลีบจักเป็นฝอย ฝักกลมยาว กว้างประมาณ 6 มม. 4. Sterospermum

1. Oroxylum Vent.

พืชสมุนไพรที่นำมาใช้ประโยชน์ของสกุลนี้มีชนิดเดียว คือ ลั่นป้าไม้ O. indicum (Linn.) Vent.

Oroxylum indicum (Linn.) Vent.

ชื่อพ้อง Bignonia indica Linn.

Spathdea indica Pers.

Calosanthès indica Bl.

ชื่อพื้นเมือง : ลั่นป้าไม้

ชื่ออื่น ๆ : เพกา กาโตโต้ง คอกกะ คอกกะ ดูแก ลั่นฟ้า มะลิดไม้ มะลื่นไม้ ลิดไม้
หมากลั่นข้าง หมากลั่นข้าง

ลักษณะ : ไม้ต้นขนาดเล็ก สูง 6 - 10 เมตร แตกกิ่งก้านสาขาบริเวณยอด เปลือกสีเทา
ค่อนข้างเรียบ ใบ ประกอบแบบขนนก 2 ชั้น ใบย่อย มี 5 ใบ รูปไข่ รูปขอบขนานแกมรูปไข่
หรือรูปขอบขนาน กว้าง 2.5 - 7.2 ซม. ยาว 4.6 - 12.4 ซม. ปลายใบเรียวเป็น
หางยาว โคนใบห้หรือกลมและมักจะ มีเยื่อ ขอบใบเรียบ ใบเกลี้ยงทั้งสองด้าน หลังใบมีสีเข้ม
กว่าท้องใบ เส้นแขนงใบมี 4 - 5 คู่ ก้านใบย่อยสั้น โคนก้านข้อใบใหญ่และข้อใบย่อยบวม
พองออก ดอก ออกเป็นช่อที่ยอด กลีบรองกลีบดอกหนาและเชื่อมติดกัน กลีบดอกหนามี 5 กลีบ
โคนกลีบเชื่อมติดกัน ปลายแยกออกเป็นกลีบ เกสรผู้ มี 5 อัน ยาวเท่า ๆ กัน โคนก้านเกสร
มีขน เกสรเมีย มี 1 อัน ผล เป็นฝักแบนยาว (ภาพประกอบ 60)

นิเวศวิทยา : พบตามป่าเบญจพรรณ และที่รกร้างบริเวณหมู่บ้าน

ส่วนที่ใช้ : เปลือก แก่น

สรรพคุณ : แก้พิษหอย

2. Fernandoa Welwitsch ex Seemann

พืชสมุนไพรที่นำมาใช้ประโยชน์ของสกุลนี้พบมีชนิดเดียว คือ แคร้ว

F. adenophylla (Wallich ex G.Don) Steenis

Fernandoa adenophylla (Wall. ex G.Don) Steenis

ชื่อพ้อง Bignonia adenophylla Wall. ex G.Don

Spathodea adenophylla (Wall. ex G.Don) DC.

Heterophragma adenophylla (Wall. ex G.Don) Benth.

Haplophragma adenophylla (Wall. ex G.Don) Dop.

ชื่อพื้นเมือง : แคร้ว

ชื่ออื่น ๆ : แคร้งคาง แคร้ง แคร้ว แคร้ง แคร้งหมู แคร้ง แคร้ง

ลักษณะ : ไม้ต้นขนาดเล็ก สูง 5 เมตร เปลือกสีน้ำตาลเทา กิ่งก้านอ่อนมีขนสีน้ำตาลปกคลุมหนาแน่น ใบ ประกอบแบบขนนกชั้นเดียว ขอบใบยาว 23 - 50 ซม. มีใบย่อย 7 ใบ รูปไข่ รูปไข่กลับ หรือรูปขอบขนานแกมรูปไข่กลับ กว้าง 3.5 - 10 ซม. ยาว 5.5 - 24 ซม. ปลายใบเป็นติ่งแหลม โคนใบกลมหรือมน ขอบใบเรียบ มีขนปกคลุมทั้งสองด้าน แต่ทางด้านท้องใบมีขนหนาแน่นกว่าหลังใบ ก้านใบย่อยสั้นมาก หรือเกือบไม่มีก้านใบย่อย กอก ขนาดใหญ่ สีเหลือง ออกเป็นช่อตามปลายกิ่ง ช่อกอมีขนสีน้ำตาลปกคลุมหนาแน่น กลีบรองกลีบดอกด้านในเกลี้ยง ด้านนอกมีขนปกคลุมหนาแน่น รังไข่ มีขนปกคลุม ผล เป็นฝักรูปทรงกระบอกยาว

(ภาพประกอบ 61)

นิเวศวิทยา : พบตามป่าเบญจพรรณ ป่าเต็งรัง และป่าโปร่งใกล้หมู่บ้าน

ส่วนที่ใช้ : แก่น เปลือก

สรรพคุณ : บำรุงเลือด

3. Markhamia Seemann ex Baillon

พืชสมุนไพรที่นำมาใช้ประโยชน์ของสกุลนี้พบมีชนิดเดียว คือ แคลง M. stipulata (Wall) Seem ex K. Schum

Markhamia stipulata (Wall) Seem ex K. Schum

ชื่อพ้อง : Spathodea stipulata Wall.

Bignonia stipulata (Wall.) Roxb.

Spathodea velutina Kurz

Dolichandrone stipulata Wall. ex C.B. Clarke

ชื่อพื้นเมือง : แคลง

ชื่ออื่น ๆ : แคล้วหมู แคลขน แคลหางค่าง แคลุ่มหมู แคลยอดคำ แคลหมากลิ้ม แคลหมู แคลอว
ขุย แคล

ลักษณะ : ไม้ยืนต้นกลางแจ้งถึงขนาดใหญ่ สูง 10 - 15 เมตร เปลือกสีน้ำตาลอ่อนค่อนข้างเรียบ กิ่งก้านอ่อน มีขนสั้น ๆ ปกคลุม ใบ ประกอบแบบขนนกชั้นเดียว มีใบย่อย 11 - 13 ใบ รูปขอบขนานแกมรูปหอกกลับ หรือรูปมน กว้าง 5.7 - 9.2 ซม. ยาว 8.2 - 27.9 ซม. ปลายใบเรียวแหลม โคนใบแหลม ขอบใบหยักเป็นฟันเลื่อยถี่ เกสรตัวผู้ 4 อัน ยาวไม่เท่ากัน ผล เป็นฝักรูปทรงกระบอกโค้งงอเล็กน้อย (ภาพประกอบ 62)

นิเวศวิทยา : พบตามป่าเบญจพรรณ

ส่วนที่ใช้ : แก่น

สรรพคุณ : ใช้เป็นยาระบาย แก้ท้องผูก

4. Sterospermum Cham.

พืชสมุนไพรที่นำมาใช้ประโยชน์ของสกุลนี้มีชนิดเดียว คือ ต้นเลื่อม

S. fimbriatum A.DC.

Sterospermum fimbriatum A.DC.

ชื่อพื้นเมือง : ต้นเลื่อม

ชื่ออื่น ๆ : แดยอกค้ำ แดฝอย แดทราย จีจา จีอา

ลักษณะ : ไม้ต้นขนาดใหญ่ สูง 15 - 20 เมตร เปลือกสีน้ำตาลเทาอ่อนข้างเรียบ กิ่งก้านอ่อนมีขนปกคลุมหนาแน่น ใบ ประกอบแบบขนนกชั้นเดียว ขอบใบเรียบสลับกันแบบ บันไดเวียน ใบย่อยรูปขอบขนาน กว้าง 6 - 9.7 ซม. ยาว 19.4 ซม. ปลายใบมนหรือทู่ โคนใบกลมหรือมนและมักเบี้ยว ขอบใบหยักมน มีขนสีน้ำตาลปกคลุมหนาแน่น เมื่อใบแห้งจะ หลุดร่วงไปบ้าง เนื้อใบหนา และสากมือ เส้นแขนงใบมี 17 - 19 คู่ (ภาพประกอบ 63)

นิเวศวิทยา : พบตามป่าเบญจพรรณ บนพื้นที่ชุ่มชื้นใกล้ลำน้ำ

ส่วนที่ใช้ : ลำต้น แก่น

สรรพคุณ : แก้ช้ำตานขโมย

36. วงศ์ Verbenaceae

พืชสมุนไพรวงศ์นี้ที่พบมีทั้งไม้ต้นและไม้พุ่ม เปลือกสีน้ำตาลเรียบ ใบ มีทั้งใบเดี่ยว และใบประกอบแบบฝ่ามือ ไม่มีหูใบ ขอบใบเรียบหรือหยักเป็นฟันเลื่อย หลังใบมันหรือมีขน ประปราย ดอก ออกเป็นช่อ กลีบรองกลีบดอกเชื่อมติดกัน ปลายแยกเป็น 5 แฉก กลีบดอก มี 5 กลีบ

พืชสมุนไพรที่นำมาใช้ประโยชน์ของวงศ์นี้มี 2 สกุล ตามรูปวิธานจำแนกสกุล ดังนี้

รูปวิธานจาแนกสกุล

1. ไม้ต้น ใบประกอบแบบฝ่ามือ ใบย่อย 3 - 5 ใบ เกสรผู้และเกสรเมียยื่นพ้นกลีบดอก เล็กน้อย ผลสด
 1. Vitex
1. ไม้พุ่ม ใบเดี่ยวออกตรงข้าม คู่ใบตั้งฉากกัน เกสรผู้และเกสรเมียยาวยื่นพ้นกลีบดอก ชัดเจน ผลแห้ง
 2. Clerodendrum

1. Vitex Linn.

พืชสมุนไพรสกุลนี้ที่พบมีเฉพาะไม้ต้น ใบ ประกอบแบบฝ่ามือ มีใบย่อย 3 - 5 ใบ ช่อดอก ออกที่ยอดหรือง่ามใบ กลีบรองกลีบดอกเชื่อมติดกันเป็นรูปประติง ปลายแยกเป็น 5 แฉก กลีบดอก 5 กลีบ เกสรผู้ 4 อัน สัน 2 อัน ยาว 2 อัน ผล สดเมื่อแก่แล้วใบแตก พืชสมุนไพรที่นำมาใช้ประโยชน์ของวงศ์นี้มี 2 ชนิด ตามรูปวิธานจำแนกชนิด ดังนี้

รูปวิธานจำแนกชนิด

1. มีใบย่อย 3 - 5 ใบ ปลายใบหู่ หลังใบมัน และมีขนที่เส้นใบ กลีบรองกลีบดอกด้านนอก มีขนปกคลุม
 1. ไม้ชี้เห็น V. peduncularis
1. มีใบย่อย 3 ใบ ปลายใบเรียวแหลมเป็นหางยาว มีขนประปรายทั้งสองด้าน เนื้อใบสาก กลีบรองกลีบดอกมีขนสีขาวสั้น ๆ ปกคลุมทั้งสองด้าน
 2. สะรางกาง V. quinata

1. Vitex peduncularis Wall. ex Schauer

ชื่อพื้นเมือง : ไม้ชี้เห็น

ชื่ออื่น ๆ : กาสามปึก กาวับลัก กาสามซึก ตีนกา แคตีนนก ตีนนก สมอตีนเป็ด ตีนนกผู้ มะยาง ห้าชั้น ปะดังมิ เปอต่อเหมะ สมอหวอง

ลักษณะ : ไม้ต้นขนาดกลางถึงขนาดใหญ่ สูง 20 - 25 เมตร มีพุ่มหนา เปลือกสีเทาอ่อนข้าง
เรียบ ใบ ประกอบแบบฝ่ามือ มีใบย่อย 3 - 5 ใบ รูปขอบขนานแกมรูปไข่หรือรูปขอบขนาน
กว้าง 3.6 - 7.6 ซม. ยาว 7.6 - 18.4 ซม. หลังใบมีขนที่เส้นแขนงใบ ปลายใบหู่
โคนใบเบี้ยวหรือแหลม ขอบใบเรียบหรือบางที่อาจหยักห่าง ๆ ก้านใบยาว 1.1 - 3.5 ซม.
มีขนประปราย ดอกออกมีขนหนาแน่น ดอก ออกเป็นช่อ กลีบรองกลีบดอก มี 5 กลีบ ด้านนอก
มีขน ผล สด ผิวเกลี้ยง (ภาพประกอบ 64)

นิเวศวิทยา : พบตามป่าเบญจพรรณ

ส่วนที่ใช้ : แก่น

สรรพคุณ : แก้ไข้

2. Vitex quinata (Lour.) William

ชื่อพ้อง V. heterophylla Roxb.

ชื่อพื้นเมือง . สะรวางคาง

ชื่ออื่น ๆ : อีแปะ แปะ ขางคาง มะคัง สะก้างตัน หมากสะคัง พริกแก็กหมากน้อย

ลักษณะ : ไม้ต้นขนาดเล็ก สูง 5 - 10 เมตร เปลือกสีน้ำตาลอ่อนข้างเรียบ กิ่งอ่อนเป็น
เหลี่ยม มีรูระบายอากาศเห็นเป็นจุดสีขาวชัดเจนทั่วไปตามกิ่งก้าน ใบ ประกอบแบบฝ่ามือ
มีใบย่อย 3 ใบ ใบย่อยที่อยู่ตรงกลางมีขนาดใหญ่ที่สุด ส่วนใบย่อย 2 ใบ ที่อยู่ด้านข้างจะมี
ขนาดเท่า ๆ กัน ใบย่อย รูปไข่ ปลายใบเรียวแหลมหรือเป็นหางยาว โคนใบแหลมค่อนข้าง
เบี้ยว ขอบใบเรียบ บางใบขอบใบด้านหนึ่งหยัก แต่อีกด้านหนึ่งเรียบ ขนาดของใบ กว้าง
2.5 - 5.7 ซม. ยาว 4.9 - 12 ซม. เส้นแขนงใบมี 6 - 10 คู่ ผิวใบมีขนทั้งสองด้าน
เนื้อใบสาก ดอก ออกเป็นช่อตรงปลายสุดของกิ่ง กลีบรองกลีบดอกมีขนสีขาวปกคลุมทั้งสองด้าน
ผล รูปกลมรี ปีกกลีบรองกลีบดอกเจริญติดมากับผล (ภาพประกอบ 65)

นิเวศวิทยา : พบตามป่าเบญจพรรณ ป่าดิบแล้ง

ส่วนที่ใช้ . เปลือก ลำต้น

สรรพคุณ : แกรร้อนใน ปากเป็นแผล

2. Clerodendrum Linn.

พืชสมุนไพรที่นำมาใช้ประโยชน์ของสกุลนี้พบมีชนิดเดียว คือ เข็มใหญ่

C. paniculatum Linn.

Clerodendrum paniculatum Linn.

ชื่อพื้นเมือง : เข็มใหญ่

ชื่ออื่น ๆ : นมสวรรค์ สาวสวรรค์ ฉัตรฟ้า พวงฟ้า เหลือง หัวลิง

ลักษณะ : ไม้พุ่มสูง 1 - 2 เมตร เปลือกสีเทาขาวค่อนข้างเรียบ ใบ เดี่ยว ออกตรงข้าม กัน ใบอ่อนรูปไข่ ปลายใบแหลม โคนใบรูปหัวใจ ขอบใบหยักเป็นฟันเลื่อย ใบแก่เป็นแฉก แหลม 3 - 7 แฉก โคนใบเป็นติ่งหู หลังใบมีขนประปราย ท้องใบมีต่อมน้ำมันทั่วไป ขนาด ของใบกว้าง 10 - 21 ซม. ยาว 15.7 - 26.6 ซม. ก้านใบยาว 3.3 - 10.6 ซม. ดอก ออกเป็นช่อที่ปลายยอดกลีบรองกลีบดอกเชื่อมติดกันคล้ายรูปประฆัง ปลายแยกออกเป็น 5 แฉก กลีบดอกสีแดง 5 กลีบ ผล รูปไข่กลับ (ภาพประกอบ 66)

นิเวศวิทยา : พบตามป่าเบญจพรรณ และชายป่าดิบแล้ง

ส่วนที่ใช้ : ใบ ราก

สรรพคุณ : แก้โรคผิวหนัง

37. วงศ์ Symplocaceae

พืชสมุนไพรที่นำมาใช้ประโยชน์ของวงศ์นี้พบมีชนิดเดียว คือ เหมือดน้อย

Symplocos laurina Alston

Symplocos Laurina Alston

ชื่อพื้นเมือง : เหมือดน้อย

ชื่ออื่น ๆ : เมื่อดอกหลวง โลก เมื่อดอกเมี่ยง เมื่อดอกลิ้น ชี้นอนใหญ่

ลักษณะ : ไม้ต้นขนาดเล็กถึงขนาดกลาง สูง 10 - 15 เมตร เปลือกสีน้ำตาลอ่อน กิ่งก้านจะมีรอยแผลใบเห็นชัดเจน ใบ เดี่ยว เรียงสลับกัน รูปขอบขนาน หรือรูปขอบขนานแกมรูปหอกกลับ กว้าง 2.8 - 4 ซม. ยาว 7.2 - 9.9 ซม. ปลายใบเรียวแหลม โคนใบแหลม ขอบใบส่วนที่ค่อนข้างไปทางปลายใบหยักเป็นซี่ฟันห่าง ๆ เล็กน้อย หลังใบเป็นมันและสีเข้มกว่าท้องใบ ใบแห้งมีสีค่อนข้างเหลือง ก้านใบยาว 0.4 - 0.6 ซม. ดอก สีเหลืองอ่อน ออกเป็นช่อสั้น ๆ ตามง่ามใบ ตามกิ่งตรงรอยแผลใบและปลายกิ่ง กลีบรองกลีบดอกเล็กมี 5 กลีบ กลีบดอกเล็กมี 5 กลีบ โคนกลีบเชื่อมติดกันเล็กน้อย เกสรผู้มีจำนวนจาก ๘ กลีบ ปีเมื่อดอกเดียว (ภาพประกอบ 67)

นิเวศวิทยา : พบตามป่าโปร่ง ป่าเบญจพรรณ

ส่วนที่ใช้ : แก่น

สรรพคุณ : แก้ปวดเมื่อย

38. วงศ์ Rubiaceae

พืชสมุนไพรที่พบในวงศ์นี้มีทั้งไม้ต้น ไม้พุ่มกึ่งต้น และไม้พุ่มกึ่งเถา เปลือกเรียบ อาจแตกเป็นร่องหรือเป็นสะเก็ด ใบ เดี่ยว ออกตรงข้าม มีหูใบเห็นชัดเจนและส่วนมากจะเป็นหูใบรวมอยู่ระหว่างคู่ใบ ใบแห้งมักออกสีน้ำตาล ดอก ออกเป็นช่อหรือเป็นกลุ่ม กลีบรองกลีบดอกและกลีบดอกส่วนมากมีอย่างละ 5 กลีบ กลีบดอกเชื่อมติดกันเป็นหลอดยาว เกสรผู้มีจำนวนเท่ากับกลีบดอก ติดอยู่ด้านในของหลอดกลีบดอกและเรียงสลับกับแฉกกลีบดอก ผล มีทั้งชนิดผิวแข็งและนุ่มน้ำ

พืชสมุนไพรวงศ์นี้ที่ใช้ประโยชน์มี 6 สกุล ดังรูปวิธานจากแนกสกุล ดังนี้

รูปวิธานจาแนกสกุล

1. มีก้านใบ

2. ลำต้นมีหนามแหลมและแข็ง

1. Gardenia

2. ลำต้นไม่มีหนาม

3. ใบเกลี้ยง ไม่มีขน

2. Morinda

3. ใบมีขน

4. ผลแก่จะแตก เมล็ดมีปีก

5. ดอกออกเป็นช่อยาวตามปลายกิ่ง โคนช่อมีก้านพิเศษรูปใบพาย

1. ดู3. Hymenodictyon

5. ดอกอัดกันแน่นเป็นก้อนกลมที่ปลายช่อ

4. Mitragyna

4. ผลมีเนื้อนุ่ม เมล็ดไม่มีปีก

5. Mussaenda

1. ไม่มีก้านใบ

6. Neonauclea1. Gardenia Linn.

พืชสมุนไพรที่นำมาใช้ประโยชน์ของสกุลนี้ที่พบมีชนิดเดียว คือ หมุยอีแดง

G. erythroclada KurzGardenia erythroclada Kurz

ชื่อพื้นเมือง : หมุยอีแดง

ชื่ออื่น ๆ : มะคังแดง จงกาขาว จิ้งกาขาว ชันยอด ตุมกาแดง มะกั้ว มะกั้วป่า มุยแดง

ลุ่มปลูกแดง

ลักษณะ : ไม้พุ่มกึ่งต้น สูง 5 - 7 เมตร เปลือกสีน้ำตาลแดง ลำต้นมีหนามแหลมและแข็ง ยาว 3 ซม. กิ่งก้านแข็ง กิ่งอ่อนมีขนยาวสีน้ำตาลปกคลุมหนาแน่น และหนามที่อยู่ตามกิ่งอ่อน

ก็มีขนปกคลุม ใบ เชี่ยวออกตรงข้ามกัน รูปไข่กลับ กว้าง 8 - 16.1 ซม. ยาว 13.2 - 25.1 ซม. ปลายใบมนหรือกลมปลายสุดแหลมเล็กน้อย โคนใบสอบแคบไปสู่ก้านใบ ทำให้ก้านใบมีลักษณะคล้ายครีบก ขอบใบเรียบและมีขน เนื้อใบหนา หลังใบมีขนสั้น ๆ ประปราย ท้องใบมีขนนุ่มหนาแน่น ก้านใบยาว 2 - 4.5 ซม. มีหูใบคู่ขนาดใหญ่เห็นได้ชัดเจน กว้าง 0.5 - 0.7 ซม. ยาว 0.5 - 1 ซม. รูปสามเหลี่ยมฐานกว้างปลายแหลม (ภาพประกอบ 68)

นิเวศวิทยา : พบตามป่าเบญจพรรณ

ส่วนที่ใช้ : แก่น ราก

สรรพคุณ : แก้ไข้

2. Morinda Linn.

พืชสมุนไพรที่ใช้ประโยชน์ของสกุลนี้ที่พบมีชนิดเดียว คือ จุมพุก M. elliptica

Ridley

Morinda elliptica Ridley

ชื่อพื้นเมือง . จุมพุก

ชื่ออื่น ๆ : ยอเถื่อน กะบูน มูตู ยอป่า

ลักษณะ . ไม้ต้นขนาดเล็กถึงขนาดกลาง สูง 10 - 15 เมตร เปลือกสีน้ำตาลเทา แตกเป็นร่อง ใบ เชี่ยวออกเป็นคู่ตรงข้ามกัน รูปไข่กลับหรือรูปขอบขนานแกมรูปหอกกลับ กว้าง 3.9 - 7.9 ซม. ยาว 8.4 - 17.4 ซม. ปลายใบมนหรือเรียว โคนใบเรียวสอบไปสู่ก้านใบ บางทีเบี้ยว ขอบใบเรียบ เนื้อใบบาง ผิวใบเกลี้ยงทั้งสองด้าน ก้านใบยาว 1 - 1.8 ซม. ดอก สีขาวออกเป็นกลุ่ม กลีบดอกเชื่อมติดกันเป็นหลอด ปลายแยกเป็น 5 แฉก ภายในหลอดมีขนละเอียดเยือก ผล รูปรี อ้วนน้ำ ผิวขรุขระ (ภาพประกอบ 69)

นิเวศวิทยา : พบตามป่าโปร่ง ป่าเบญจพรรณ ที่ราบใกล้ลำน้ำ

ส่วนที่ใช้ : ลำต้น

สรรพคุณ : แก้ประคง เบาหวาน

3. Hymenodictyon Wall.

พืชสมุนไพรที่นำมาใช้ประโยชน์ของสกุลนี้ พบมีชนิดเดียว คือ ส้มกบ

H. excelsum Wall.

Hymenodictyon excelsum Wall.

ชื่อพื้นเมือง : ส้มกบ

ชื่ออื่น ๆ : ลาตา ลู ส้มลู ส้มเหาะ ส้มเห็ด อุโลก

ลักษณะ : ไม้ต้นขนาดใหญ่ สูง 15 - 20 เมตร เปลือกสีน้ำตาลเทา เป็นสะเก็ด ใบ

รูปมน หรือรูปมนแกมรูปไข่กลับ กว้าง 6.2 - 14.3 ซม. ยาว 13 - 22.5 ซม.

ปลายใบมนกว้าง ๆ ปลายสุดเป็นติ่งแหลม โคนใบสอบแคบ ขอบใบเรียบ มีขนสั้น ๆ อ่อนนุ่ม

ปกคลุมทั้งสองด้านแต่ทางด้านบนมีขนหนาแน่นกว่า เส้นแขนงใบมี 7 - 9 คู่ ก้านใบยาว

6 - 10 ซม. มีขนอ่อนนุ่ม ดอก ขนาดเล็กสีขาวออกเป็นช่อตามปลายกิ่งโคนช่อมีก้านรูปมน

1 คู่ กลีบรองกลีบดอกเชื่อมติดกันปลายแยกเป็น 5 แฉก กลีบดอก 5 กลีบ เชื่อมติดกัน

เกสรผู้ 5 อัน ผล ขนาดเล็ก ผิวแข็งเมื่อแก่จะแตก เมล็ดมีปีกบาง ๆ (ภาพประกอบ 70)

นิเวศวิทยา : พบตามป่าโปร่ง ป่าเบญจพรรณ

ส่วนที่ใช้ : แก่น เปลือก

สรรพคุณ : แก้ช้ำตามแขนขา

4. Mitragyna

พืชสมุนไพรพื้นบ้านที่ใช้ประโยชน์ของสกุลนี้พบมีชนิดเดียว คือ ไม้ขาว M. brunonis
Craib

Mitragyna brunonis Craib

ชื่อพ้อง : Stephegyne diversifolia Hook. f.

ชื่อพื้นเมือง : ไม้ขาว

ชื่ออื่น ๆ : กระทอมหนู กระทุ่มชี้หนู กระทุ่มหนู ทอมหนู กว้าวคุม กะวา ชูเฟียง
เสกูปือเออะ เสโท้วย กาบูมิกกา ทุ่มชี้หนู

ลักษณะ : ไม้ต้นขนาดกลาง สูง 8 - 15 เมตร เปลือกสีน้ำตาลอ่อนค่อนข้างเรียบ
กิ่งอ่อนเป็นเหลี่ยมและมีขนสีน้ำตาลปกคลุม ใบ รูปขอบขนาน กว้าง 13 - 17 ซม. ยาว
18 - 29 ซม. ปลายใบหยาบหรือมนกว้าง ๆ โคนใบมนหรือกลม ขอบใบเรียบ หลังใบเกลี้ยง
ท้องใบมีขนประปรายตามเส้นใบ ก้านใบยาว 3.2 - 4.9 ซม. มีขนประปราย มีหูใบรวม
อยู่ระหว่างคูใบ 1 คู่ รูปขอบขนานแกมรูปไข่กลับ กว้าง 1.1 - 1.7 ซม. ยาว 3.4 -
4.4 ซม. สีน้ำตาลอ่อนหรือสีชาวนวลเห็นลายเส้นชัดเจน ดอก ออกเป็นช่ออัดกันแน่นเป็น
กอนกลม ผล 2 หัวแห้งเมื่อแก่จะแตก เมล็ดมีปีก (ภาพประกอบ 71)

นิเวศวิทยา : พบตามป่าเบญจพรรณ ป่าเต็งรัง

ส่วนที่ใช้ : แก่น

สรรพคุณ : แก้ปวดท้อง

5. Mussaenda Linn.

พืชสมุนไพรที่นำมาใช้ประโยชน์ของสกุลนี้พบมีชนิดเดียว คือ กะเบือขาว

M. sanderiana Roxb.

Mussaenda sanderiana Roxb.

ชื่อพื้นเมือง : กะเบือขาว

ชื่ออื่น ๆ : แก้มขาว กาเบือ เป็เลื้อ พอแต

ลักษณะ : ไม้พุ่มกึ่งเถา สูง 2 - 4 เมตร เปลือกสีน้ำตาลแดงค่อนข้างเรียบ กิ่งก้านอ่อนมีขนสีน้ำตาลเข้มปกคลุมหนาแน่น ใบ รูปหอก หรือรูปหอกกลับ กว้าง 1.2 - 2.7 ซม.

ยาว 4.7 - 8.2 ซม. ปลายใบแหลม โคนใบมนหรือห่อ ขอบใบเรียบ เส้นใบมี 8 คู่ มีขนนุ่มหนาแน่นทั้งสองคั่นก้านใบยาว 0.5 ซม. มีหูใบรวมรูปหอก 1 คู่ อยู่ระหว่างคู่ของใบ ดอก ออกเป็นช่อตามปลายกิ่ง กลีบรองกลีบดอก 5 กลีบ เชื่อมติดกันปลายแยกเป็นแฉกและมีแฉกหนึ่งขยายใหญ่รูปมนแกมรูปไข่ กว้าง 2.9 - 3.3 ซม. ยาว 3.3 -

4.9 ซม. มีขนนุ่ม โคนกลีบเรียว กลีบดอกสีส้ม โคนเชื่อมติดกันเป็นหลอด ปลายแยกเป็น

5 แฉก ผล รูปไข่ มีเมล็ดมาก (ภาพประกอบ 72)

นิเวศวิทยา : พบตามป่าเบญจพรรณ ป่าเต็งรัง ใกล้เคียงน้ำ

ส่วนที่ใช้ : ราก

สรรพคุณ : แก้ไข้

6. Neonauclea Merr.

พืชสมุนไพรที่นำมาใช้ประโยชน์ของสกุลนี้พบมีชนิดเดียว คือ คับเต่า

N. sessilifolia Merr.

Neonauclea sessilifolia Merr.

ชื่อพื้นเมือง : คับเต่า

ชื่ออื่น ๆ : กระทุ้มหูกว้าง คับควาย คุ่มบึง คุ่มโป่ง คุ่มหูกว้าง อ้อล่อหูกว้าง ตามควาย
คับเต่านา ละลาย หลุมบึง หูกว้าง จอหล่อ

ลักษณะ : ไม้ต้นขนาดกลาง สูง 15 - 20 เมตร เปลือกสีน้ำตาลค่อนข้างเรียบ ใบ รูปมน
หรือรูปมนแกมรูปขอบขนาน กว้าง 10.2 - 13 ซม. ยาว 13 - 19 ซม. ปลายใบกลมหรือ
มน โคนใบมนและเว้าเข้าเล็กน้อย ขอบใบเรียบ ไม่มีก้านใบ กอ กิ่งสีเหลือง มีกลิ่นหอม
ดอกอัดกันแน่นเป็นก้อนกลม (ภาพประกอบ 73)

นิเวศวิทยา : พบตามป่าเบญจพรรณ บนพื้นที่ชุ่มชื้นใกล้น้ำ

ส่วนที่ใช้ : แก่น

สรรพคุณ : แก้ปวดท้อง บัสสาวะเหลือง

บทที่ 5

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

สรุป และอภิปรายผล

พืชสมุนไพรไม้ต้นและไม้พุ่มที่ได้จากการสำรวจครั้งนี้ เพื่อนำมาศึกษาทางด้าน
อนุกรมวิธาน และสัณฐานวิทยาแล้ว สามารถจัดทำรูปวิธานจำแนกวงศ์จนถึงชนิดโดยอาศัย
ลักษณะสำคัญที่เห็นได้จากภายนอก เช่น ใบ ดอก ผล และลักษณะสำคัญอื่น เป็นหลัก
และสามารถจำแนกได้เป็น 38 วงศ์ 65 สกุล 73 ชนิด ในจำนวนนี้มีใบพุ่มกิ่งเถา
2 ชนิด คือ Mussaenda sanderiana Roxb. และ Salacia chinensis Linn.
ซึ่งได้มีการนำส่วนต่าง ๆ ของพืชสมุนไพรเหล่านี้มาใช้บำบัดรักษาโรค ดังแสดงในตาราง 1

ตาราง 1 สรุปส่วนที่ใช้ประโยชน์และสรรพคุณของพืชสมุนไพรที่ได้จากการสำรวจ

ลำดับ	ชื่อก	ส่วนที่ใช้								สรรพคุณ	หมายเหตุ
		ใบ	ก.๒๐๒	เปลือก	ก.๒๒๓	ก.๒๒๔	ก.๒๒๕	ก.๒๒๖	ก.๒๒๗		
1	<u>P. viridis</u>				✓					แก้โรคกระเพาะ	
2	<u>P. cerasoides</u>	✓								แก้ปวดหลังปวดเอว	
3	<u>M. fruticosum</u>	✓			✓					แก้ไข้	
4	<u>C. iners</u>	✓			✓					เป็นยาบำรุงกำลัง	
5	<u>C. religiosa</u>	✓								แก้ไข้ อสุติไธ	
6	<u>X. xylocarpa</u>										
	var. <u>kerrii</u>			✓						แก้อาการตกเลือด	
7	<u>B. malabarica</u>				✓		✓			แก้ผดผื่นคัน	
8	<u>B. saccocalyx</u>						✓			แก้ผดผื่นคัน คุมพิษ	
9	<u>S. siamensis</u>	✓								ลดไข้ แก้ท้องเสีย	
10	<u>D. cultrata</u>			✓						แก้ประดง	
11	<u>C. grewiaefolia</u>	✓						✓		แก้ไข้ เพิ่มน้ำนม	

ชนิดพืช	ชนิด	ส่วนที่โต								สรรพคุณ	หมายเหตุ
		ใบ	ดอก	ผล	เปลือก	เมล็ด	ราก	ลำต้น	กิ่ง		
12	<u>T. nudiflora</u>	✓								แก้ไอ	
13	<u>S. roxburghii</u>			✓						แก้ปวดท้อง ท้องร่วง	
14	<u>D. costatus</u>				✓					แก้ท้องร่วง	
15	<u>O. integririma</u>			✓						แก้เบาหวาน คีซ่าน	
16	<u>C. formosum</u>									แก้เหน็บชา	
17	<u>C. formosum</u> <u>ssp. formosum</u> <u>ssp. pruniflorum</u>						✓	✓		เป็นยาบำรุงกำลัง แก้ลมแตก	
18	<u>G. cova</u>	✓								แก้คลื่นเป็นไข้ รำมะนาด	
19	<u>B. celiba</u>				✓					แก้วิงเวียน โรคลำไส้	ผสมกับเปลือก กระบอก

ตาราง 1 (ต่อ)

ตาราง 1 (ต่อ)

ลำดับ	ชนิด	ส่วนที่ใช้								สรรพคุณ	หมายเหตุ
		ใบไม้	เปลือก	ยอด	ก.ก.	ก.ป.	ก.ค.	ก.ค.	ก.ค.		
51	<u>T. orientalis</u>	✓			✓					ถอนใน ไซออกหัก	
52	<u>D. mollis</u>	✓			✓					ใช้เป็นยาระบาย	
53	<u>D. filipendula</u>		✓		✓					แก้อาการบวมตามตัว	
54	<u>E. subcoriacea</u>		✓							แก้คันคัน	
55	<u>A. colorata</u>	✓								แก้ความคันโรคผิวหนัง	
56	<u>S. nux - vonica</u>	✓			✓					แก้ไข้ เป็นยาระบาย	
57	<u>E. microphylla</u>	✓								รักษาฝี	
58	<u>H. antidysenterica</u>									แก้ท้องร่วง	
59	<u>W. pubescens</u>				✓					แก้ปวดหลังปวดเอว	
60	<u>O. indicum</u>				✓					แก้พิษหอย	
61	<u>F. adenophylla</u>				✓					บำรุงเลือด	

ตาราง 1 (ต่อ)

ชนิดพืช	ชนิด	ส่วนที่ใช้								สรรพคุณ	หมายเหตุ
		ราก	ผลสด	เปลือก	ก้าน	ใบ	ดอก	ผล	เมล็ด		
62	<u>M. stipulata</u>				✓					เป็นยาระบาย	
63	<u>S. fimbriatum</u>		✓		✓					แก้ช้ำตามขโมย	
64	<u>V. peduncularis</u>				✓					แก้ไข้	
65	<u>V. guinata</u>		✓							แก้ร้อนใน ปากเป็นแผล	
66	<u>C. paniculatum</u>	✓				✓				แก้ริดสีดวงทวาร	
67	<u>S. laurina</u>				✓					แก้ปวดเมื่อย	
68	<u>G. erythroclada</u>	✓			✓					แก้ไข้	
69	<u>M. elliptica</u>		✓							แก้ระงก เบาหวาน	
70	<u>H. excelsum</u>			✓						แก้ช้ำตามขโมย	
71	<u>M. brunonis</u>				✓					แก้ปวดพวง	
72	<u>M. sanderiana</u>									แก้ไข้	
73	<u>N. sessilifolia</u>	✓			✓					แก้ปวดท้อง บั้วสวะะเหลื่อง	

จากตาราง 1 พบว่าพืชสมุนไพร ส่วนใหญ่จะใช้เปลือก แก่น ลำต้น และราก บำบัดรักษาโรค แต่มีบางชนิดที่สามารถใช้ส่วนอื่นบำบัดรักษาได้ เช่น

- พวกที่ใช้ใบ ได้แก่ Cratoxylum formosum Benth. & Hook. f. ex Dyer. ssp. formosum, C. formosum Benth. & Hook. f. ex Dyer ssp. pruniflorum (Kurz) Gogelin, Clerodendrum paniculatum Linn., Strychnos nux-vonica Linn., Bauhinia malabarica Roxb., B. saccocalyx Pierre สำหรับ C. paniculatum Linn. นอกจากจะแก้โรคผิวหนังแล้ว ลีนา ผู้พัฒนาพงศ์ ได้รายงาน ว่าสามารถใช้เป็นยาระบายได้ด้วย (เต็ม สมิตินันท์ และคนอื่น ๆ 2520 : 27) S. nux-vonica Linn. มีสารประกอบสตรีกนิน (Strychnine) และบรูซีน (Brucine) อยู่ในเมล็ดจึงนำมาสะกัดเป็นส่วนผสมของตัวยา และยาพิษชนิดต่าง ๆ (ชวรัชย์ สันติสุข 2518 : 16, พยอม ตันศิริวัฒน์ 2527 : 146)

- พวกที่ใช้ผล ได้แก่ Diospyros mollis Griff. และ Terminalia glaucifolia Pierre ex Laness. สำหรับ D. mollis Griff. นอกจากจะใช้ผลเป็น ยาระบายแล้วยังใช้เป็นยาขับพยาธิ ซึ่งสามารถขับพยาธิได้หลายชนิด (สมจิตร พงศ์พจน์ และสุภาพ ภูประเสริฐ 2515 : 124, จั่วลอง เฟื่องคล้าย 2526 : 50)

- พวกที่ใช้ยาง ได้แก่ Holarrhena antidysenterica Wall., C. formosum Benth. & Hook. f. ex Dyer ssp. pruniflorum (Kurz) Goelin สำหรับ H. antidysenterica Wall. สามารถใช้เปลือกแก้โรคบิด เป็นยาเจริญอาหาร ใบใช้ขับน้ำนม ระงับปวดกล้ามเนื้อ รักษาฝี ดอกใช้ขับพยาธิ เมล็ดใช้เป็นยาฝาดสมาน แก้ไข้ แก้ท้องเดิน (พยอม ตันศิริวัฒน์ 2521 : 81, ลีนา ผู้พัฒนาพงศ์ 2522 : 118)

- พวกที่ใช้ทั้งต้น ได้แก่ Maclura cochinchinensis (Lour.) Corner และ Hymenocardia wallichii Tul.

พืชสมุนไพรหลายสกุลนอกจากจะใช้บำบัดรักษาโรคแล้วยังสามารถนำไปใช้ประโยชน์ อย่างอื่นได้ด้วย บางสกุลพบในประเทศไทยเพียงชนิดเดียวและเป็นไม้ที่มีค่าทางเศรษฐกิจ เช่น

- Hymenodictyon excelsum Wall. เนื้อไม้ใช้ทำกระดานพื้น ฝา ลังใส่ของ ทำของเค็กเลน เครื่องตกแตงบ้าน กลองและก้านไม้ขีด เปลือกแก้ไข้ ใบอ่อนรับประทานแทนผัก (จำลอง เพ็งคล้าย 2518 : 12)

- Tetrameles nudiflora R.Br. เนื้อไม้ใช้ทำแบบหล่อคอนกรีต ฝา เรือชุดหีบ และลังใส่ของ ก้านและกลองไม้ขีด ทาไม้ขัดและเปลือกกระดาม (จำลอง เพ็งคล้าย 2515 : 218)

- Irvingia malayana Oliv ex A.Benn. เนื้อไม้ใช้ทำพื้น ถ่าน ซึ่งให้ความร้อนสูง ทำเครื่องมือกลกรรม และสิ่งปลูกสร้างที่อยู่ในร่ม เนื้อไม้ในเมล็ดใช้รับประทานทำสบู่ เขียนไซ (จำลอง เพ็งคล้าย 2515 : 23, Phengklai, C. 1975 - 5, 7)

- Protium serratum (Wall) Engl. เนื้อไม้ใช้ทำเสา กระดาน เครื่องตกแตงบ้าน เครื่องมือกลกรรม และกรอบประตูหน้าต่าง ผลใช้รับประทาน (จำลอง เพ็งคล้าย 2518 : 76)

ข้อเสนอแนะ

1. การสำรวจพืชสมุนไพรไม้ต้นและไม้พุ่มในจังหวัดสกลนครเป็นการสำรวจในช่วงระยะเวลาจำกัด ทำให้ไม่สามารถรวบรวมสรรพคุณและเก็บตัวอย่างพันธุ์ไม้ที่สมบูรณ์ได้ทุกชนิด จึงควรมีการสำรวจซ้ำและเก็บตัวอย่างพันธุ์ไม้ที่สมบูรณ์ เพื่อให้ได้รายละเอียดเกี่ยวกับลักษณะทางสัณฐานวิทยาสมุนไพรยิ่งขึ้น

2. พืชสมุนไพรหลายชนิดเป็นไม้มีค่าทางเศรษฐกิจ จึงมีความจำเป็นในการศึกษา ลักษณะทางพฤกษศาสตร์ นิเวศวิทยา ตลอดจนการขยายพันธุ์เพื่อเป็นแนวทางในการบำรุงรักษา และอนุรักษ์ไม้มีค่าทางเศรษฐกิจที่หาได้ยากต่อไป

3. พืชสมุนไพรหลายชนิดไม่มีรายงานผลการทดสอบทางวิทยาศาสตร์ ดังนั้นจึงควรมีการศึกษาสรรพคุณและพิษของสมุนไพรเหล่านี้ โดยการทดสอบทางวิทยาศาสตร์

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

กมล สวัสดิ์มงคล และคณะอื่น ๆ "ยาสมุนไพร : ตอนที่ 1 สมุนไพรแก้อาการท้องผูก"

วารสารของกรมวิทยาศาสตร์การแพทย์ 1 : 93 - 99 มกราคม - มีนาคม 2528

กสิน สุวตะพันธ์ "ความสัมพันธ์ในเชิงวิชาพฤกษอนุกรมวิธานกับพฤกษเคมี" วิทยาศาสตร์

3 - 29 - 34 พฤศจิกายน 2520

วันทร เพ็ญ ตั้งมั่นอนันตกุล และพัชรภรณ์ อุ่นจันทร์ การศึกษายาสมุนไพรที่ใช้รักษาโรคท้องร่วง

โครงการพิเศษ คณะเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล 2527 - 2528, 36 หน้า

จำลอง เจริญคล้าย "วงศ์ไม้กระบอก Irvingaceae" ไม้ที่มีค่าทางเศรษฐกิจของไทย ตอนที่ 1

แผนกพฤกษศาสตร์และสัตวศาสตร์ กองคณความรู้ กรมป่าไม้-22 - 24, 2515

_____ "วงศ์ไม้กระพุ่ม Rubiaceae" ไม้ที่มีค่าทางเศรษฐกิจของไทย ตอนที่ 2

ชุมนุมสหกรณ์การขายและการซื้อแห่งประเทศไทย 1 - 13, 2518

_____ "วงศ์ไม้พะยอม Burseraceae" ไม้ที่มีค่าทางเศรษฐกิจของไทย ตอนที่ 2

ชุมนุมสหกรณ์การขายและการซื้อแห่งประเทศไทย 76 - 78, 2518

_____ "วงศ์ไม้มะเกลือ Ebenaceae" ไม้ที่มีค่าทางเศรษฐกิจของไทย ตอนที่ 3

ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย 8 - 149, 2526

_____ "วงศ์ไม้ส้มพอง Tetramelaceae (Datiscaceae)" ไม้ที่มีค่าทางเศรษฐกิจของไทย

ตอนที่ 1 แผนกพฤกษศาสตร์ และสัตวศาสตร์ กองคณความรู้ กรมป่าไม้ 216 - 218, 2515

จำลอง เจริญคล้าย และวัชรชัย สันติสุข พฤกษศาสตร์ป่าไม้เบื้องต้น พิมพ์ครั้งที่ 2

ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย 2529, 93 หน้า

ชลอ อภิภาสกร หลักการขยายสมุนไพรรักษาโรคต่าง ๆ เล่ม 2 แพร่เดียว 2524,

684 หน้า

ชัยโย ชัยชาญทิพบุษ การขยายสมุนไพร เล่ม 1 สารมวลชน 2522, 178 หน้า

_____ "สมุนไพร" หมอชาวบ้าน 1 : 63 พฤษภาคม 2522

_____ "สมุนไพร : กฐ" หมอชาวบ้าน 23 : 60 - 63, 1 มีนาคม 2524

ชัยโย ชัยชาญทิพยุทธ และคนอื่น ๆ สมุนไพร : การรวบรวมข้อมูลเบื้องต้นสำหรับงานวิจัย สารมวลชน 2523, 256 หน้า

_____ สมุนไพร อันดับที่ 02 อยู่ในเค็ดโปรดักชั่น 2524, 224 หน้า
 ชูลีวรรณ ชุติยสันตยานนท์ และคนอื่น ๆ การศึกษาสมุนไพรที่ใช้รักษาโรคผิวหนัง
 โครงการพิเศษ คณะเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล 2527 - 2528, 37 หน้า
 เเคชา สุวรรณรัชียง และพัชรวิ ชัยจำญพันธุ์ การทดสอบภูมิการต้านเชื้อจุลินทรีย์
ของพืชในตระกูล Terminalia โครงการพิเศษ คณะเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัย
 มหิดล 2527 - 2528, 23 หน้า

เค็ม สมิตินันท์ ชื่อพรรณไม้แห่งประเทศไทย พิมพ์ครั้งที่ 2 กันนี้พิมพ์ลิขสิทธิ์ 2523,
 379 หน้า

_____ พันธุ์ไม้ป่าเมืองไทย (Wild Flowers of Thailand) อักษรบัณฑิต
 2518, 228 หน้า

เค็ม สมิตินันท์ และคนอื่น ๆ พันธุ์ไม้อุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ (Plants of Khao Yai National Park) นิเวศรรมา 2520, 73 หน้า ภาพประกอบ

เทพ เชียงทอง "การวิจัยทางเคมี และปัญหาข้อขัดข้องเกี่ยวกับการวิจัยสมุนไพรไทย"
วิทยาศาสตร์ 11 : 47 - 51 พฤษภาคม 2520

_____ "การวิจัยสมุนไพรที่จุฬา" วิทยาศาสตร์ 3 : 193 - 197, 2507
 ธีรัชชัย สันติสุข "ชื่อพฤกษศาสตร์นั้นสำคัญไฉน" วนสาร 1 - 4 : 118 - 121
 มกราคม - ธันวาคม 2523

_____ "วงศ์ไม้ก้นเกรา Loganiaceae" ไม้ที่มีค่าทางเศรษฐกิจของไทย
ตอนที่ 2 ชุมชุมสหกรณ์การขายและการซื้อแห่งประเทศไทย 14 - 16, 2518

ธีรัชชัย สันติสุข และชวลิต นิยมธรรม "วงศ์ไม้ประดู่ Leguminosae"
ไม้ที่มีค่าทางเศรษฐกิจของไทย ตอนที่ 3 ชุมชุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย
 150 - 243, 2526

ธานี พานิชผล "การเรียกชื่อทางพฤกษศาสตร์" วนสาร 1 - 4 : 122 - 134

มกราคม - ธันวาคม 2523

นพมาศ สรรพคุณ 'สมุนไพรรักษาโรคมาเลเรีย' วารสารเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัย

มหิดล 1 : 31 - 34 มกราคม - มีนาคม 2526

บุศบรณ ณ สงขลา สมุนไพรไทย ตอนที่ 1 พิมพ์ครั้งที่ 2 วันที่พิมพ์ครั้งที่ 1 2525,
91 หน้า

บุษบง จำเริญการารัตน์ การศึกษาค้นคว้าของพืชสมุนไพรที่ใกล้สูญในหนูขาว มหาวิทยาลัย
เชียงใหม่ 2525, 23 หน้า

ปรุ่งจันทร์ หินกร ณ อยุธยา "บทบาทของงานวิจัยสมุนไพรกับการสาธารณสุขมูลฐาน"

วารสารของกรมวิทยาศาสตร์การแพทย์ 2 : 119 - 124, 2522

ประเวศ วะสี "ทางสายกลางของการสาธารณสุข" สังคมศาสตร์การแพทย์

3 : 10 - 25 เมษายน - มิถุนายน 2521

ประเสริฐ พรหมณี 'การรักษาพื้นบ้าน : ตำรายาที่มีสรรพคุณตามธรรมชาติ' หมอชาวบ้าน

42 : 50 - 51 ตุลาคม 2525

พนิดา กาญจนกิจ และณัฏฐรา วีระนัทร "สมุนไพรไม่ประคับ" วารสารของกรมวิทยาศาสตร์

การแพทย์ 4 : 333 - 335 ตุลาคม - ธันวาคม 2527

พยอม ตันติวัฒน์ สมุนไพร พิมพ์ครั้งที่ 2 สมาคมสมุนไพรแห่งประเทศไทย 2521 :

202 หน้า

เพียว เหมืองวงศ์ญาติ "การพัฒนาตำรายาสมุนไพรเพื่อใช้ในโรงพยาบาล"

สังคมศาสตร์การแพทย์ 4 : 24 - 33 กรกฎาคม - กันยายน 2523

"พระราชบัญญัติยา 2522" พระราชบัญญัติยาฉบับสมบูรณ์ เอส อาร์ เคมิเกิลแลบ

2522, 267 หน้า

พัชรินทร์ นูรพานนท์ และคนอื่น ๆ การผลิตและประเมินผลยาแก้ไอจากสมุนไพร

โครงการพิเศษ คณะเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล 2527 - 2528, 39 หน้า

"พืชสมุนไพรที่มีรายงานการทดลอง" ข่าวสารสมุนไพร 22 : +8 - 49, 2528
มณฑิรา คัมภ์เกียร และโสภิต ชรรณอารี การพัฒนาสมุนไพรไทยด้านสาธารณสุข
สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ เล่ม 2 รายงานค้นฉบับสมบูรณ์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
2524, 872 หน้า

ลีนา ผู้พัฒนาพงศ์ สมุนไพรไทย ตอนที่ 2 นิเวศรรคมคา 2522, 180 หน้า

สมุนไพรไทย ตอนที่ 3 พันธุ์พืชมลพิษซึ่ง 2525, 289 หน้า

วันดี อวิรุทธ์มันท์ และแมนสรวง วุฒิชูคมเลิศ "ฤทธิ์ต้านเชื้อราของพืชสมุนไพร"
วารสารเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล 3 : 87 - 89 กรกฎาคม - กันยายน
2526

วิเชียร จีรวงส์ และพยอม คันทิวพันธ์ "สมุนไพร" วิทยาศาสตร์ 11 : 35 - 45
พฤศจิกายน 2520

ศศิมา ศรีธราวงศ์สกุล การศึกษาสมุนไพรไทยที่มีฤทธิ์ในการบีบตัวของมดลูก
วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาสรีรวิทยา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
2523, 85 หน้า

ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัดกลนคร แผนปฏิบัติงานปี 2528 ม.ป.ท. 2528,
149 หน้า

สอาด บุญเกิด, วเร สดากกร และทิพย์พรรณ สดากกร ชื่อพรรณไม้เมืองไทย
พ.จิระการพิมพ์ 2525, 658 หน้า

สมจิตร พงศ์วัน และสุภาพ ภูประเสริฐ พืชกินได้และพืชมีพิษในป่าเมืองไทย
โรงพิมพ์คุรุสภา 2515, 184 หน้า

สมพร หิรัญรามเกษ สมุนไพรใกล้ตัว ตอนที่ 3 โรงพิมพ์พิมพ์แอส 2525, 198 หน้า

สมหมาย กระจำนดิชิต และคนอื่น ๆ พืชสมุนไพรที่ใช้น้ำคั้นสด รายงานวิจัย
ภาควิชาชีววิทยา คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ วิทยาเขตภาคใต้
2524, 80 หน้า

- สมหมาย กระจำจลัจิต และคนอื่น ๆ พืชสมุนไพรบำบัดพิษสัตว์ Anti-venom Medicinal Plants รายงานการวิจัย ภาควิชาชีววิทยา คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ วิทยาเขตภาคใต้ 2525, 104 หน้า
- "สมุนไพรกับการพึ่งตนเอง" สยามรัฐ 22 พฤศจิกายน 2525, หน้า 4
- สุธีรา จันทรวิจิติกาล 'การรักษาพื้นบ้าน : ยานสมพิษภัยที่คิดไม่ถึง' หมอชาวบ้าน 33 : 56 - 57 มกราคม 2525
- สุริลักษณ์ ลิ้มศรีมันี และโสภิตา ศิริรัตน์ ฤทธิ์ต้านเชื้อราจากสมุนไพรไทย โครงการพิเศษ คณะเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล 2525, 15 หน้า
- สุวรรณา เวชอภิกุล พืชสมุนไพรและพืชพิษ ภาควิชาเภสัชเวช คณะเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ 2528, 171 หน้า
- โสภิต ธรรมอารี และมนทิรา คัมภ์เกตุ การพัฒนาสมุนไพรต้านสาหร่าย สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ เล่ม 1 รายงานฉบับสมบูรณ์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2524, 916 หน้า
- สำนักงานพาณิชย์จังหวัดสกลนคร ข้อมูลการตลาดจังหวัดสกลนคร ประจำปี 2525 ม.ป.ท. 2525, 98 หน้า
- สำลี ใจดี และคนอื่น ๆ การใช้สมุนไพร เล่ม 2 สารมวลงน 2524, 199 หน้า
- อรทัย รวยอาจีน "บทพรรณานิติการ : หมอไทย ยาไทย ของที่ถูกลืม" สังคมศาสตร์ การแพทย์ 4 : 3 - 9 กรกฎาคม - กันยายน 2525
- อุไรวรรณ ประบุรรัตน์ และคนอื่น ๆ การสำรวจพืชสมุนไพรในจังหวัดชลบุรี รายงานการวิจัย ภาควิชาชีววิทยา คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ บางแสน 2524, 236 หน้า

- Gritsanapan, W. "Anthraquinone Compounds of Cassia Species Growing in Thailand," วารสารเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล 3 90 - 96 July - September, 1983.
- Gritsanapan, W. and Chulsiri, M. "A Preliminary Study of Antidiarrheal Plants I, Antibacterial Activity," วารสารเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล 4 119 - 123 October - December, 1983.
- Phengklai, C. "Studies in Flora of Thailand," Thai Forest Bulletin (Botany) No.9. 1 - 11, 1975.
- Porter, C. L. Taxonomy of Flowering Plants. 2 ed., San Francisco W.H. Freeman and Company, 1967. 472 p.
- Seegal, R.F. and others. An Evolutionary Survey of the Plants Kingdom. 3 ed., California, Wadsworth Publishing Company, 1966. 658 p.

รายชื่อหมอกกลางบ้านหรือผู้ที่มีความรู้เกี่ยวกับการใช้พืชสมุนไพร

นายกาหอน สุราษฎร์ บ้านเลขที่ 36 หมู่ 2 คุ่มโพธิ์ชัยพัฒนา บ้านสร้างก่อ ตำบลสร้างก่อ

อำเภออุทุมพรพิสัย จังหวัดสกลนคร

นายถิ่น กาศมพูน บ้านเลขที่ 16 หมู่ 2 คุ่มวังน้ำเย็น บ้านสร้างก่อ ตำบลสร้างก่อ

อำเภออุทุมพรพิสัย จังหวัดสกลนคร

นายเถื่อน เพื่องศา บ้านเลขที่ 96 หมู่ 1 บ้านนาหัวบ่อ ตำบลนาหัวบ่อ

อำเภอพรรณานิคม จังหวัดสกลนคร

นางแผนทอง โคตวงศ์ บ้านเลขที่ 30 หมู่ 6 บ้านหนองมันปลา ตำบลดงมะไฟ

อำเภอเมือง จังหวัดสกลนคร

นางบุญมา สุ่มังคะ บ้านเลขที่ 112 หมู่ 1 บ้านพอกน้อย ตำบลพอกน้อย อำเภอพรรณานิคม

จังหวัดสกลนคร

นางยุพิน โคตวงศ์ บ้านเลขที่ 13 หมู่ 6 บ้านหนองมันปลา ตำบลดงมะไฟ อำเภอเมือง

จังหวัดสกลนคร

นายสา คิมยะราช บ้านเลขที่ 229 บ้านห้วยหีบ กิ่งอำเภอโคกกริ้วสุวรรณ จังหวัดสกลนคร

นางสา เรือละดา บ้านเลขที่ 13 หมู่ 6 บ้านหนองมันปลา ตำบลดงมะไฟ อำเภอเมือง

จังหวัดสกลนคร

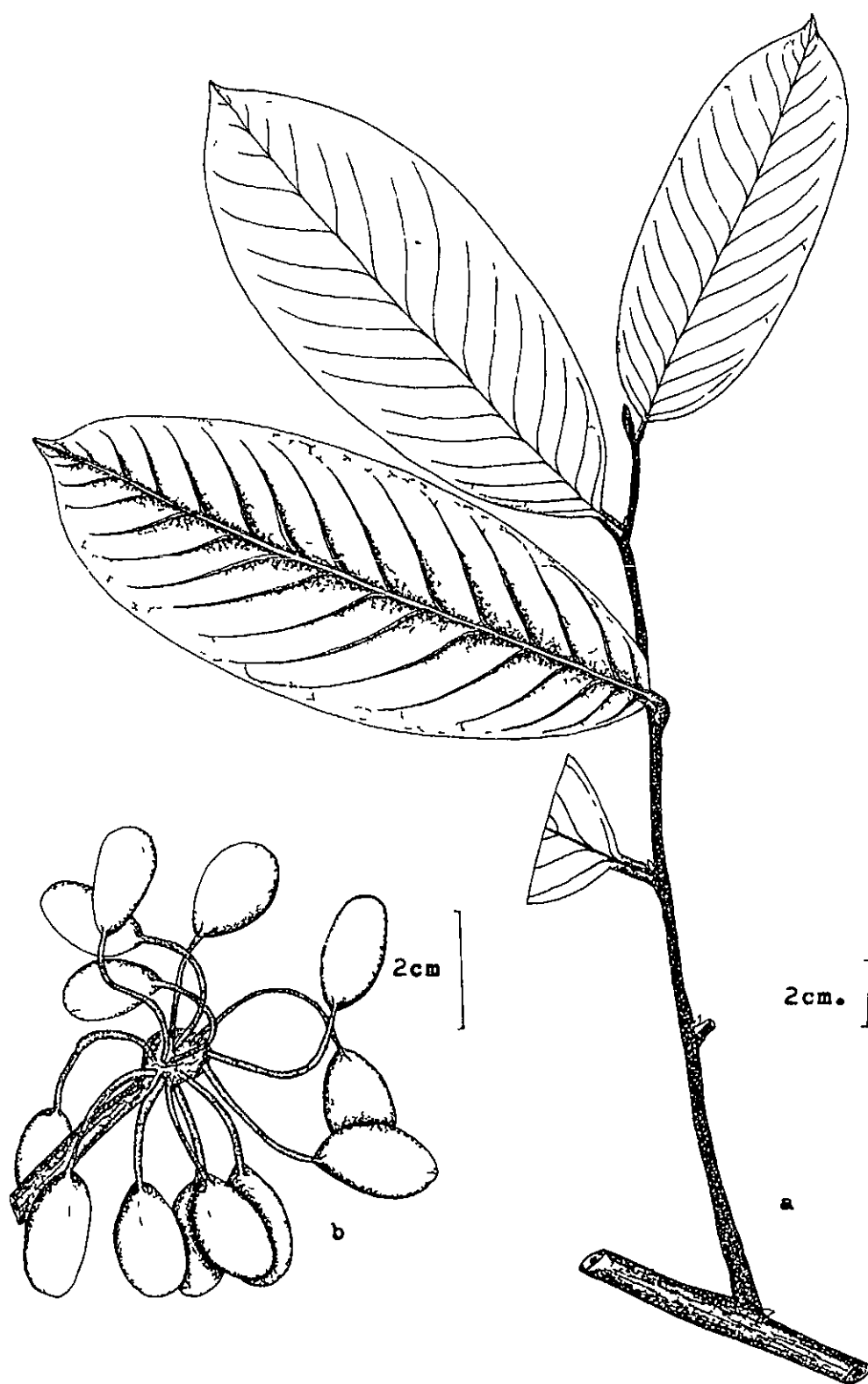
นายสอน อ่อนสีหา บ้านเลขที่ 2/10 บ้านดอนเปลือย ตำบลม่วงลาย อำเภอเมือง

จังหวัดสกลนคร

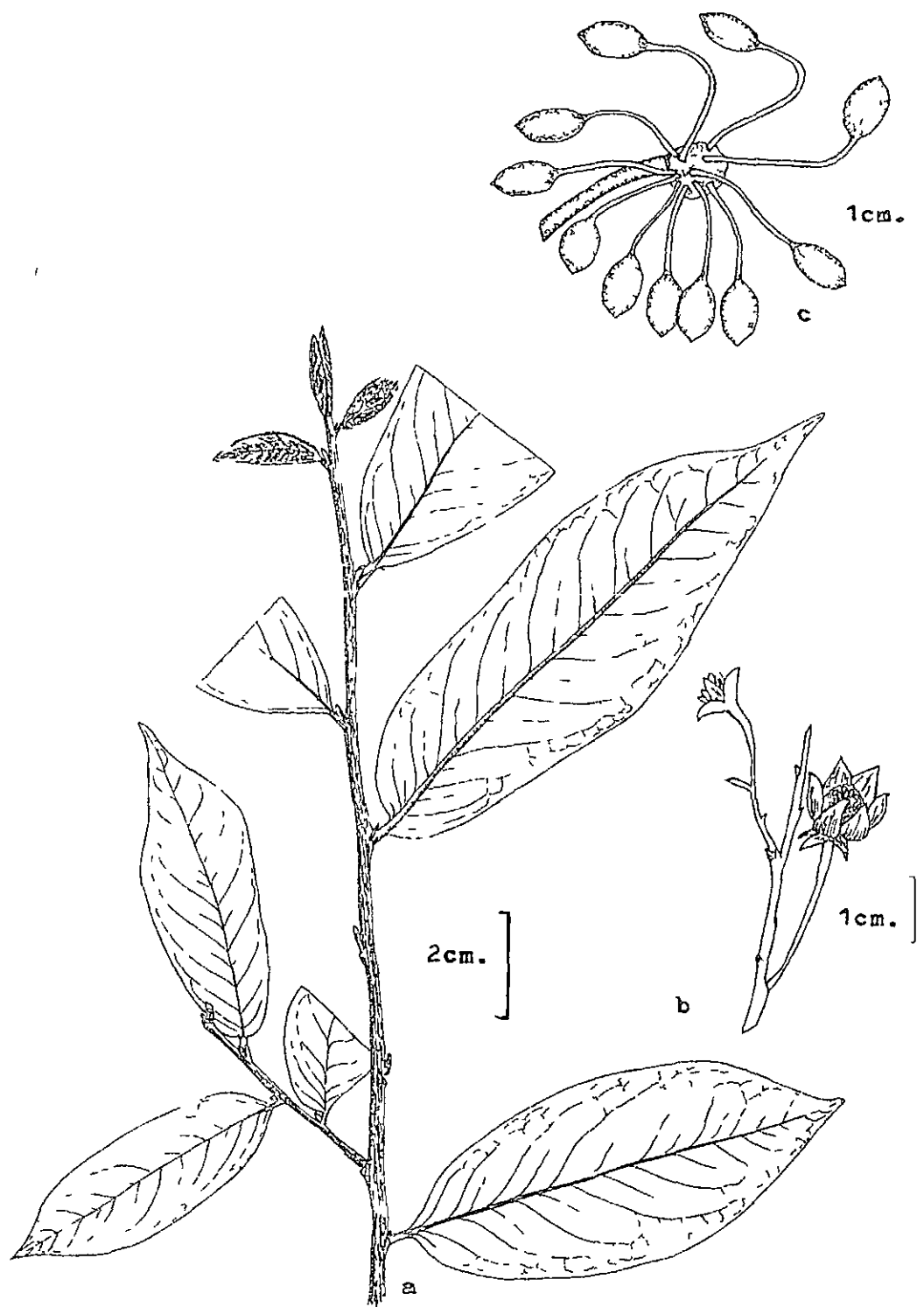
นายเสถียร บุญแท้ บ้านเลขที่ 209 ตำบลสร้างก่อ อำเภออุทุมพรพิสัย จังหวัดสกลนคร

-

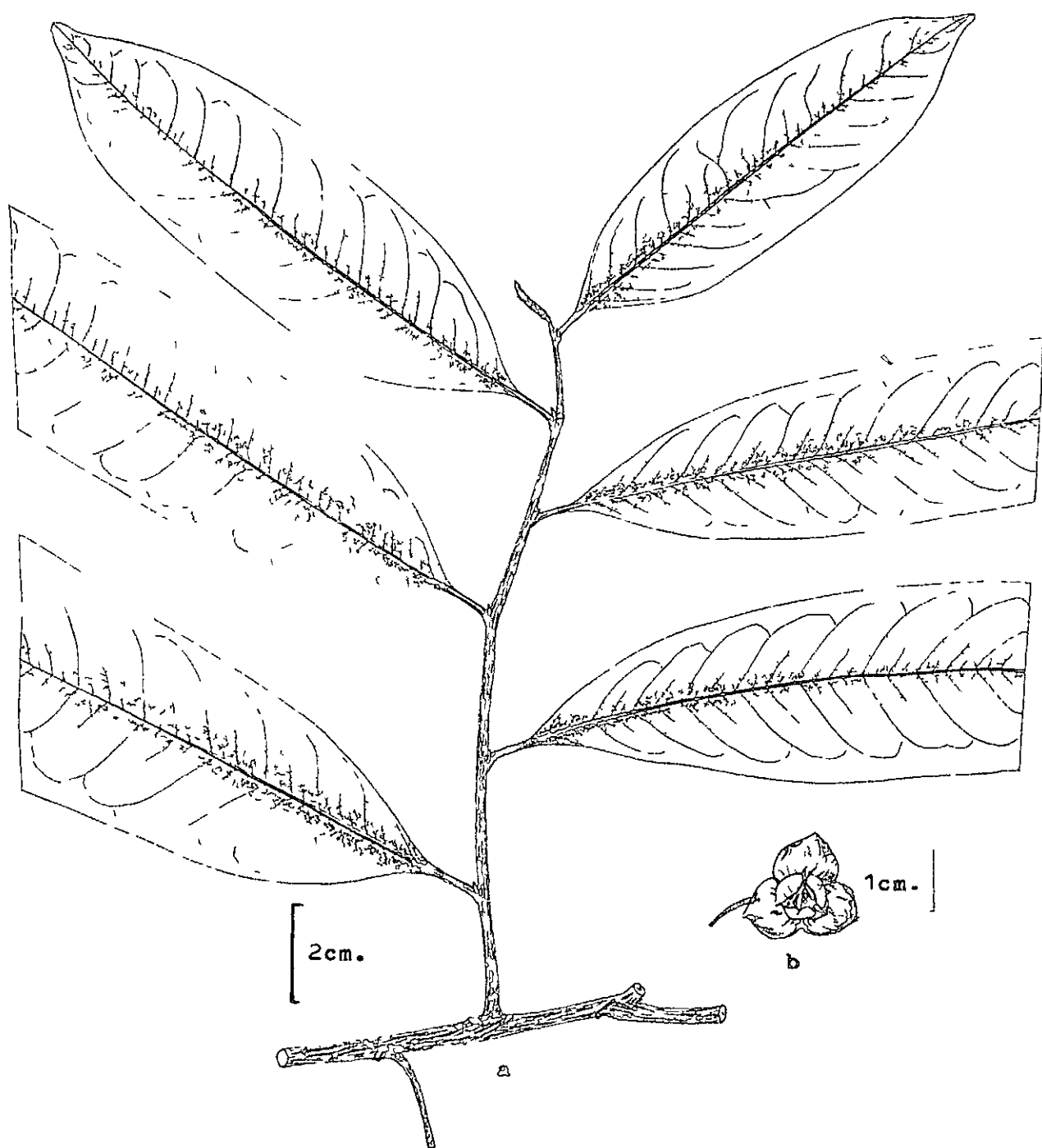
ภาพประกอบ

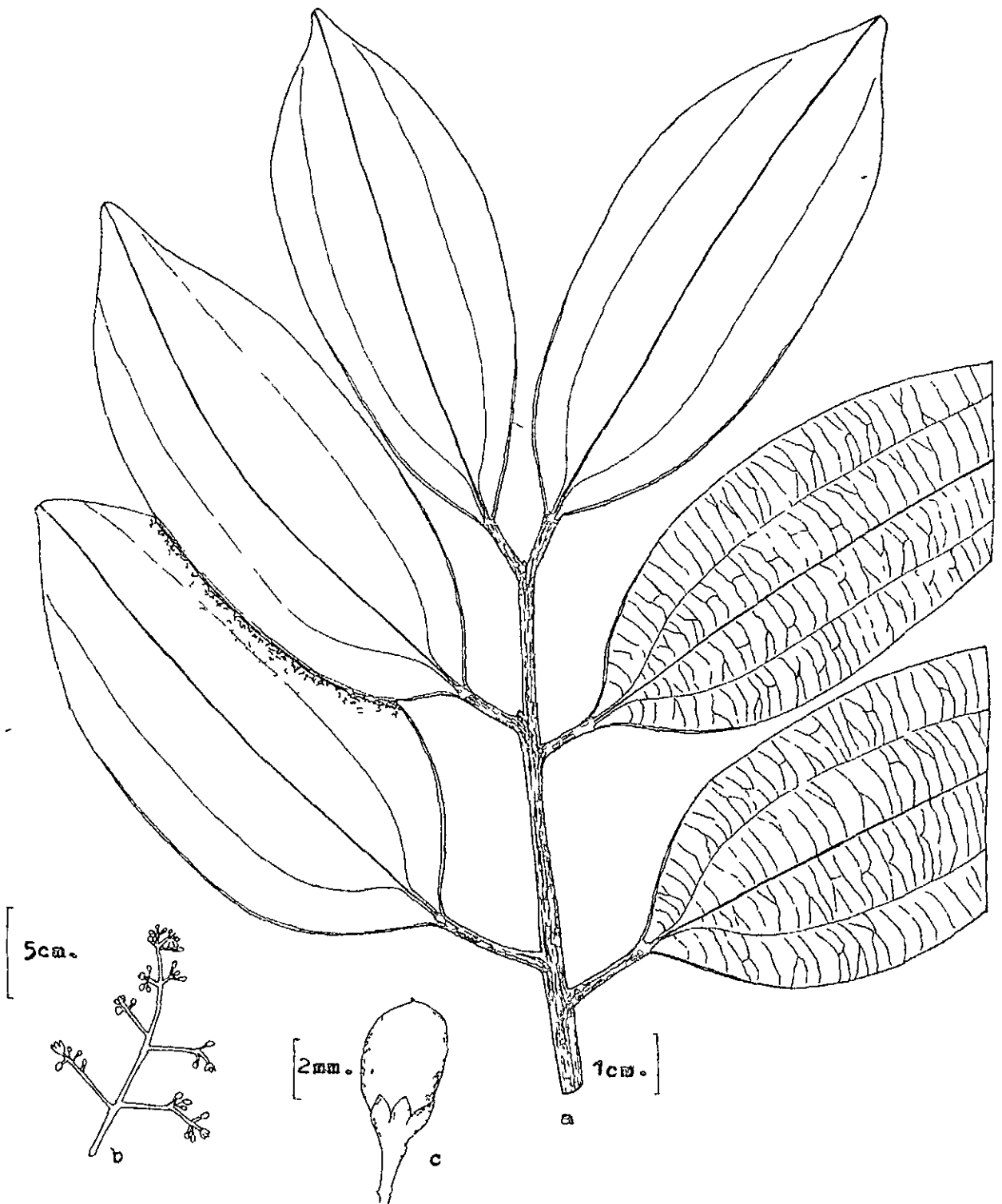
ภาพประกอบ 1 Polyalthia viridis Craib. : a, ใบ ; b, ช่อดอก

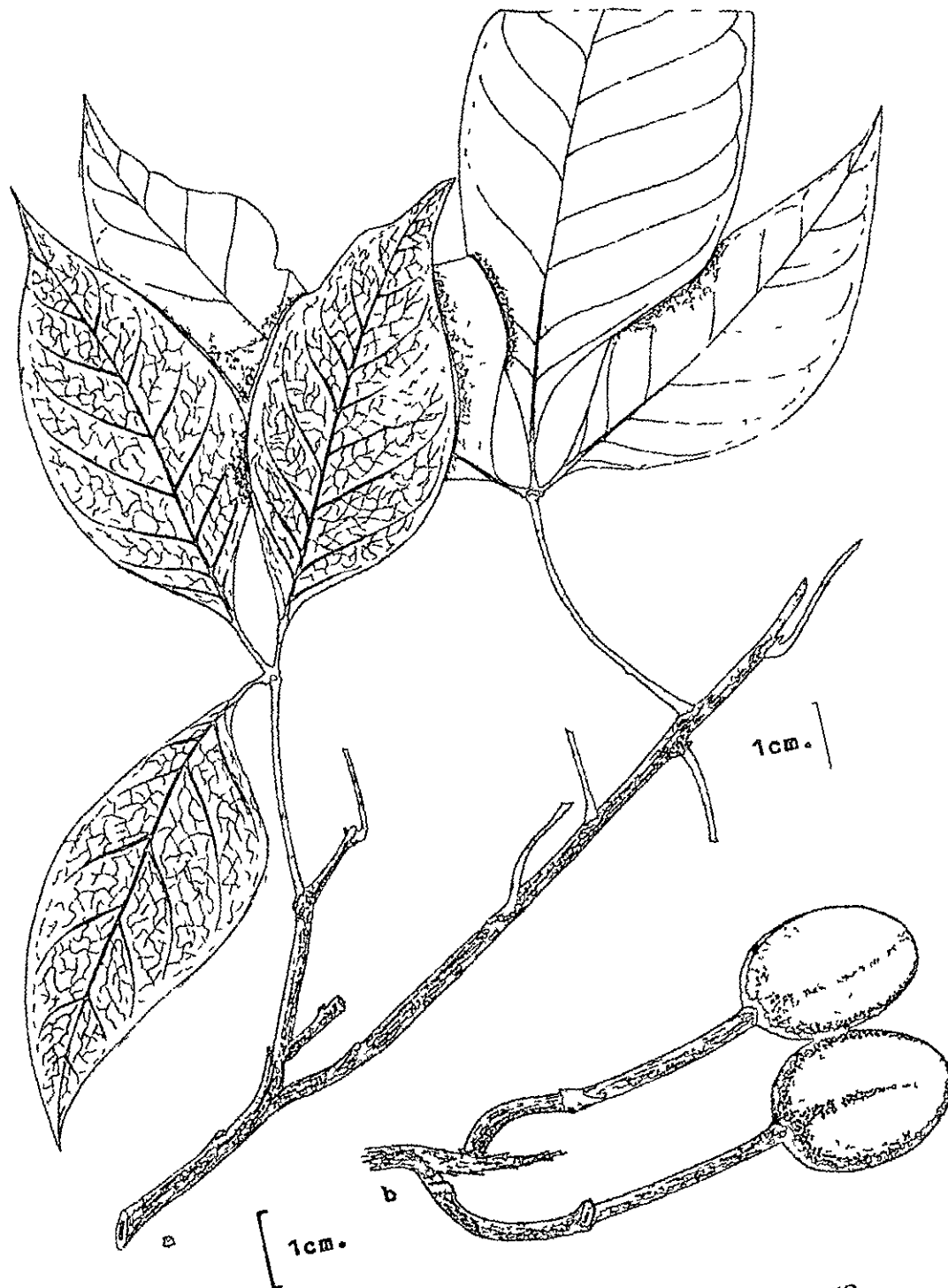
ภาพประกอบ 2 Polyalthia cerasoides (Roxb.) Benth. ex Bedd. : a, ใบ ,
 b, ดอก , c, ช่อผล

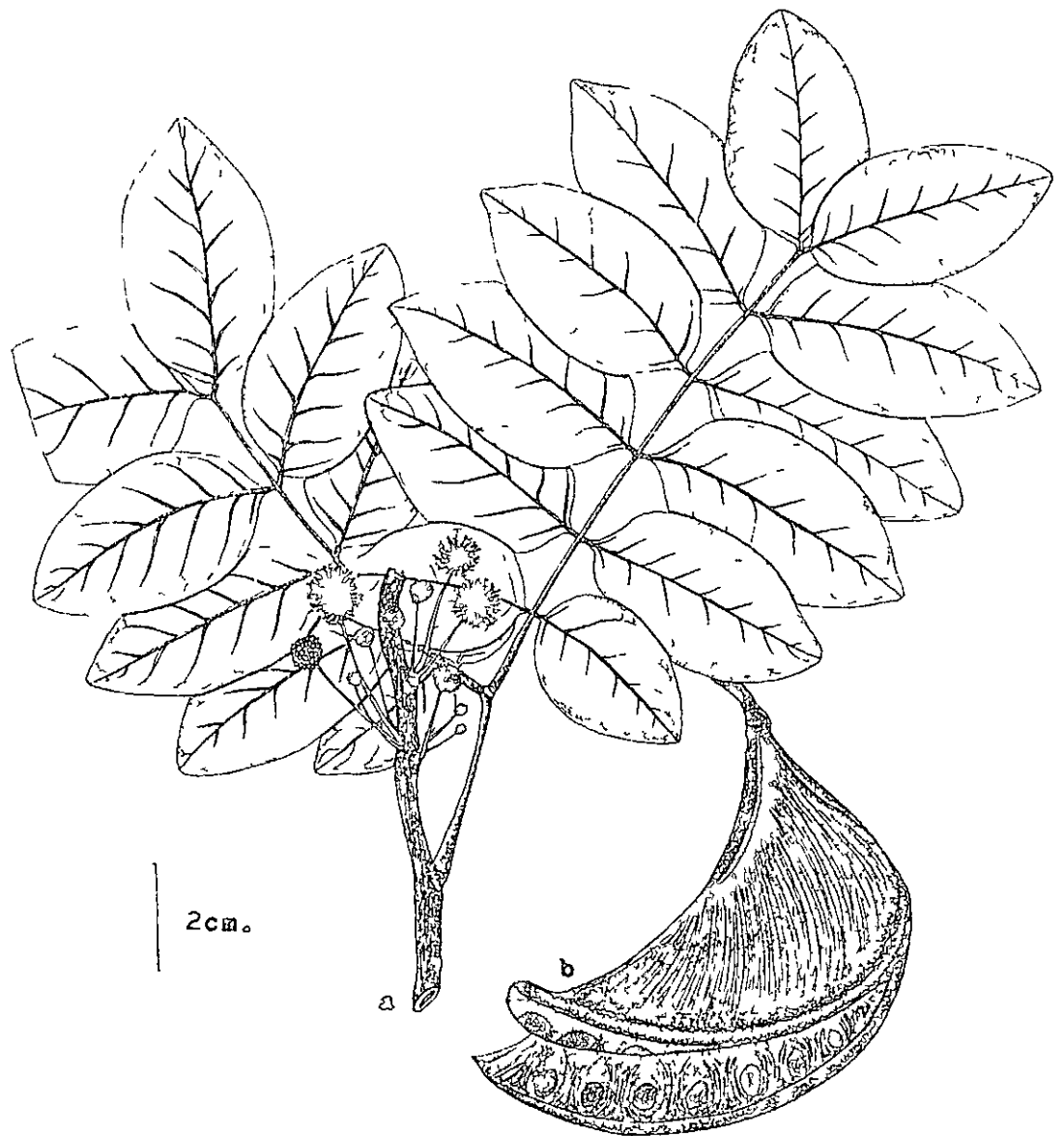
ภาพประกอบ 3 *Melodorum fruticosum* Lour. : a, ใบ , b, ดอก

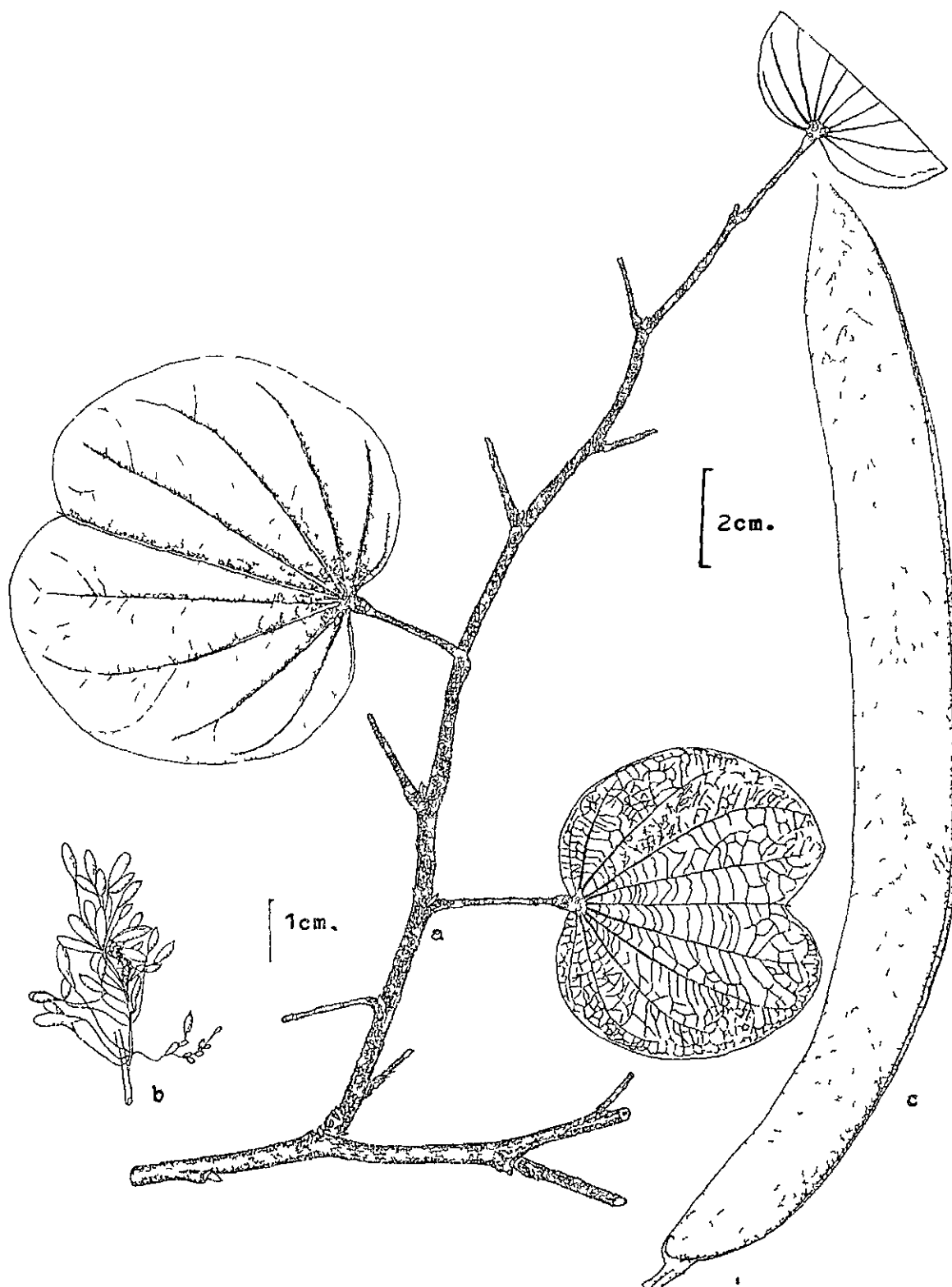
ภาพประกอบ 4 *Cinnamomum iners* Bl. : a, ใบ , b, ช่อดอก , c, ดอก

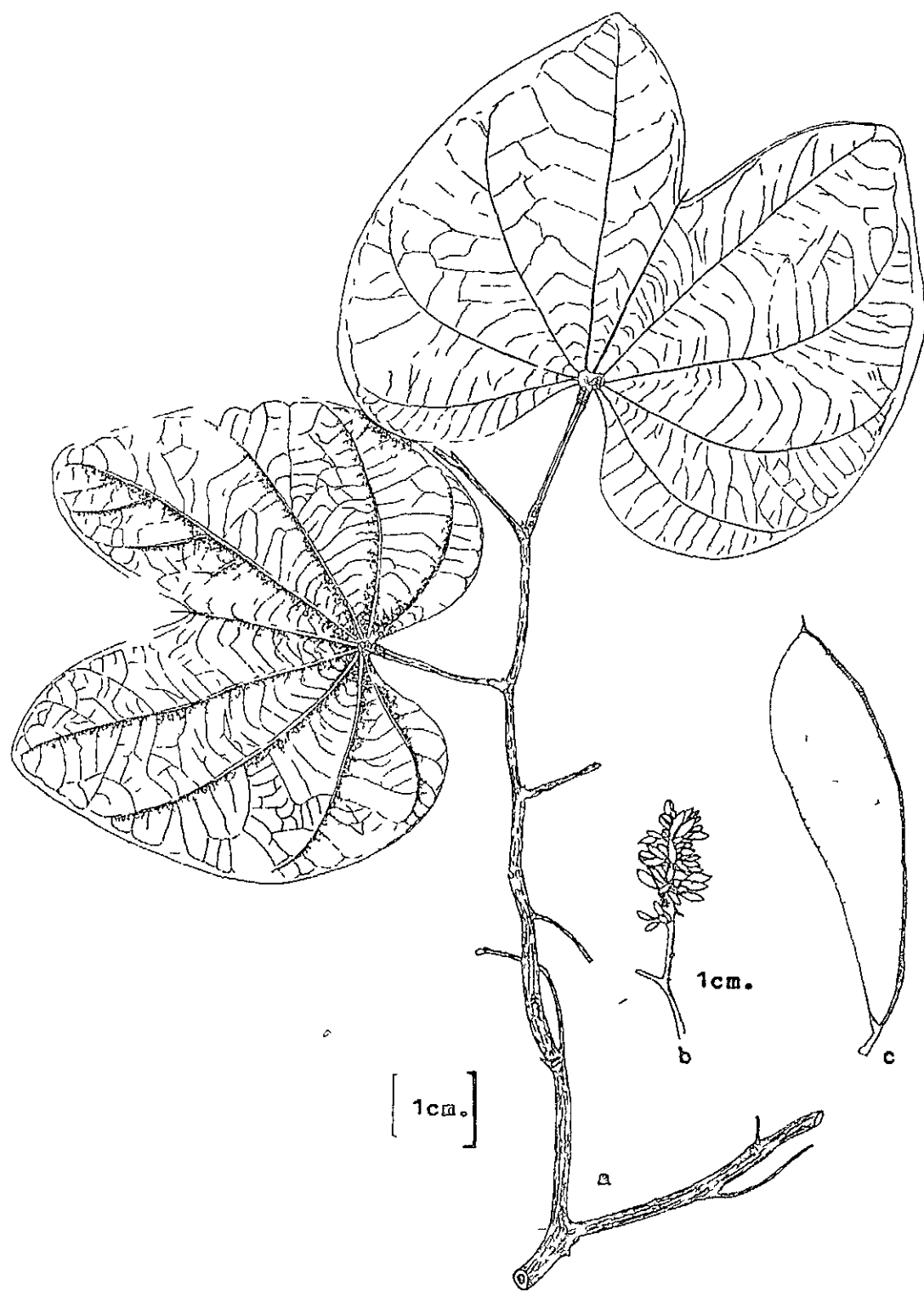
រូបភាព 5 *Crateva religiosa* Ham. a, ឃ្លា , b, ឃ្លា

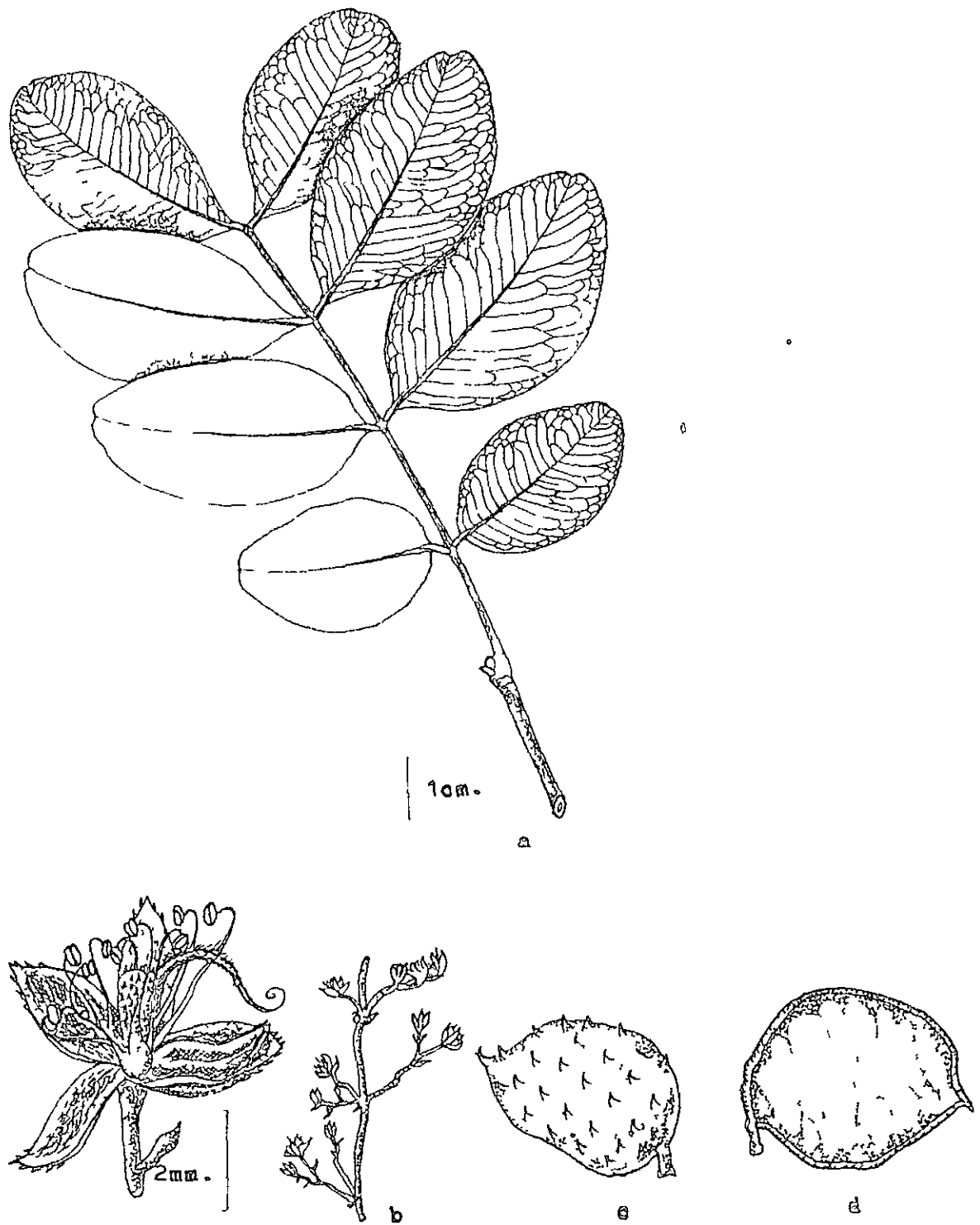
ภาพประกอบ 6 Xylia xylocarpa (Roxb.) Taub. var. korrii (Craib & Hutch)
Nielsen. : a, ใบและช่อดอก , b, เมล

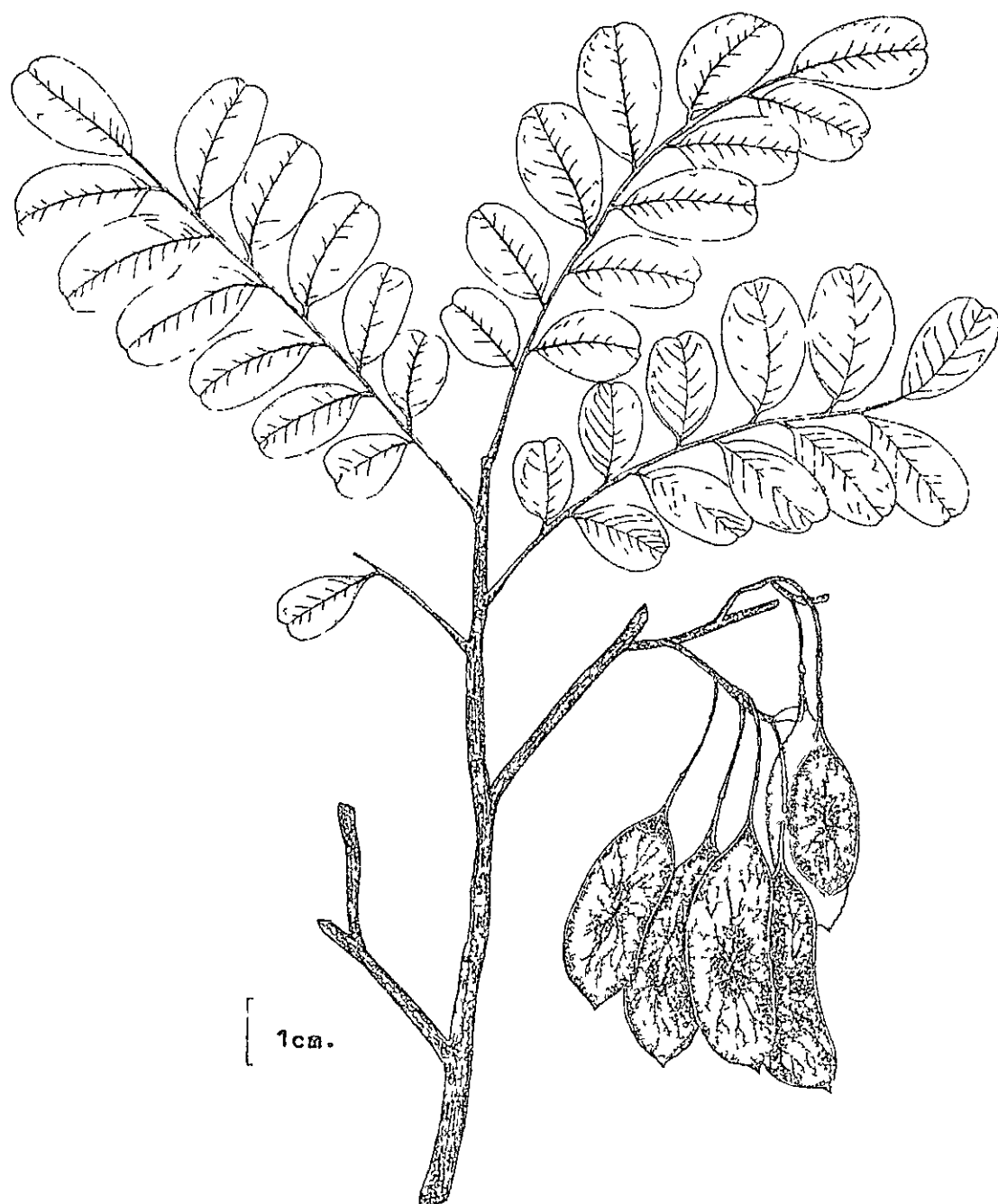
ภาพประกอบ 7 *Bauhinia malabarica* Roxb. : a, ใบ , b, ช่อดอก , c, ผล

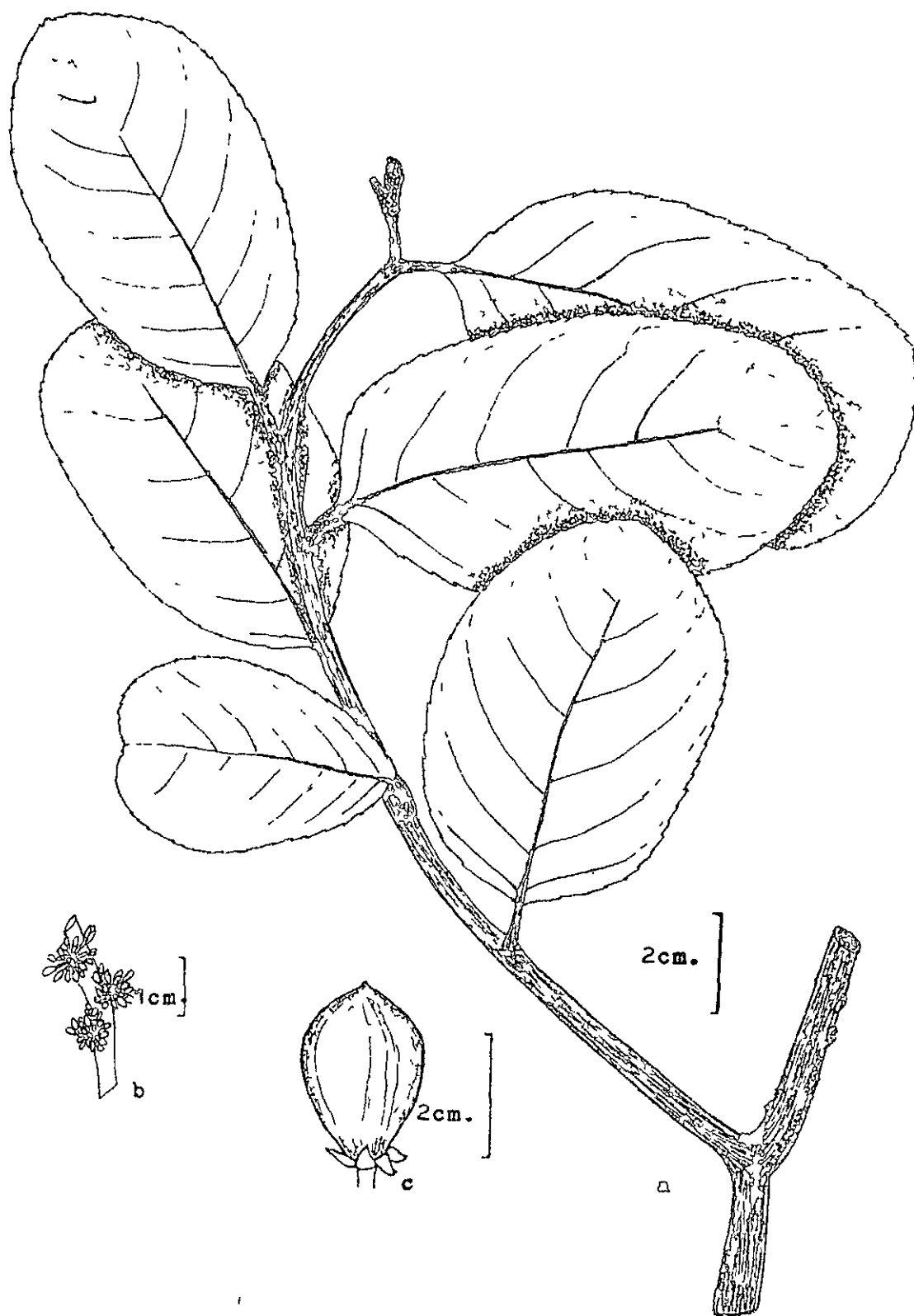
ภาพประกอบ 8 Bauhinia saccocalyx Pierre. a, ใบ , b, ช่อดอก , c, เมล

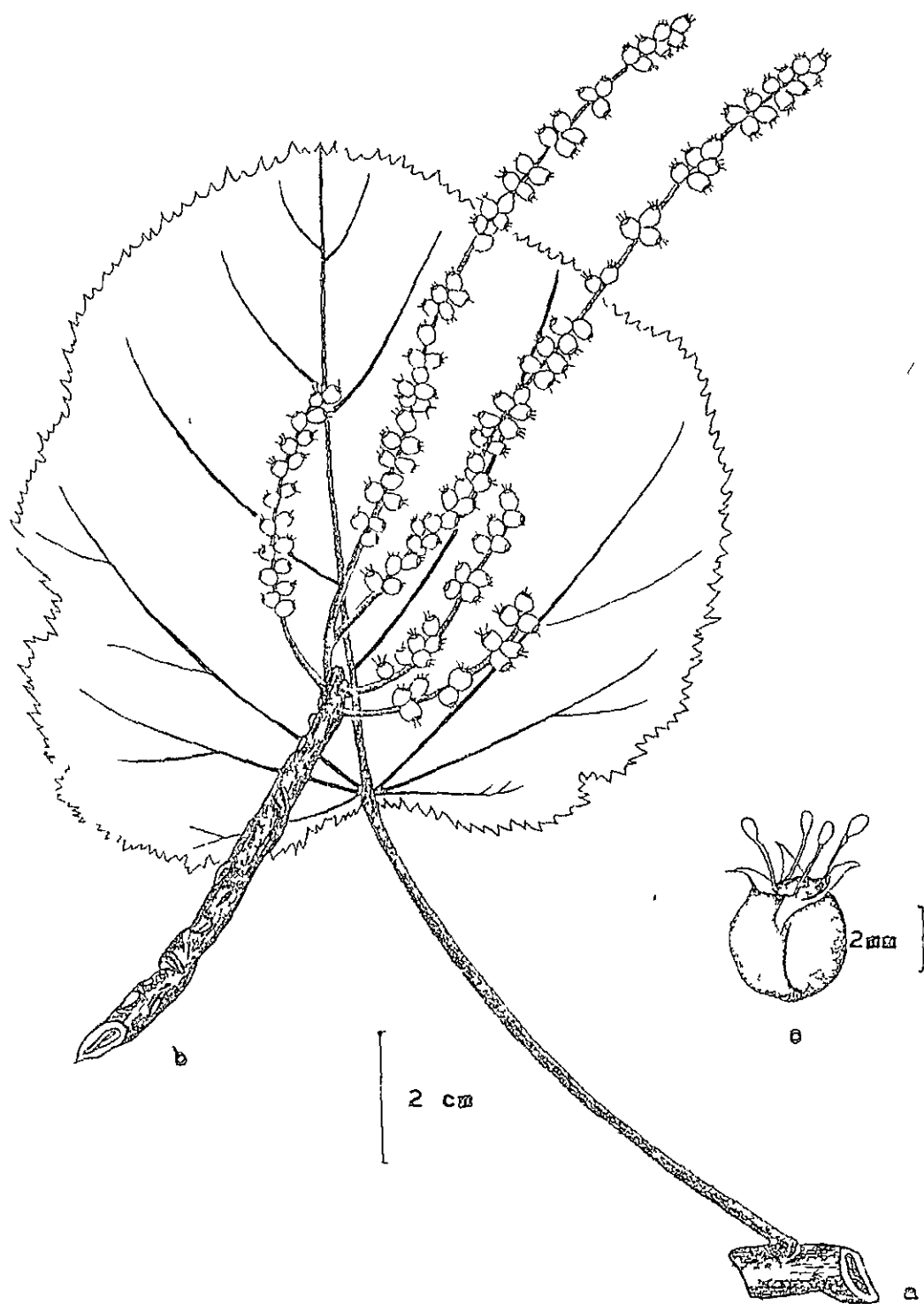
ภาพประกอบ 9 *Sindora siamensis* (Teijsm. ex. Miq.) Bak a, ใบ ,
 b, ช่อดอกและดอก , c, ถัวยลด้านนอก , d, ถัวยลด้านใน

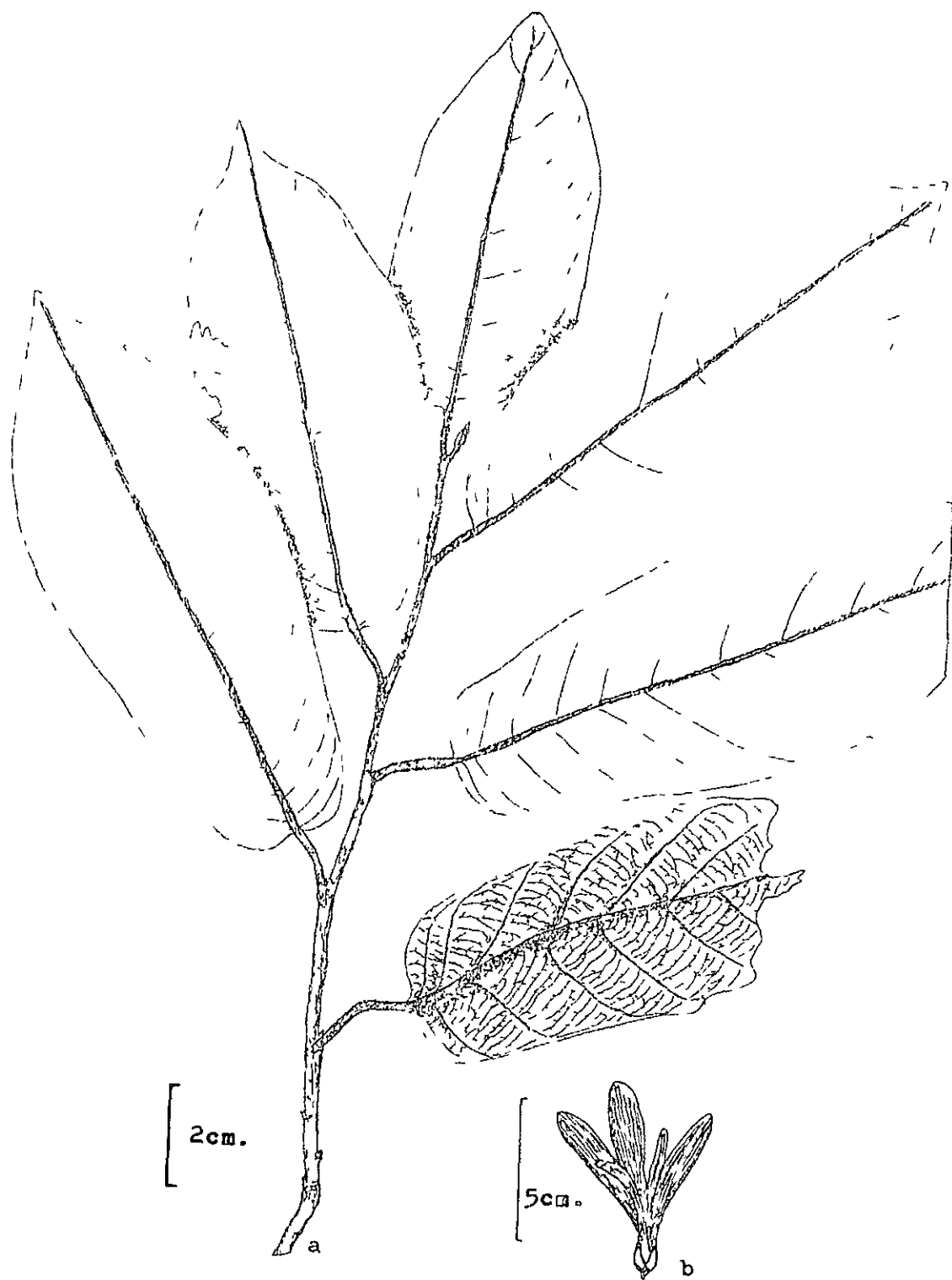
ภาพประกอบ 10 Dalbergia Cultrata Grah.ex Benth. ใบแลมเลา

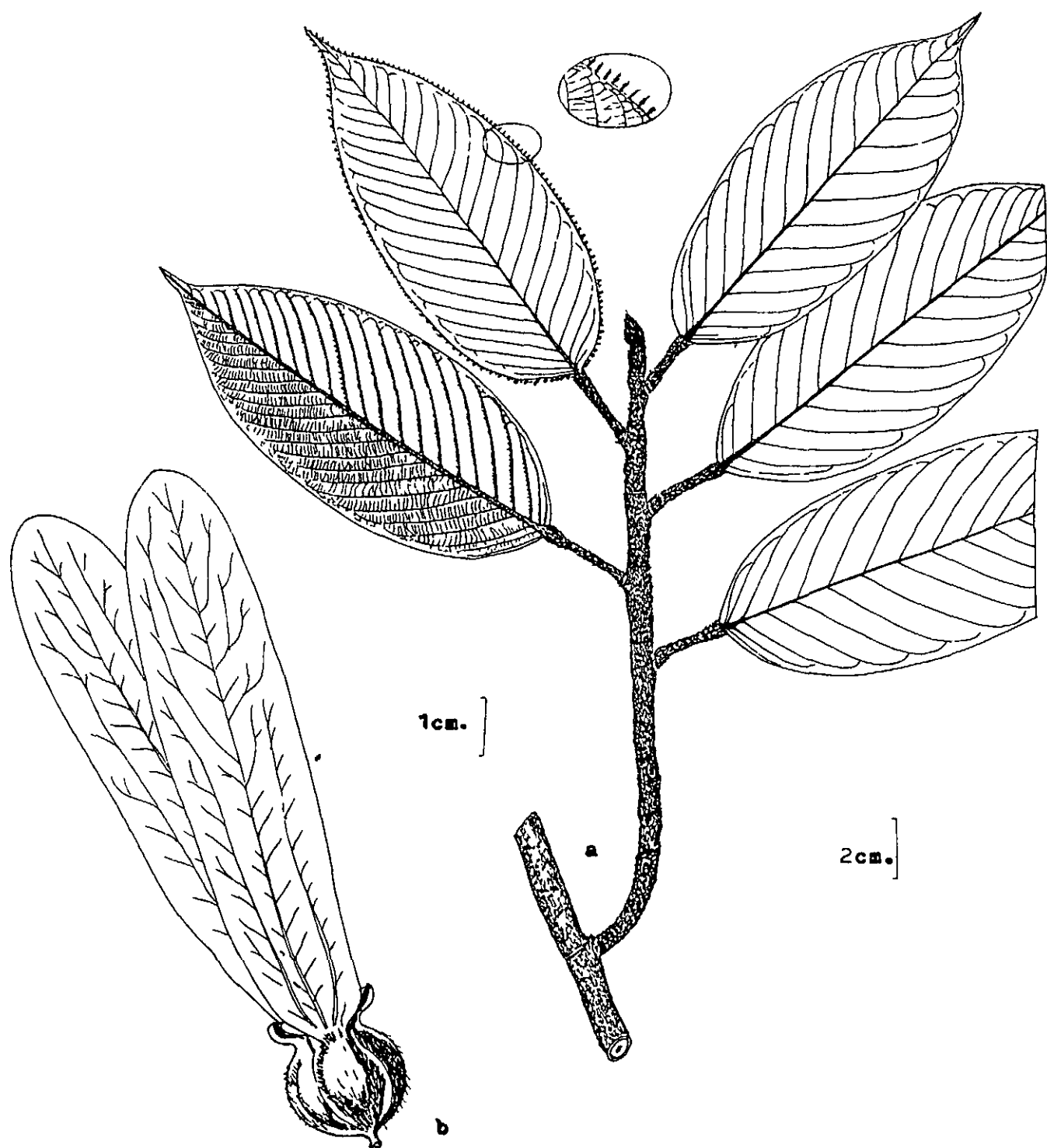
ภาพประกอบ 11 *Casearia greviaefolia* Vent.. a, ใบ ; b, ช่อดอก ; c, ผล

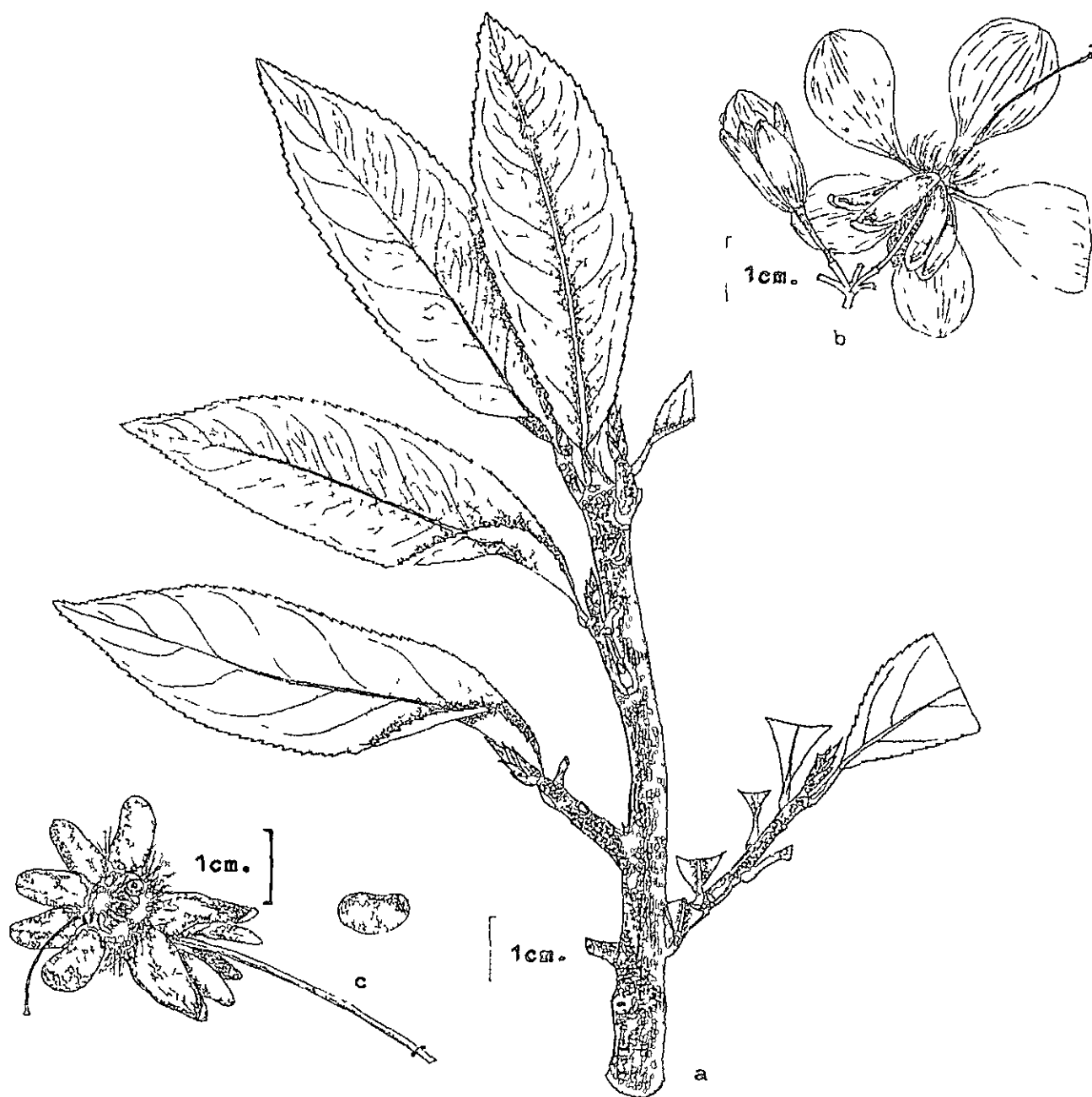
ภาพประกอบ 12 Tetrameles nudiflora R.Br. : a, ใบ ; b, ช่อดอก ; c, ดอก

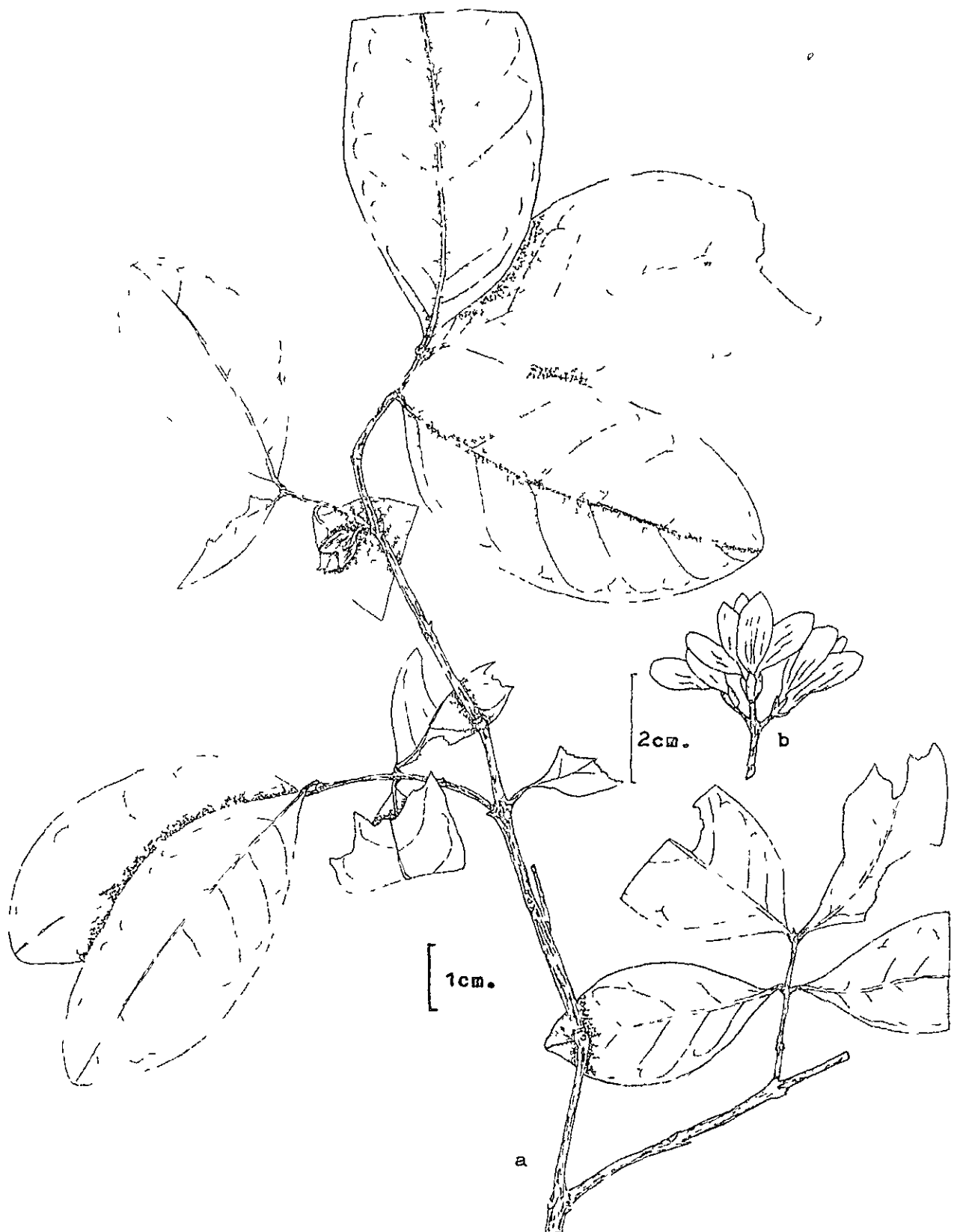
ภาพประกอบ 13 Shorea roxburghii G. Dom. : a, ใบ , b, ดอก

ภาพประกอบ 14 *Dipterocarpus costatus* Gaertn f. : a, ใบ ; b, ผล

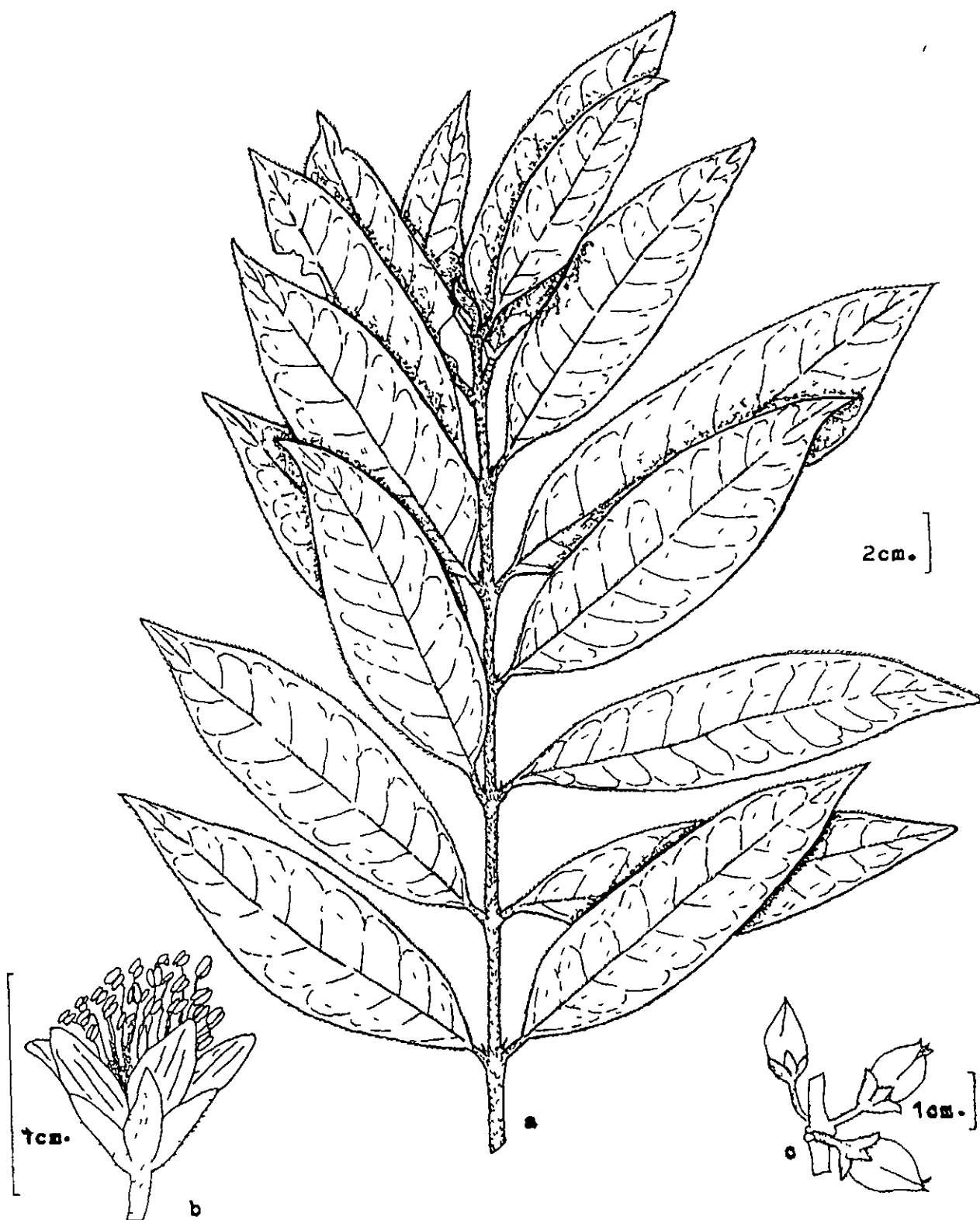

ภาพประกอบ 15 Ochna integerrima (Lour.) Merr. : a, ใบ ;
 b, ช่อดอกและดอก , c, ผล

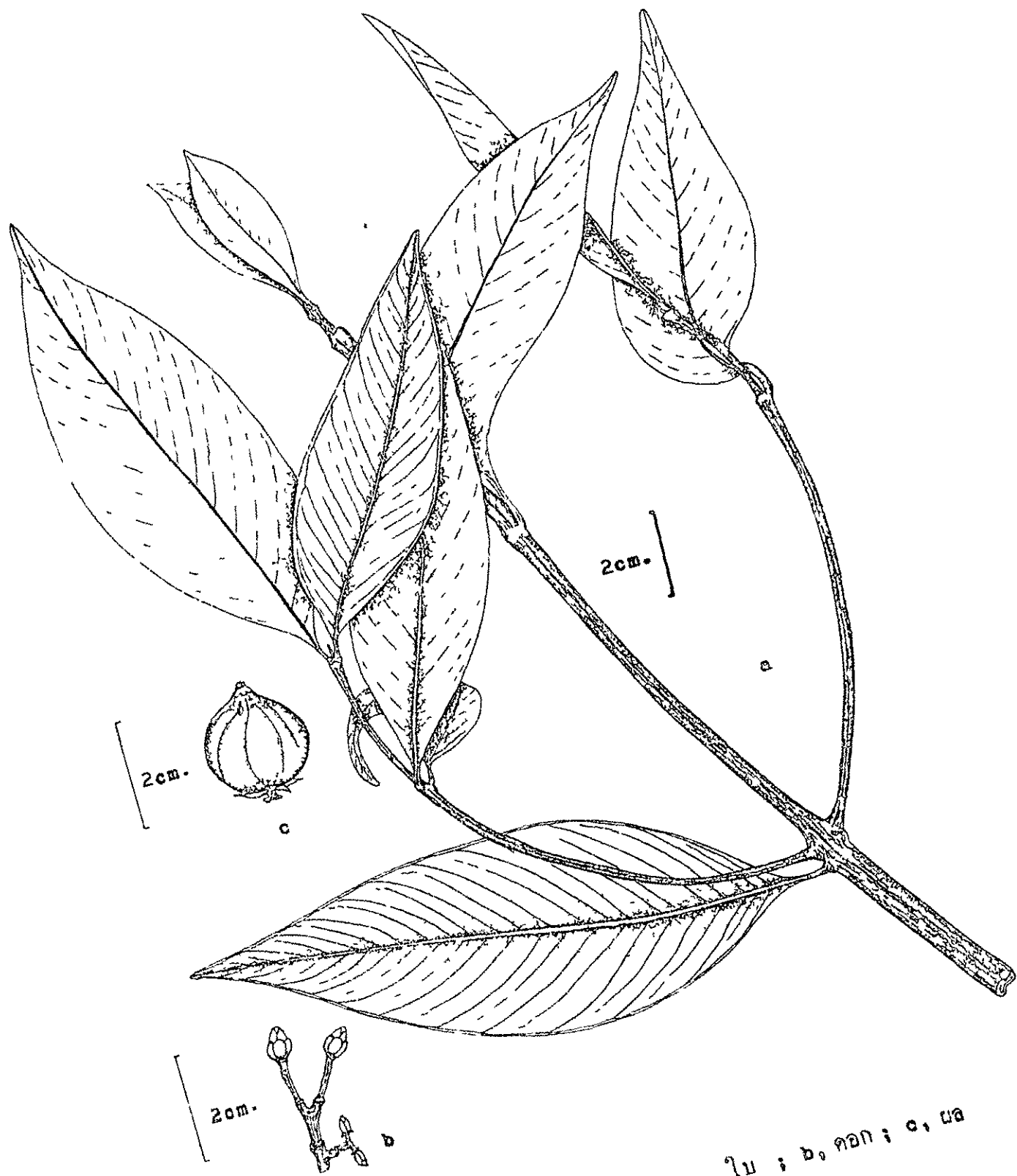
ภาพประกอบ 16 *Cratoxylum formosum* Benth. & Hook.f. ex Dyer ssp. *formosum*.:

a, ใบและผล ; b, ช่อดอก

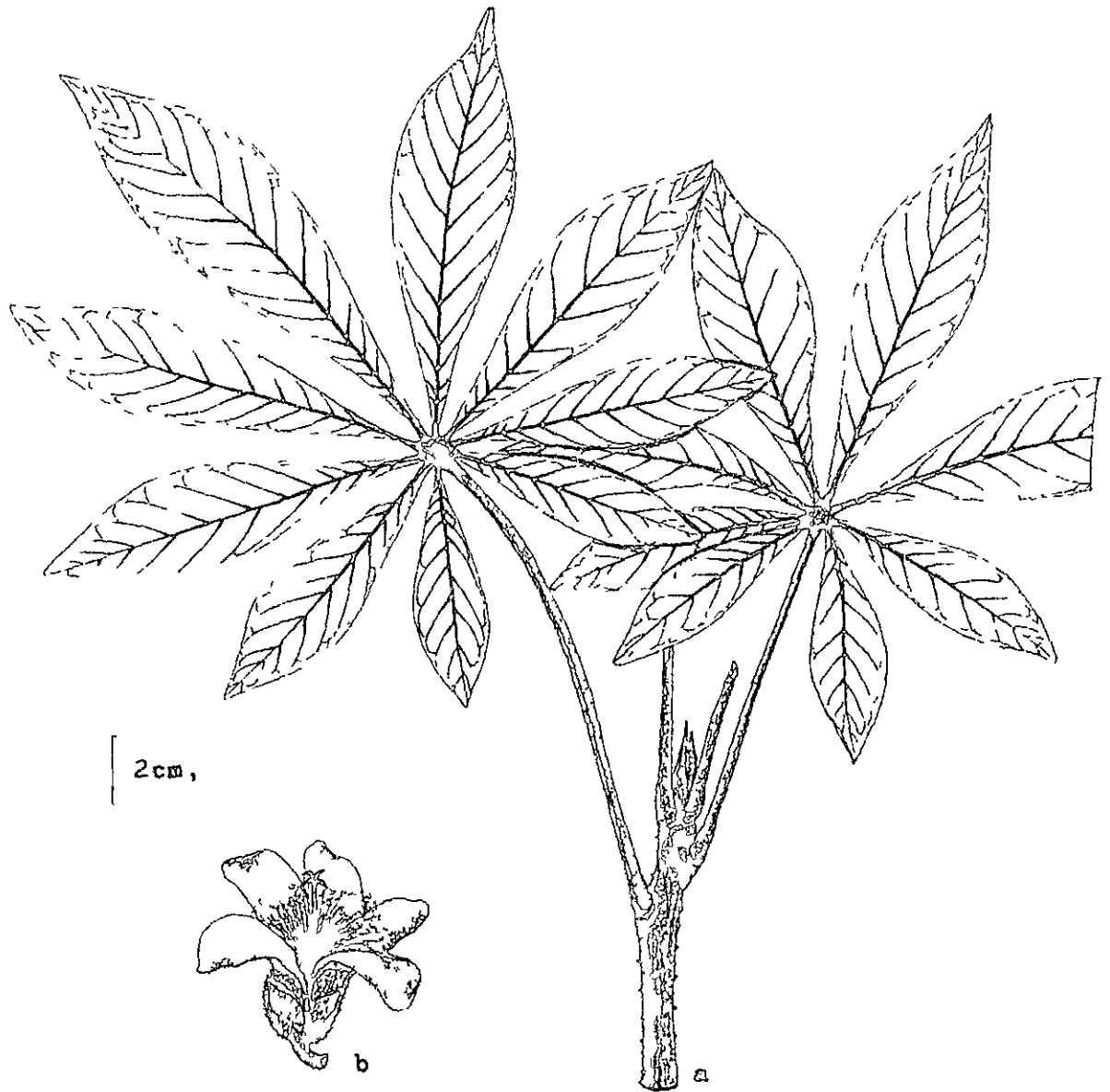

ภาพประกอบ 17 Cratoxylum formosum Benth. & Hook.f: Dyer asp.

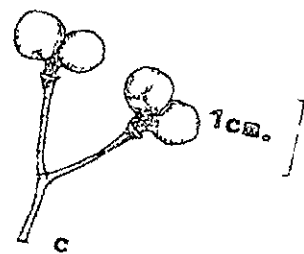
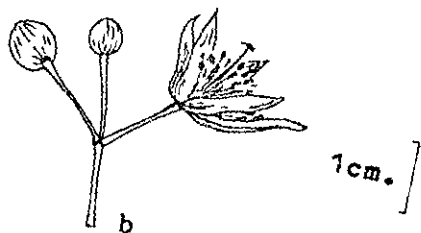
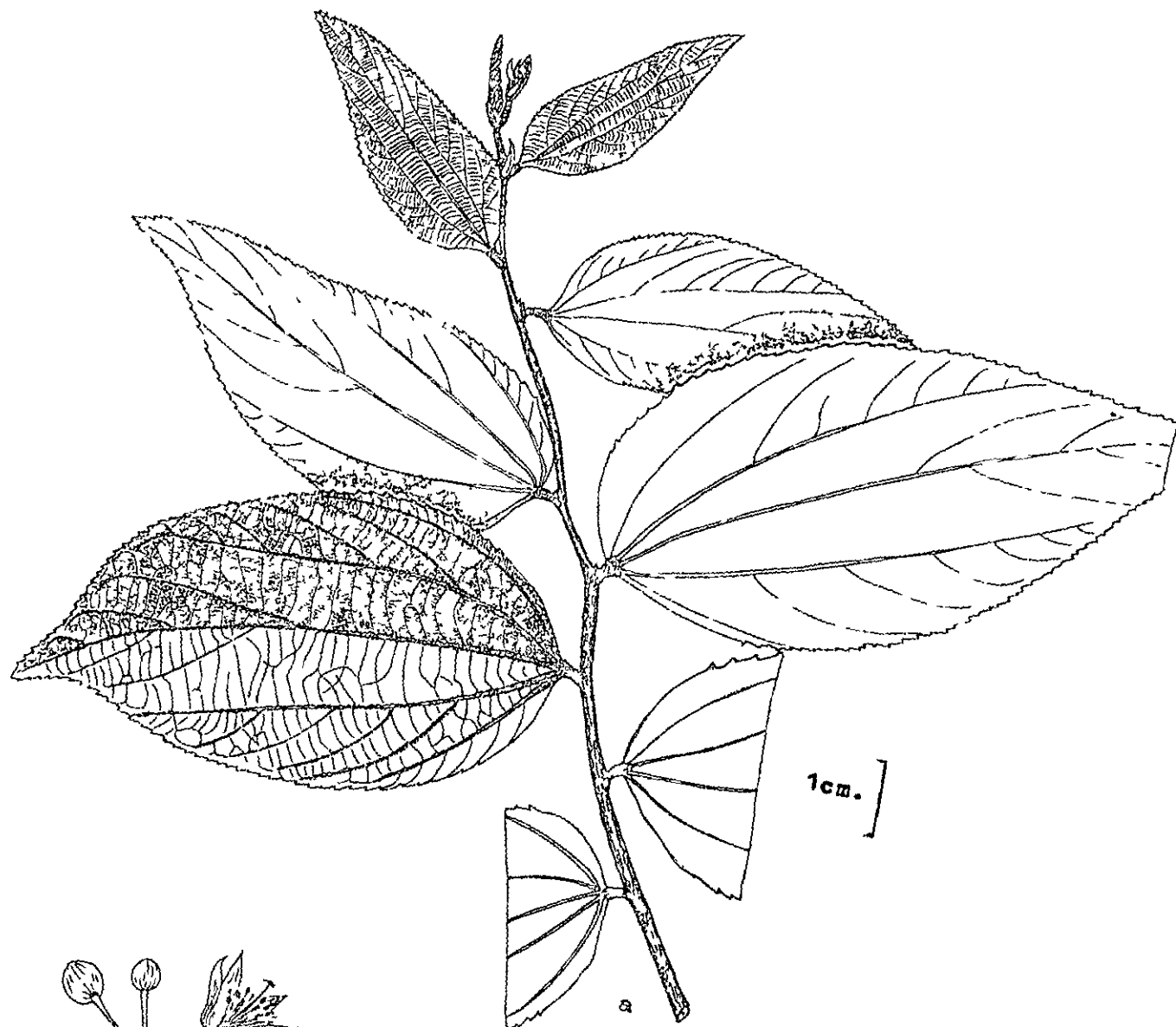
pruniflorum (Kurz) Gogelin.: a, ใบ ,b, ดอก c, ผล

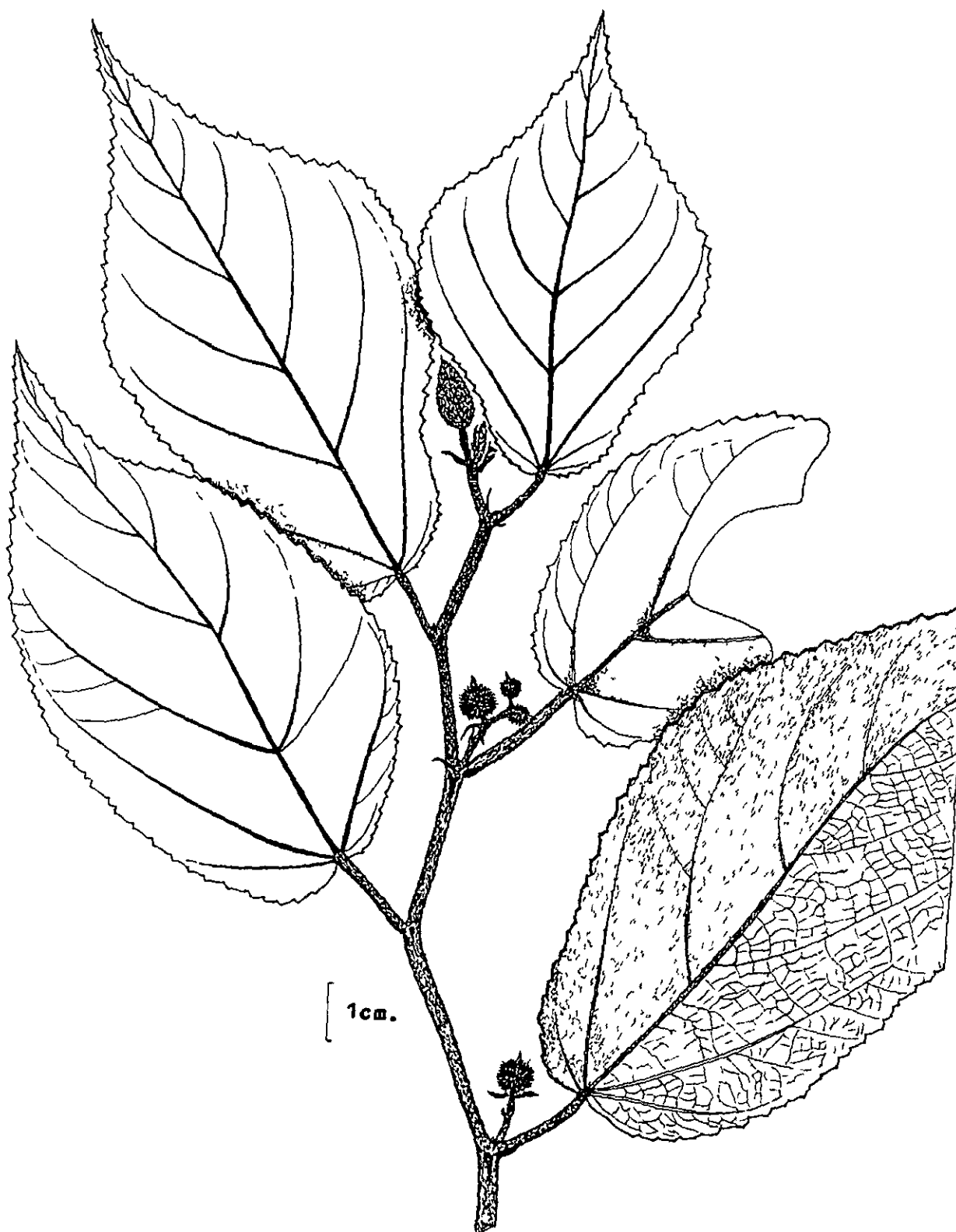
ภาพประกอบ 18 *Garcinia cowa* Roxb. : a. ใบ ; b. ดอก ; c. ผล

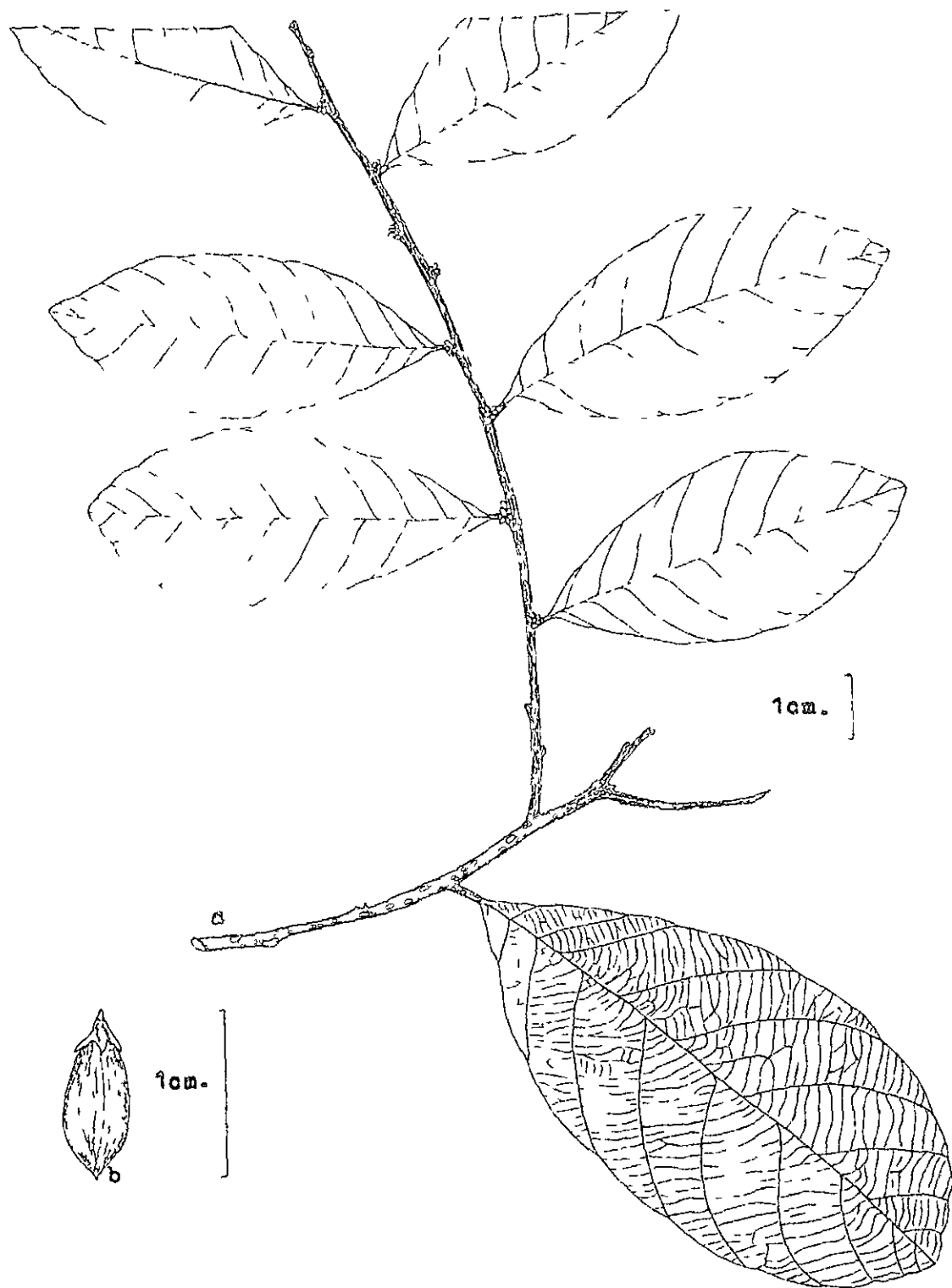
ภาพประกอบ 19 Bombax ceiba Linn. : a, ใบ ; b, ดอก

ภาพประกอบ 20 *Grewia laevigata* Vahl. : a, ใบ ; b, ช่อดอก ; c, ผล

ภาพประกอบ 21 Helicteres isora Linn.: ใบและผล

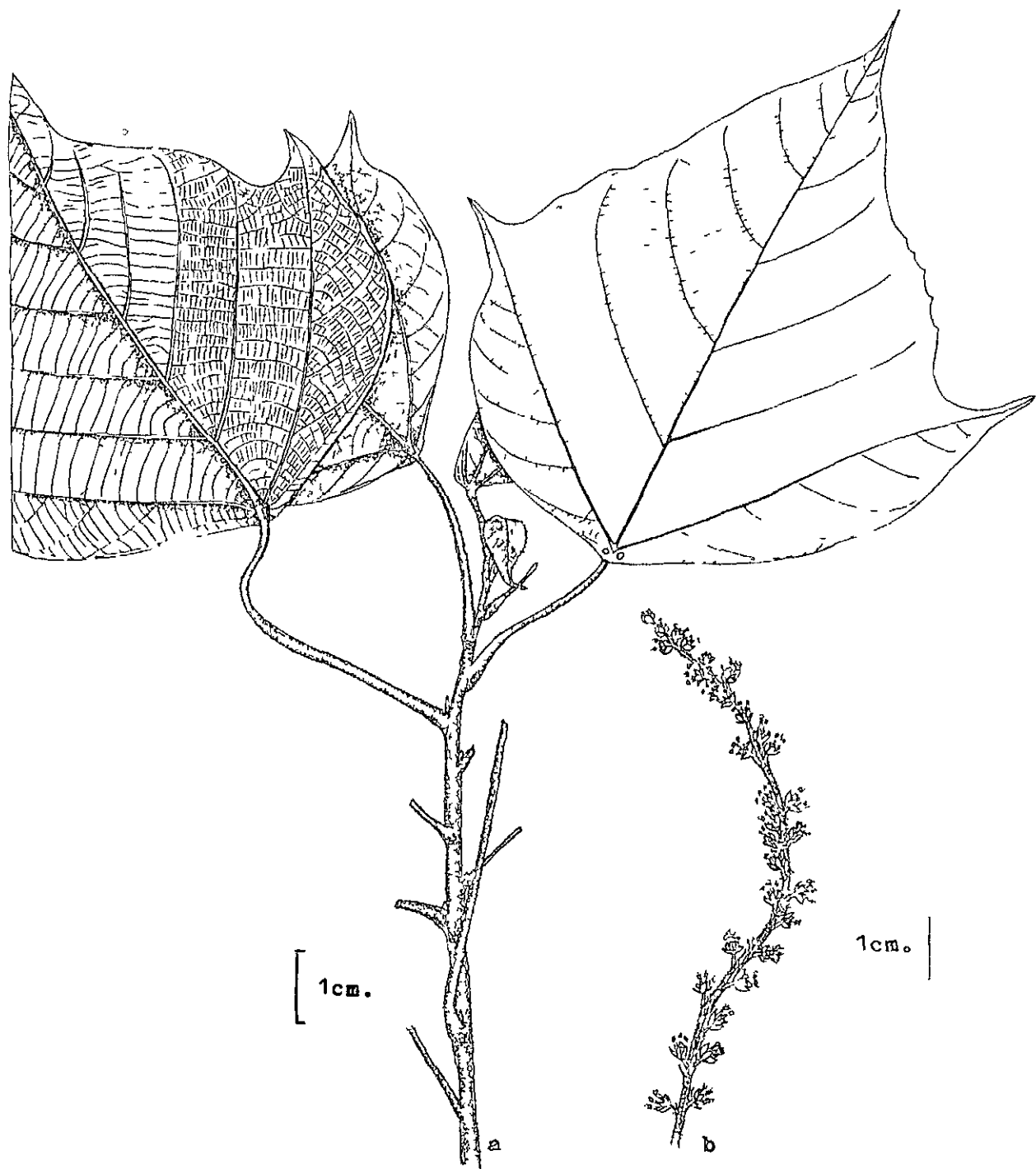
ภาพประกอบ 23 Bradelia tomentosa Bl. : a, ใบและดอก ; b, ผล

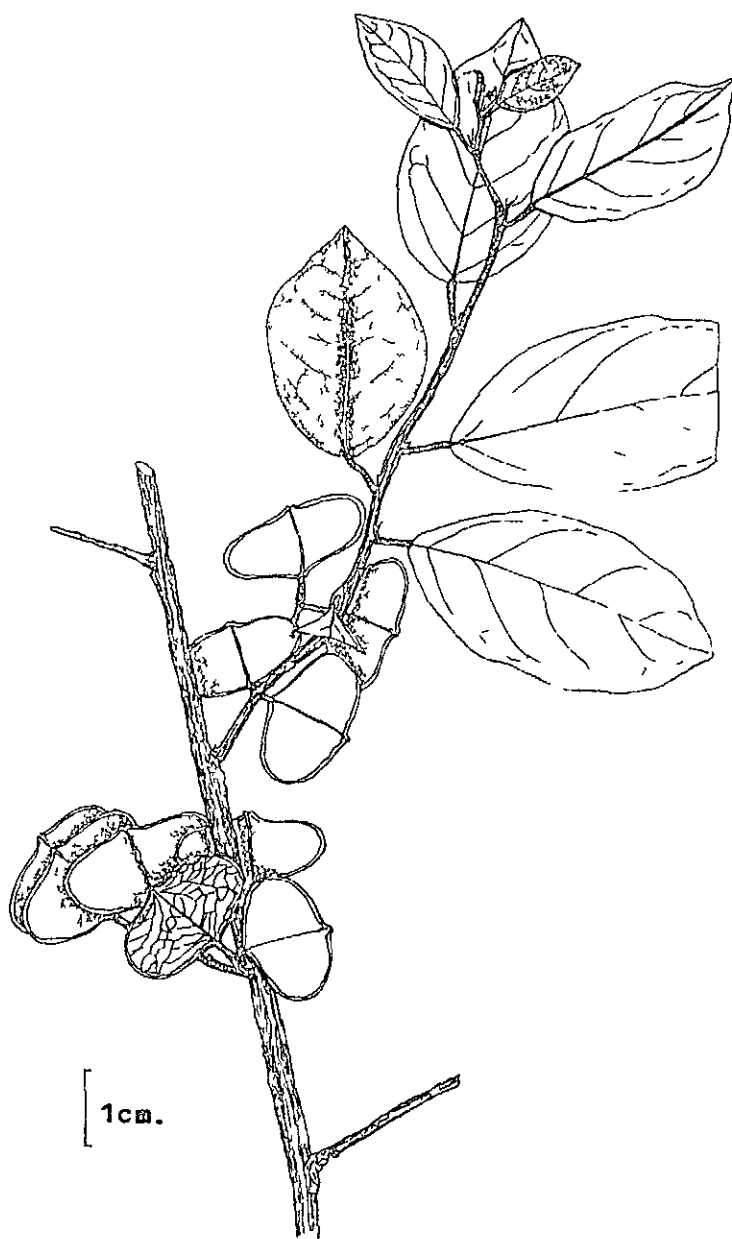
ภาพประกอบ 24

Aporosa villosa Baill. : a, ใบและผล

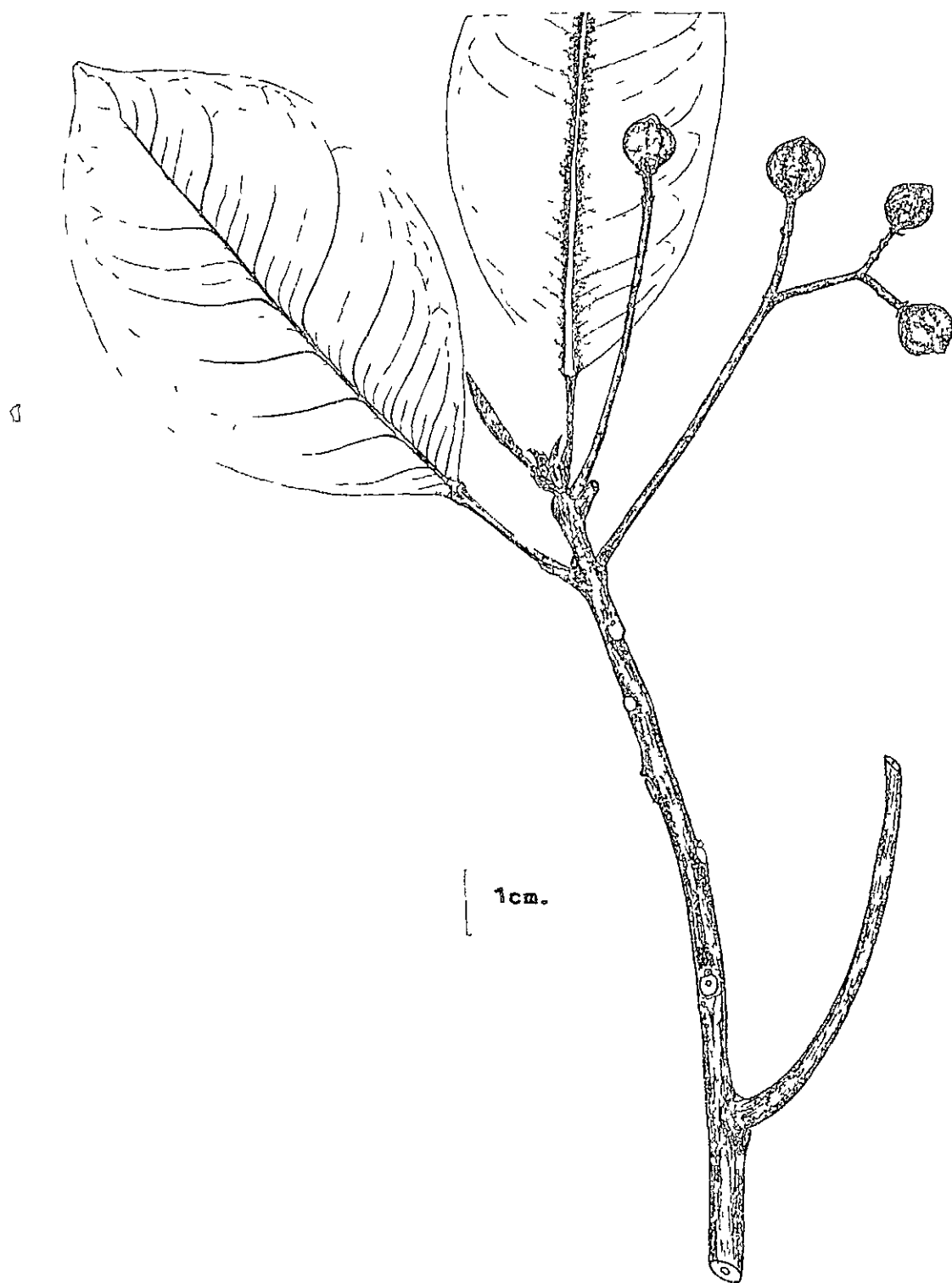
; b, ช่อกิ่งที่มีหนาม

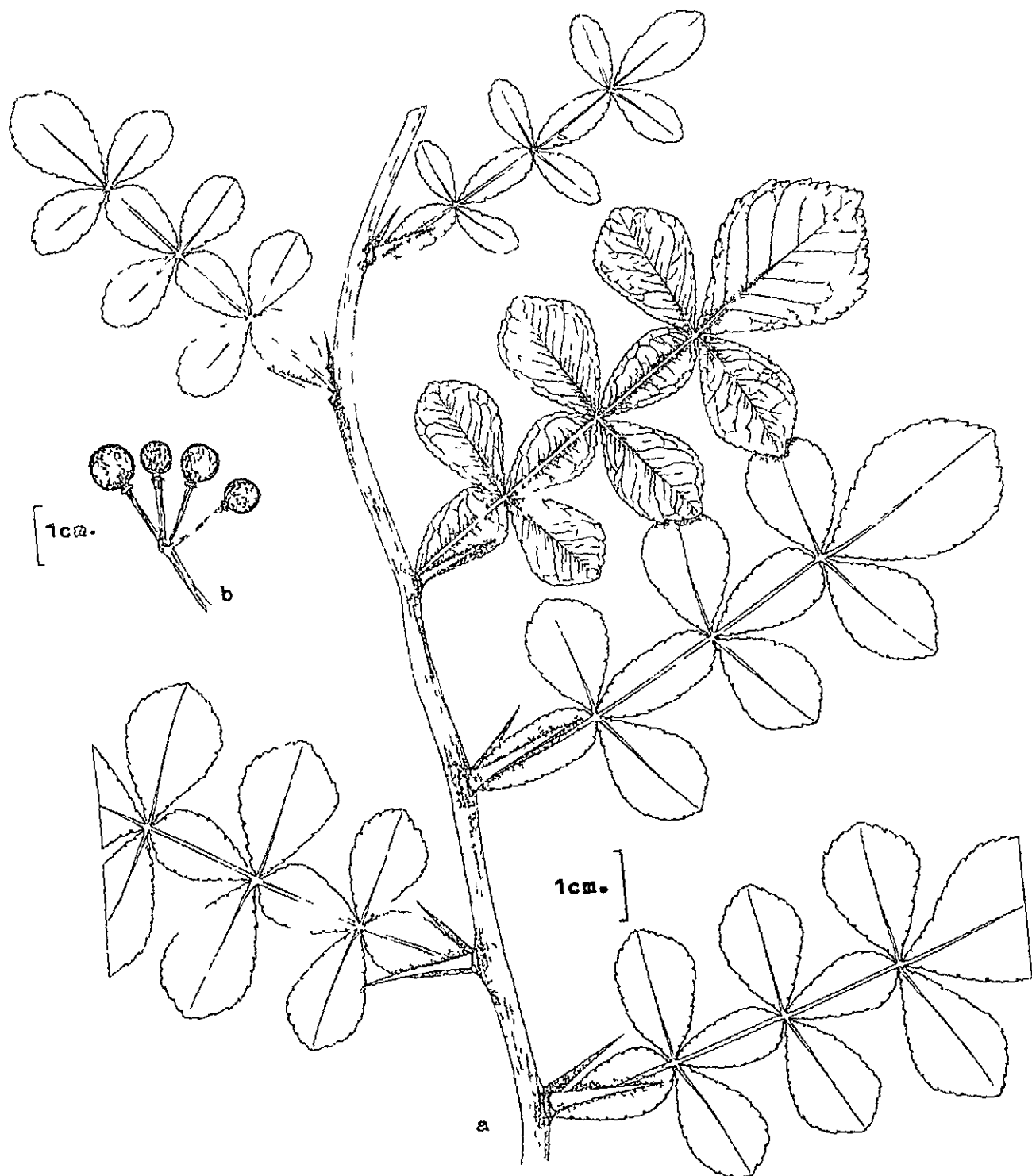
ภาพประกอบ 25 Mallotus paniculatus Muell Arg. . a, ใบ b, ช่อดอก

ภาพประกอบ 26 Hymenocardia wallichii Tul. : ใบและดอก

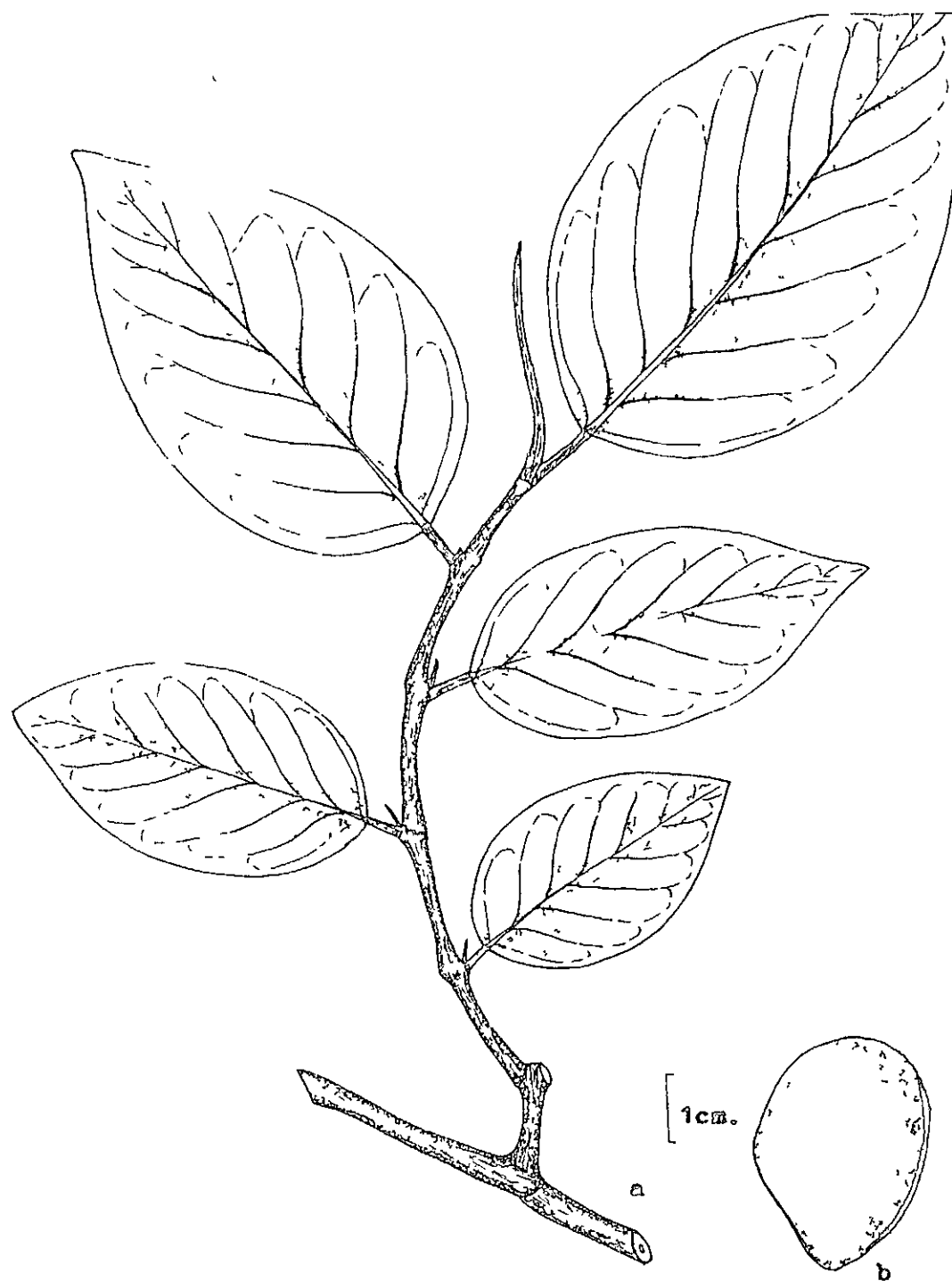
ภาพประกอบ 27 *Acronychia pedunculata* Miq. : ใบและผล

ภาพประกอบ 28 Hesperethusa crenulata Roem. : a, ใบ ; b, ผล

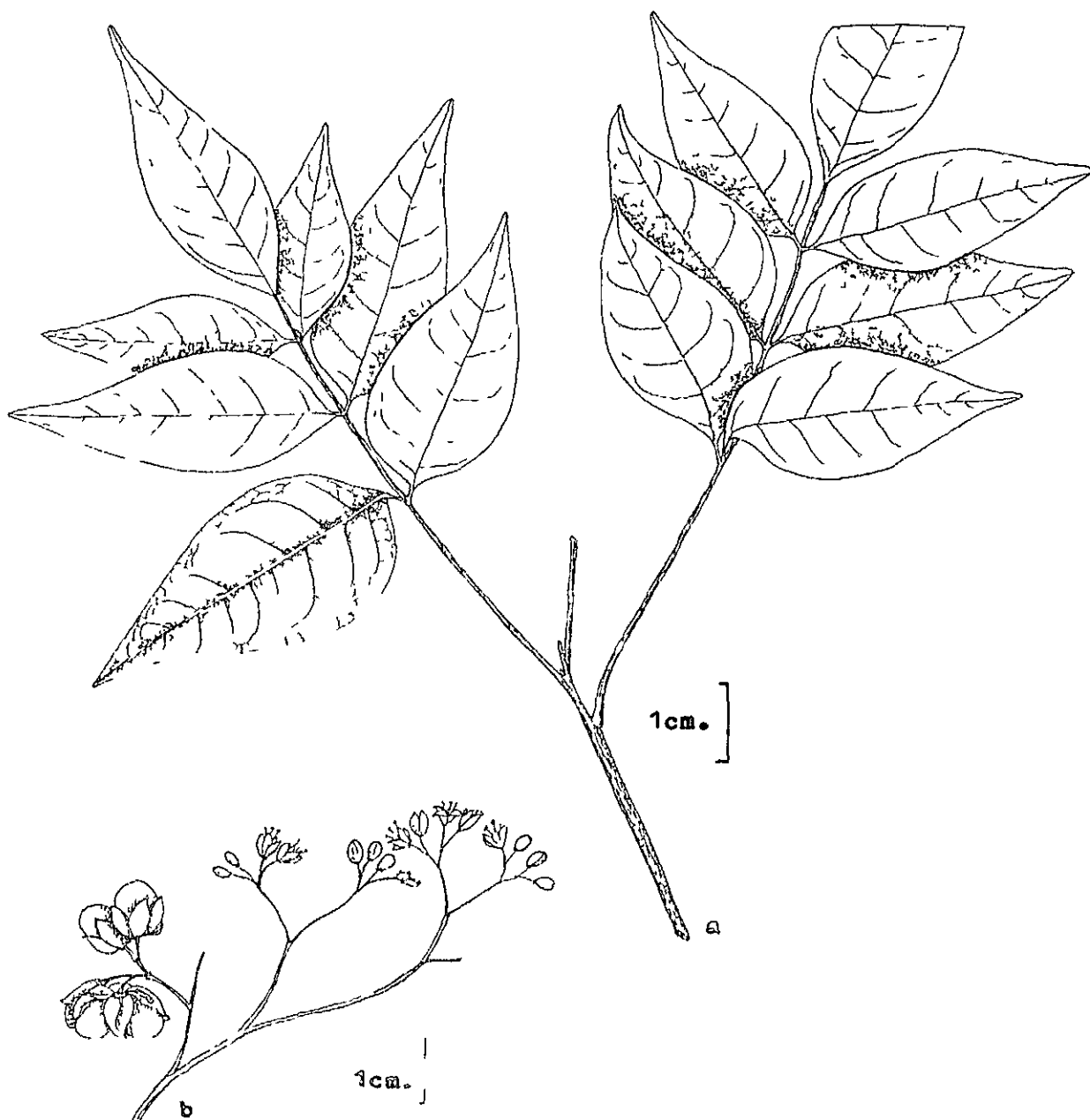
ภาพประกอบ 29 *Clausena excavata* Burm.f. : a, ใบและช่อดอก ; b, ผล

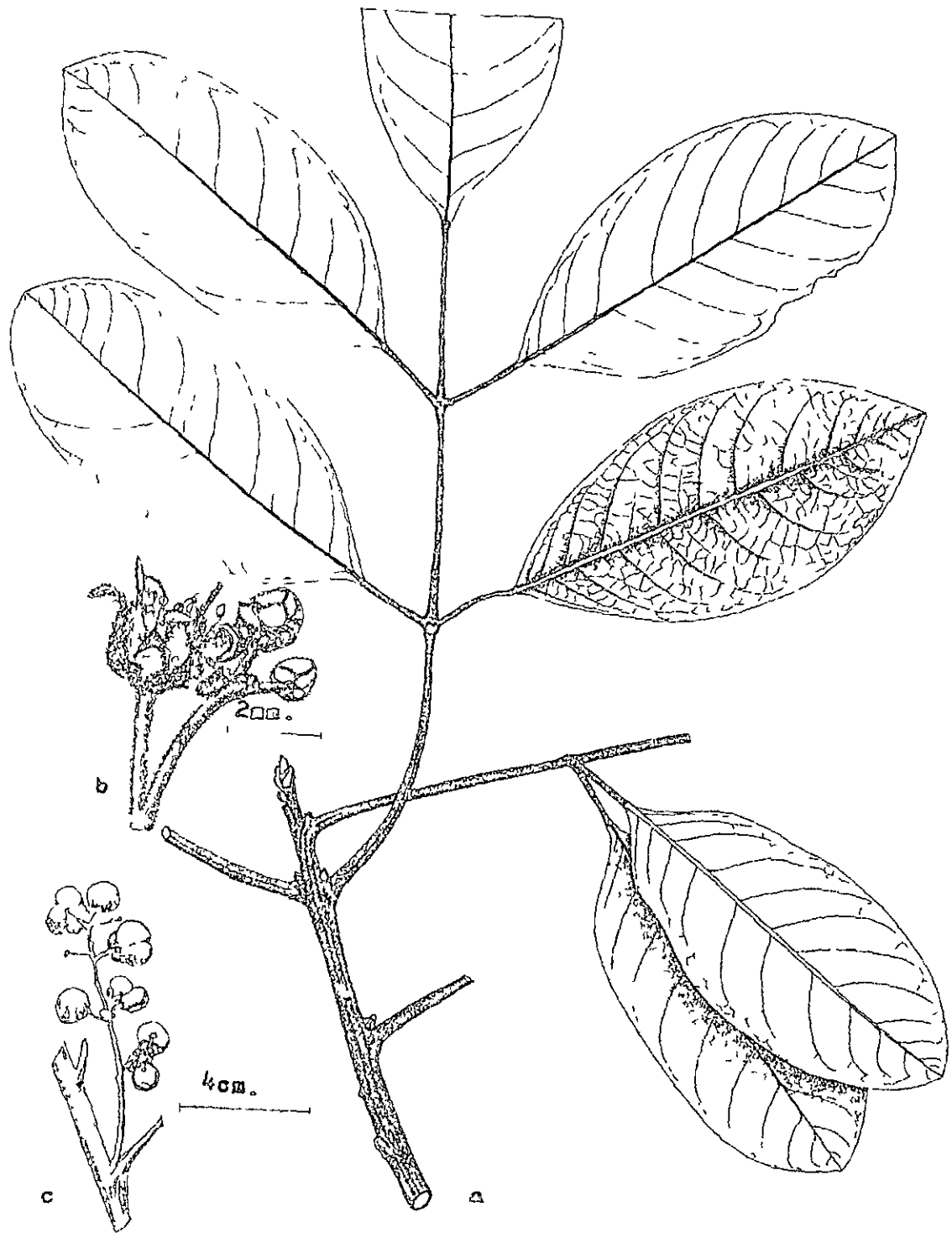
ภาพประกอบ 30 Irvingia malayana Oliv ex A. Benn. : a, ใบ ; b, ผล

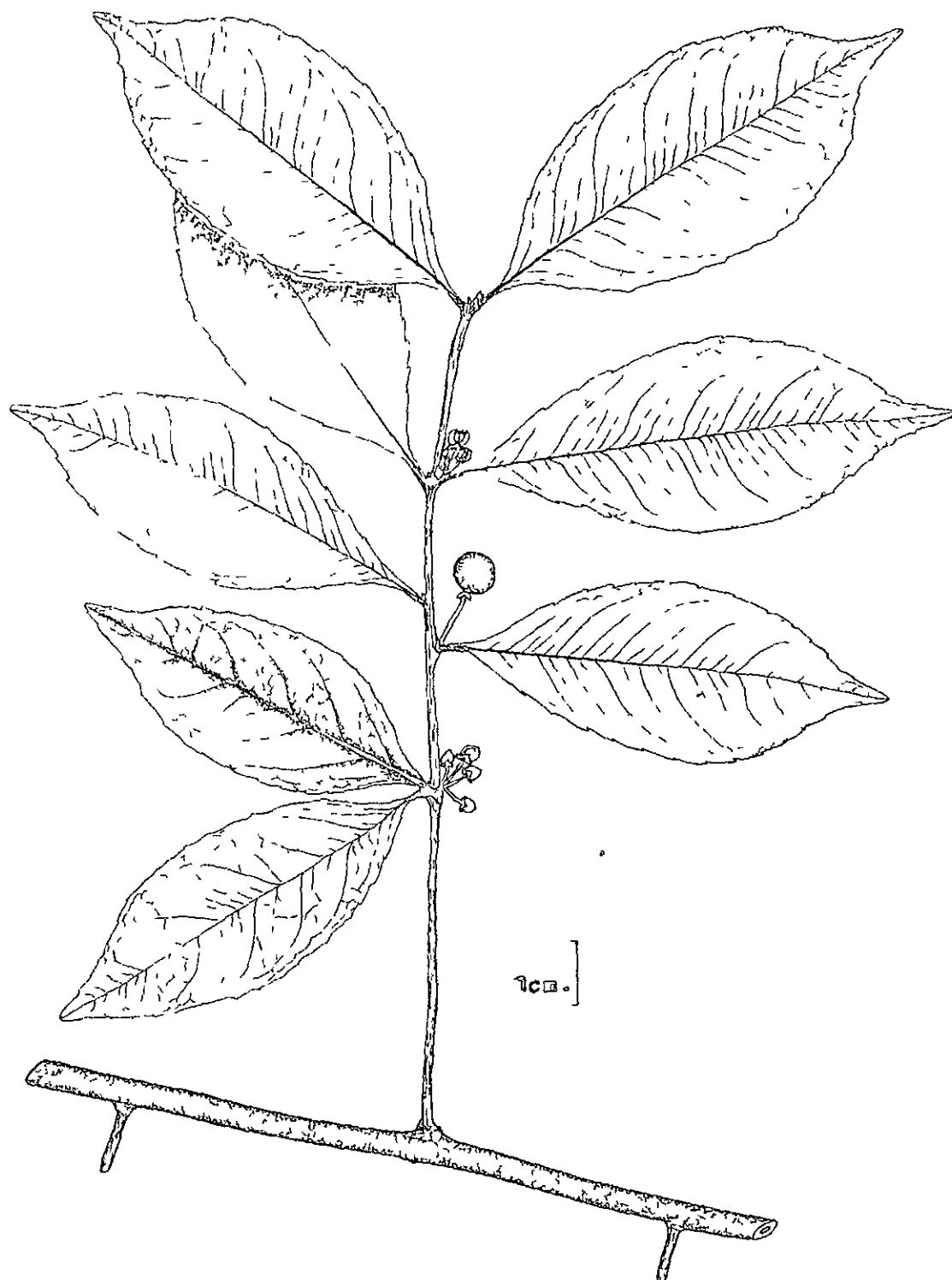
ภาพประกอบ 31 Brucea javanica (L.) Merr. : ใบและช่อดอก

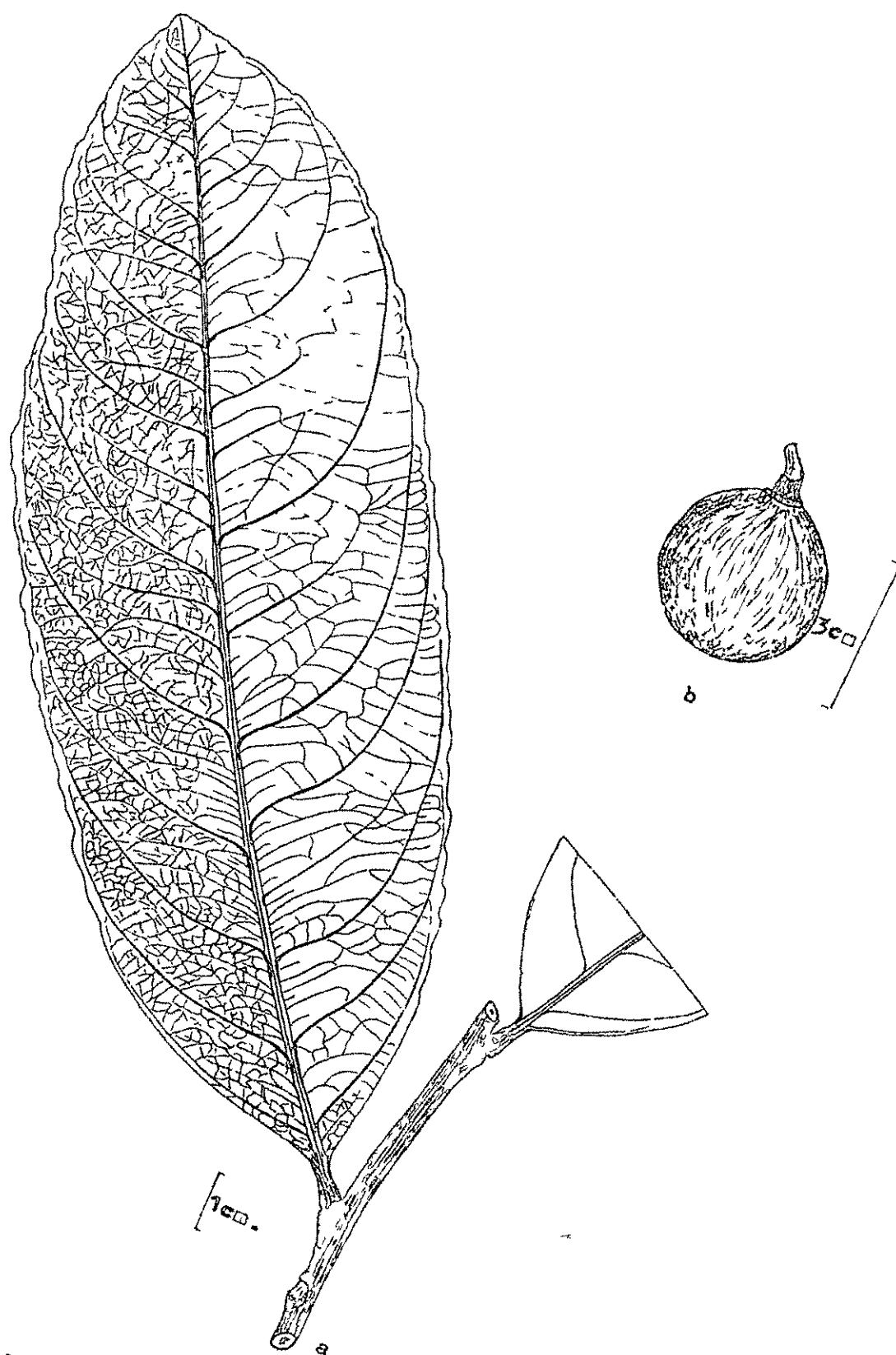
ภาพประกอบ 32 Picrasma javanica Bl. : a, ใบ ; b, ช่อดอกและผล

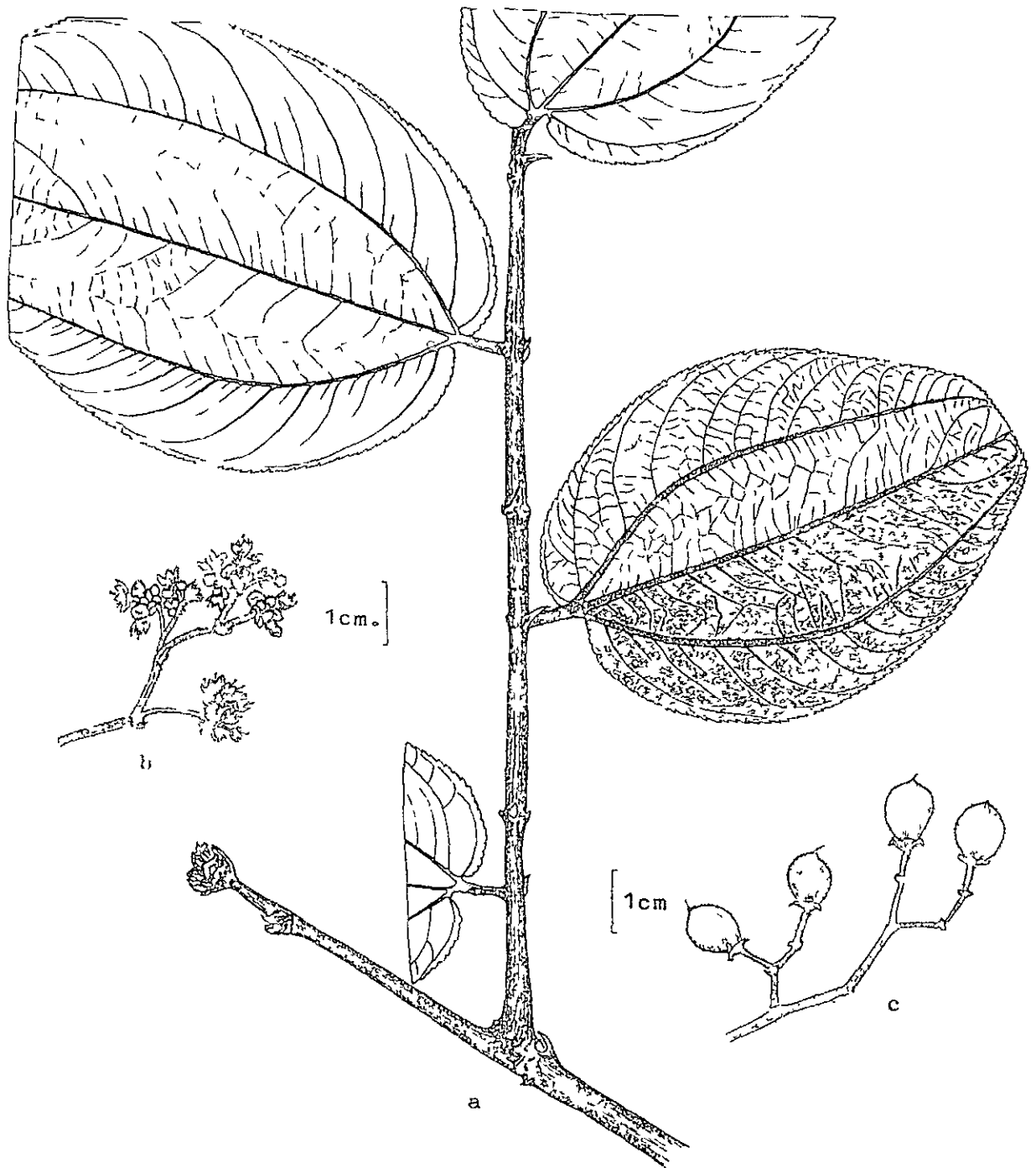
ภาพประกอบ 33 Protium serratum Engler. : a, ใบ ; b, ดอก ; c, ผล

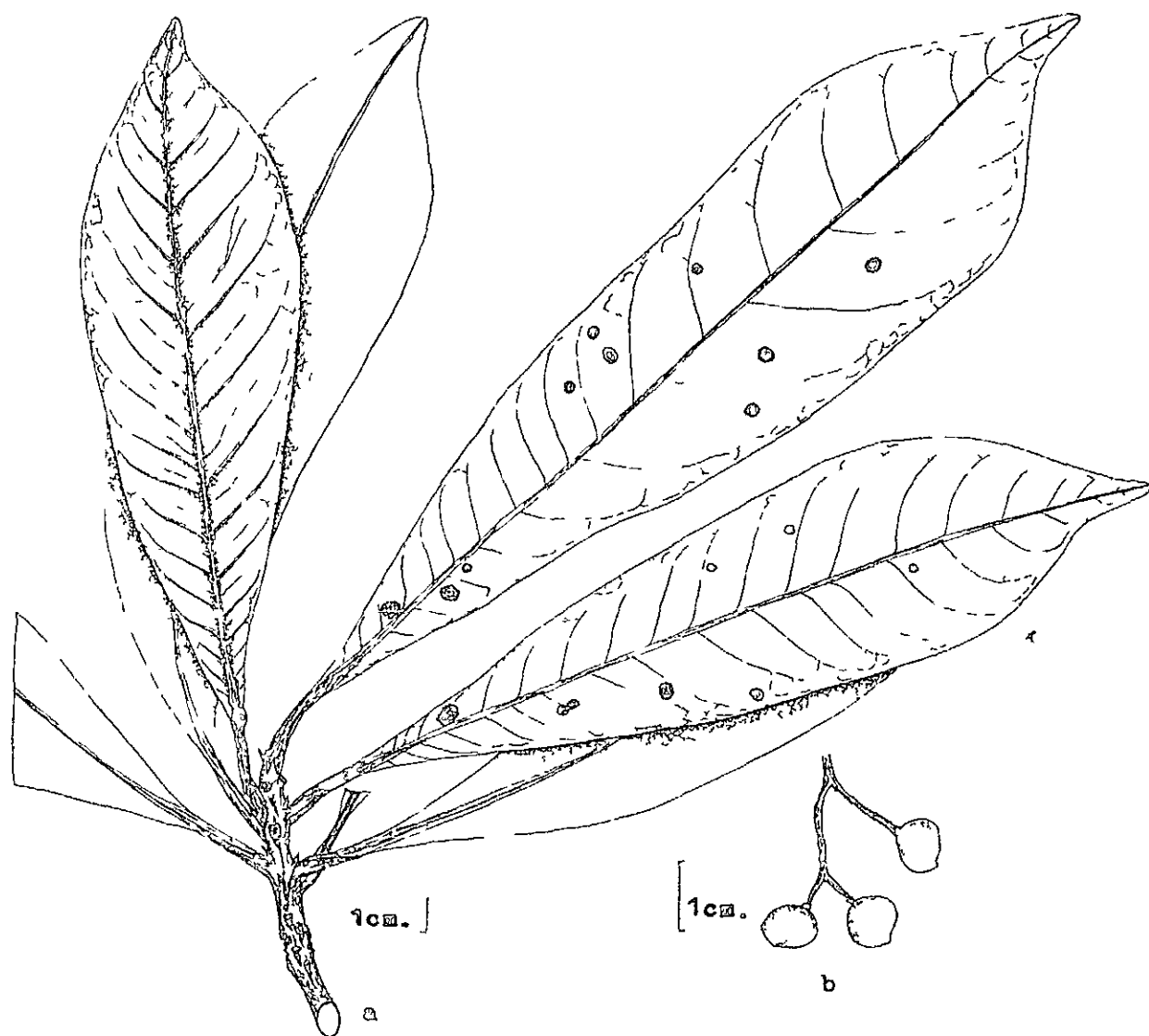
ภาพประกอบ 34 Salacia chinensis Linn. : ใบ, ดอกและผล

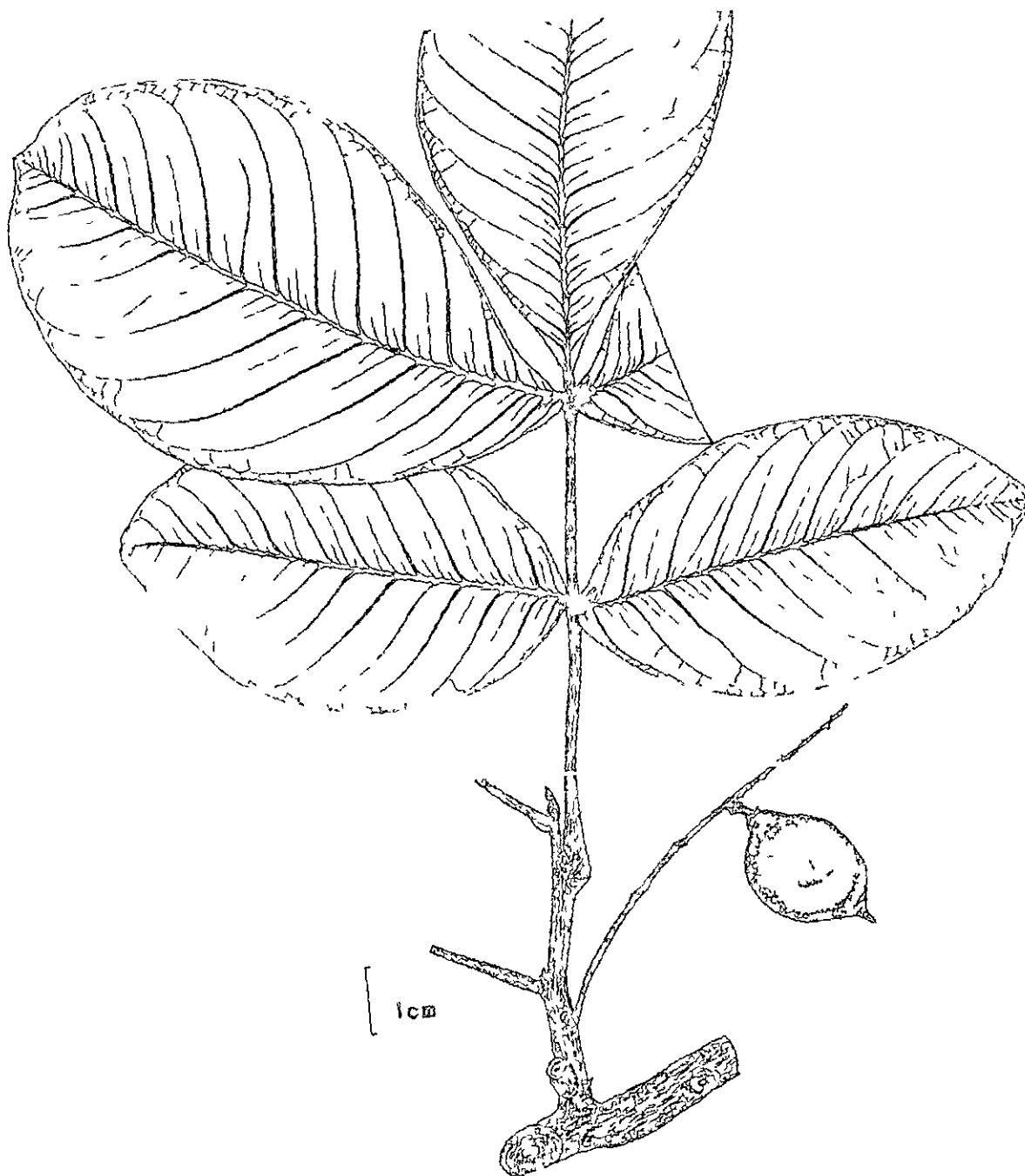
35 עֲפֹרֶת-פָּרָה *Siphonodon celastrineus* Griff. : a, לַעֲנָף ; b, פֵּרוֹ

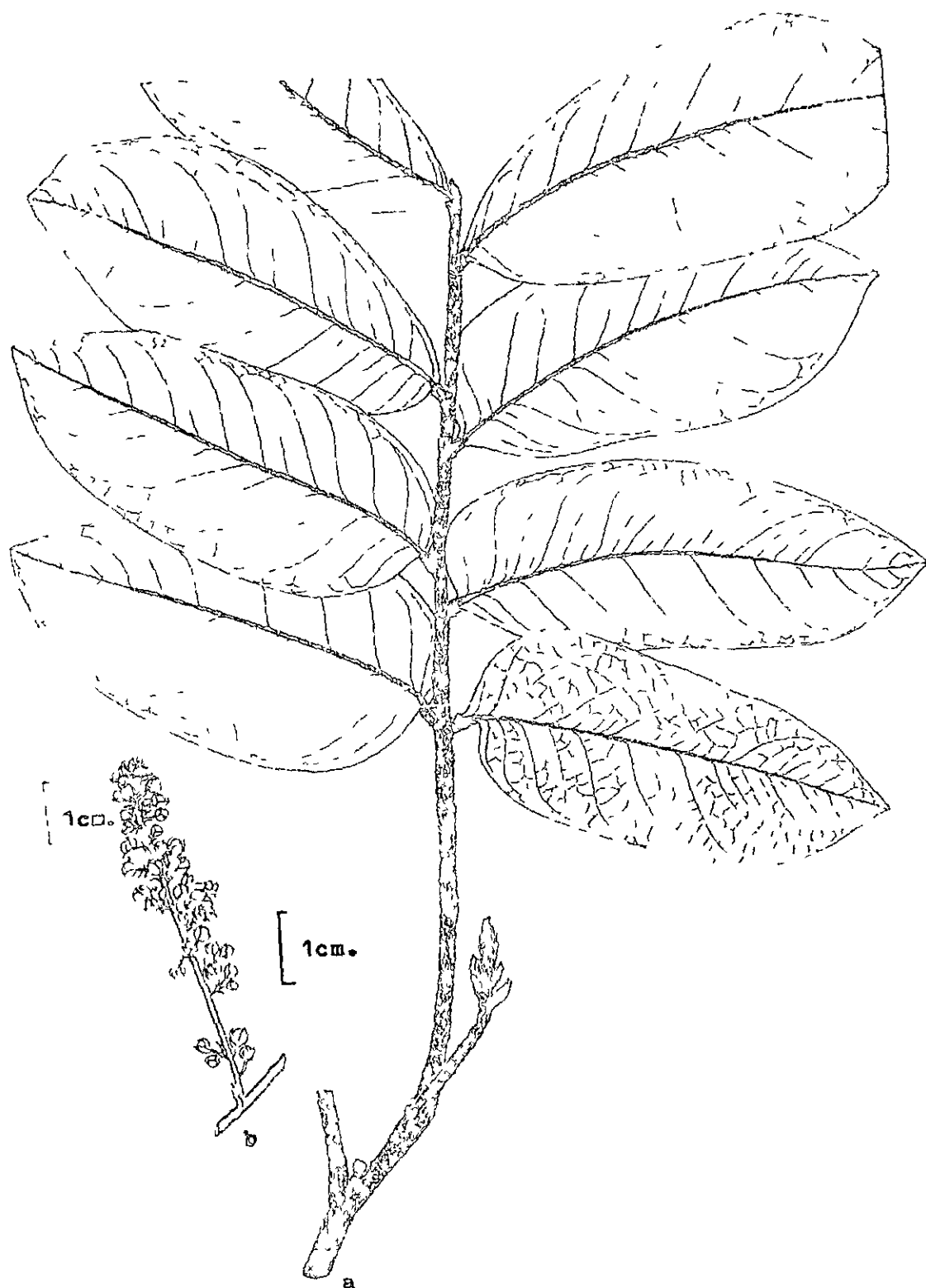
ภาพประกอบ 36 Zizyphus rugosa Lamk. . a, ใบ , b, ช่อดอก , c, ผล

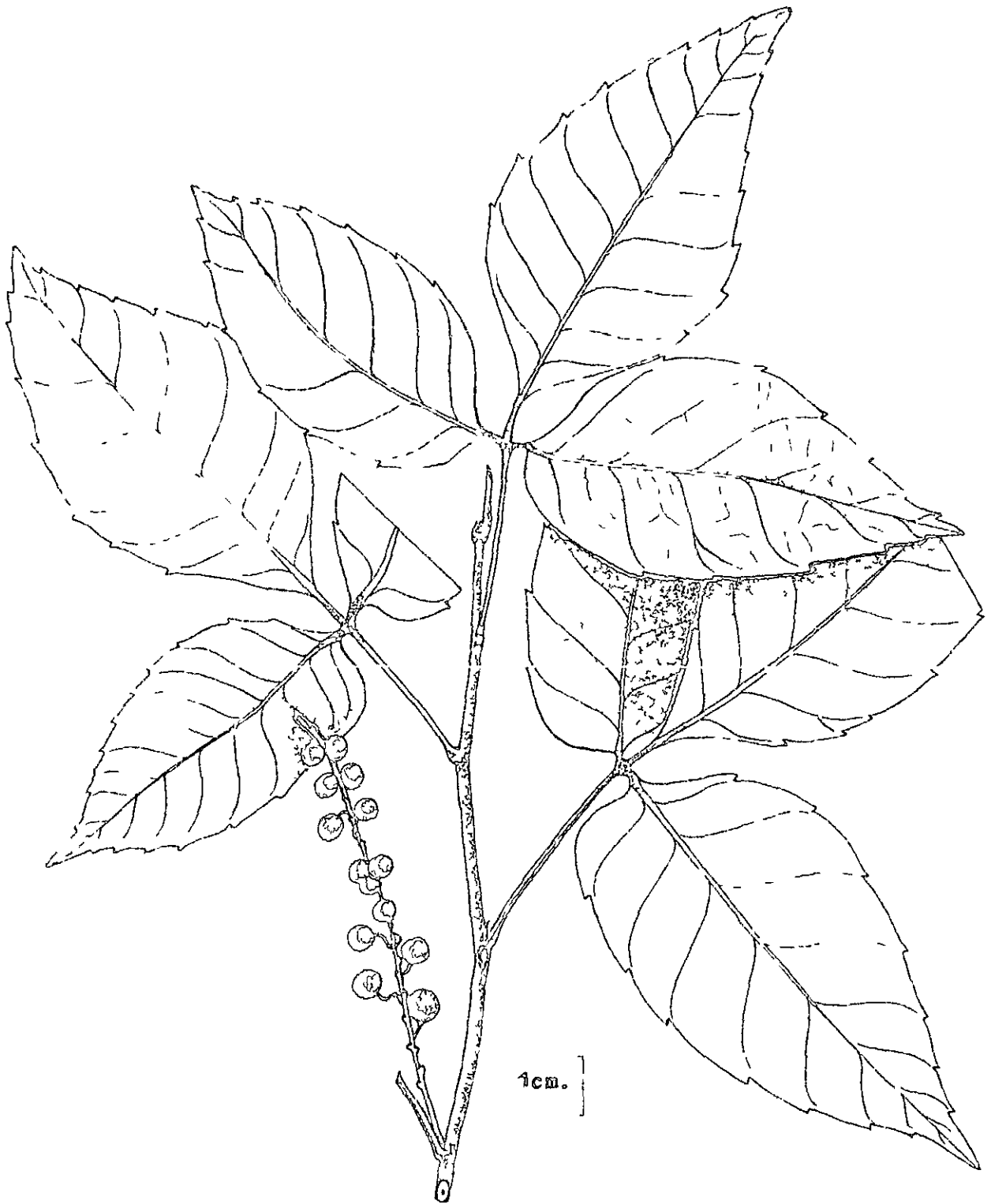
ภาพประกอบ 37 Buchanania arborescens Bl. : a, ใบ ; b, ผล

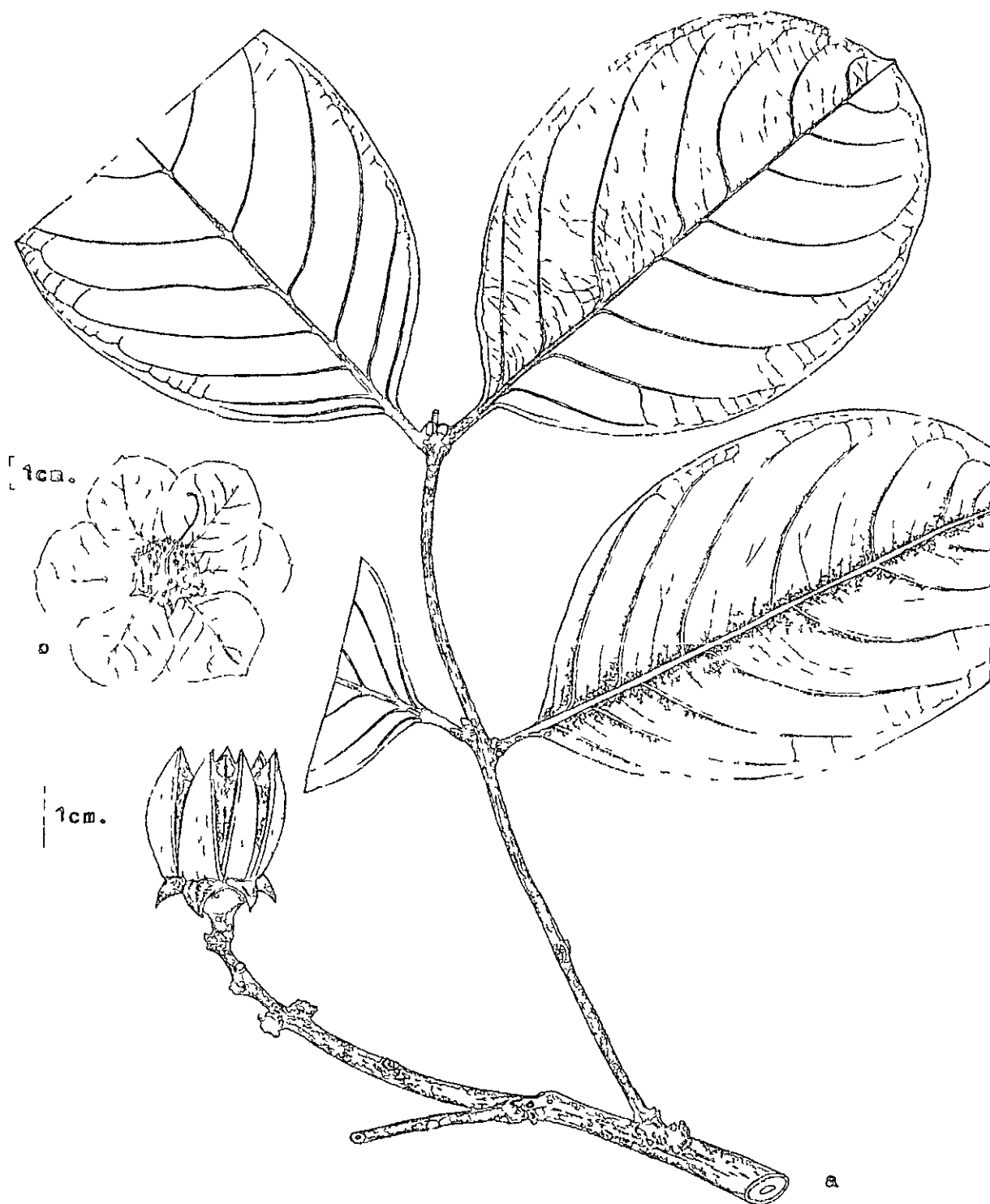
ภาพประกอบ 38 Schlotheimia obovata Merr. : ใบและผล

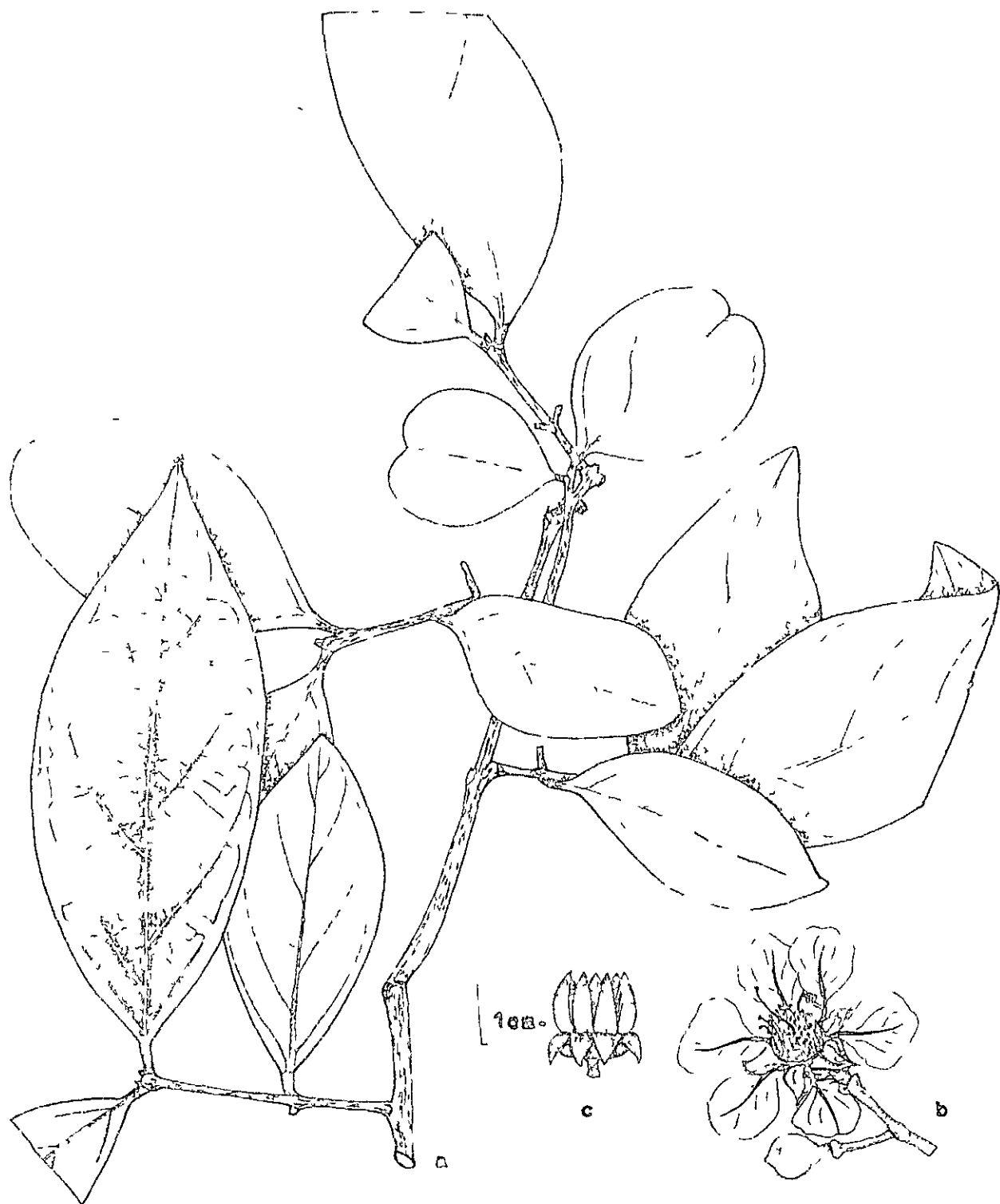
ภาพประกอบ 39 *Lepisanthos rubiginosa* Lessk. : a, ใบ ; b, ช่อดอก

ภาพประกอบ 40 Allophylus cobbo. Bl. : ใบและผล

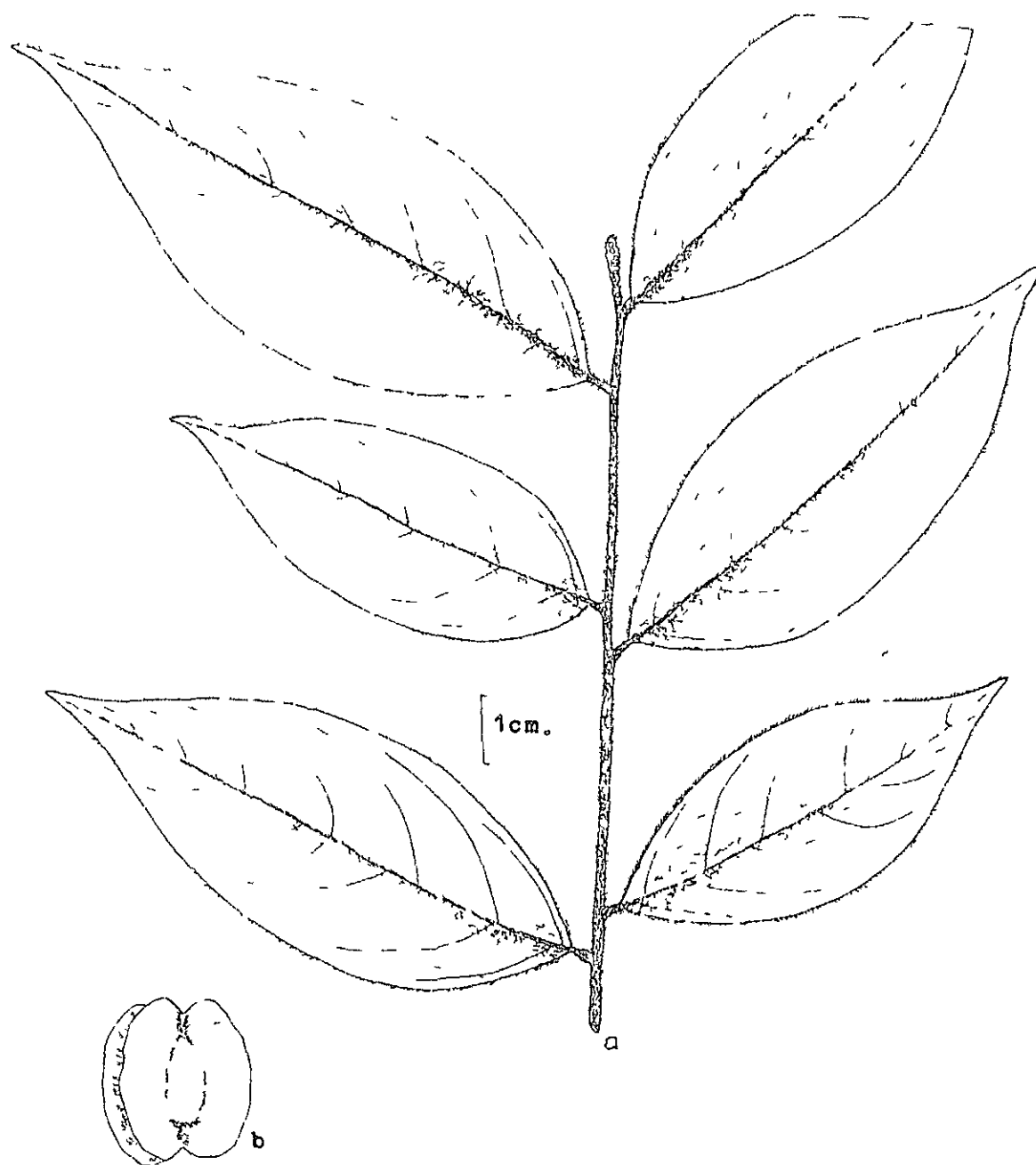
ภาพประกอบ 41 *Lagerstroemia macrocarpa* Wall. : a, ใบและผล : b, ดอก

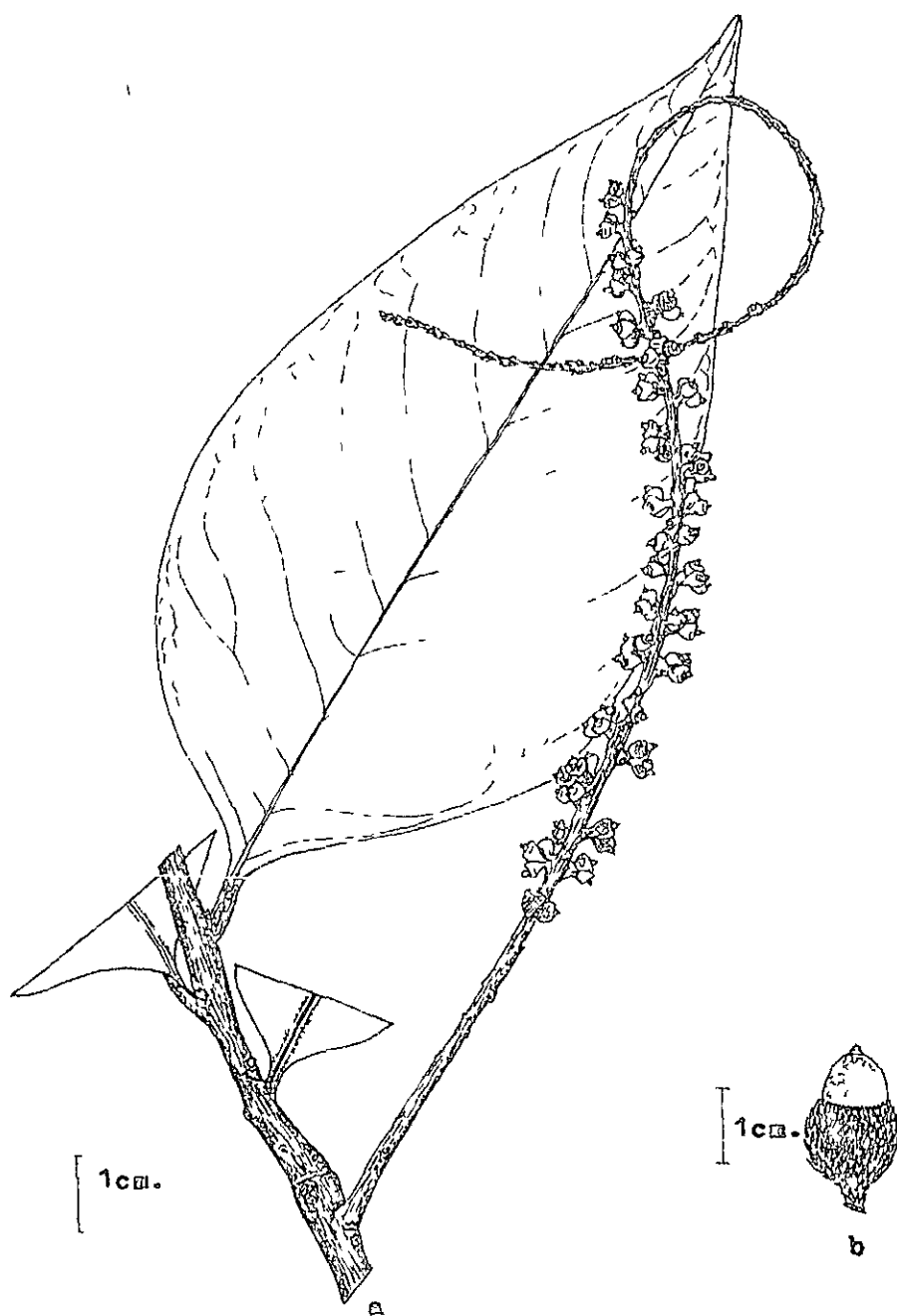
ภาพประกอบ 42 Lagorotroemia balaenae Kochne. .a, ใบ , b, ดอก , c, ผล

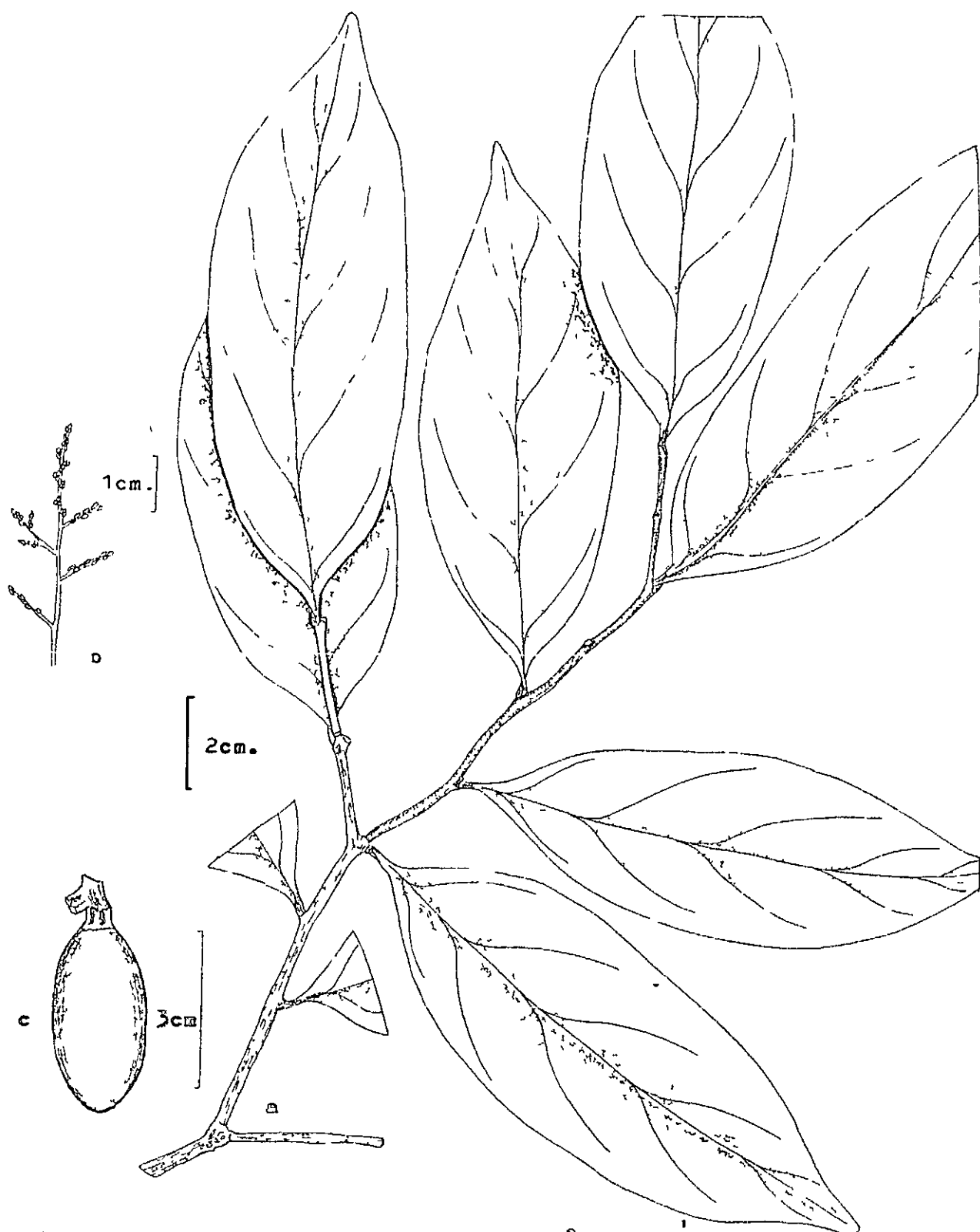
ภาพประกอบ 43 Terminalia glaucifolia Craib. : a, ใบ , b, ผล

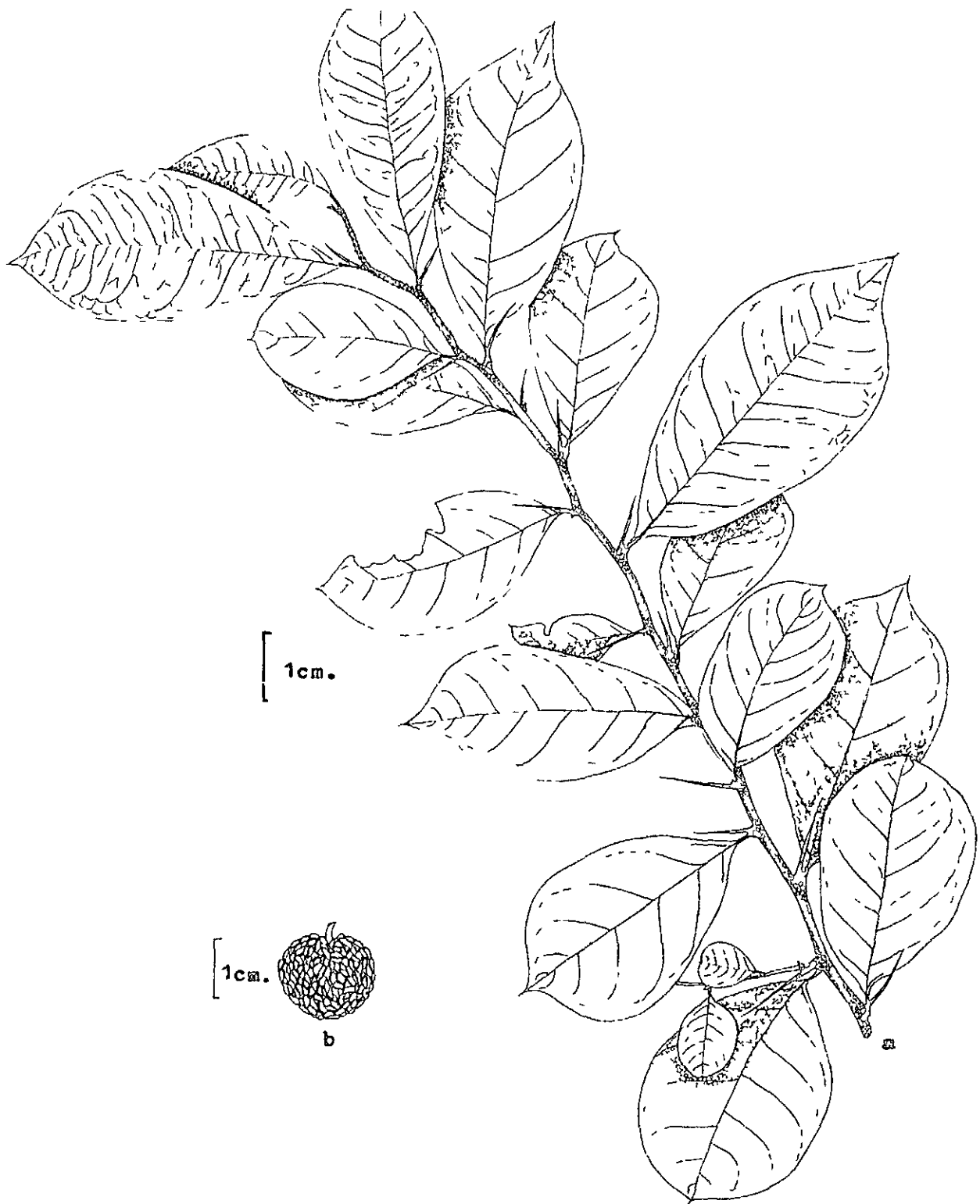
ภาพประกอบ 44 Terminalia triptera Stapf. : a, ใบ , b. ผล

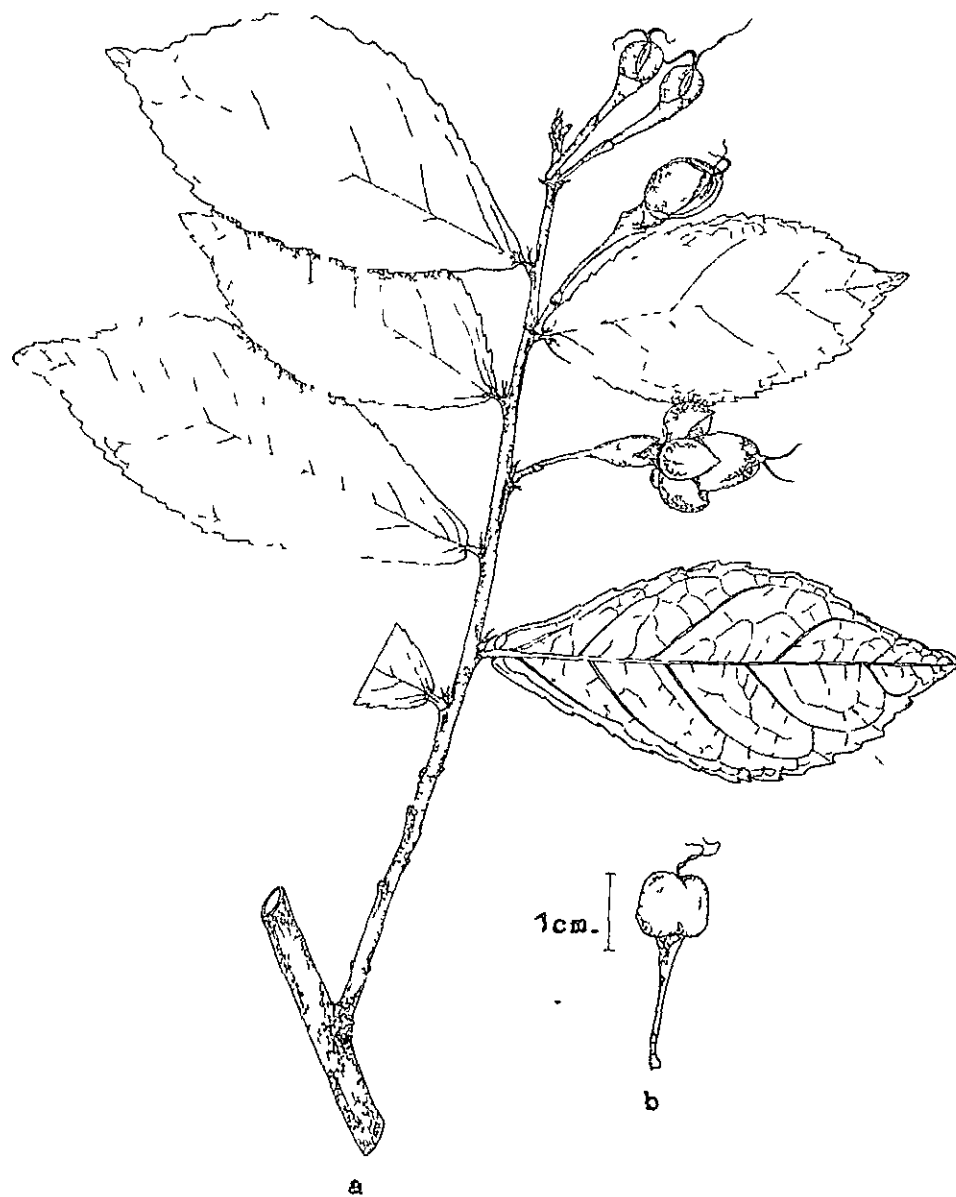
ภาพประกอบ 46 Lithocarpus dealbatus Rehd. : a, ใบและช่อดอก ; b, ผล

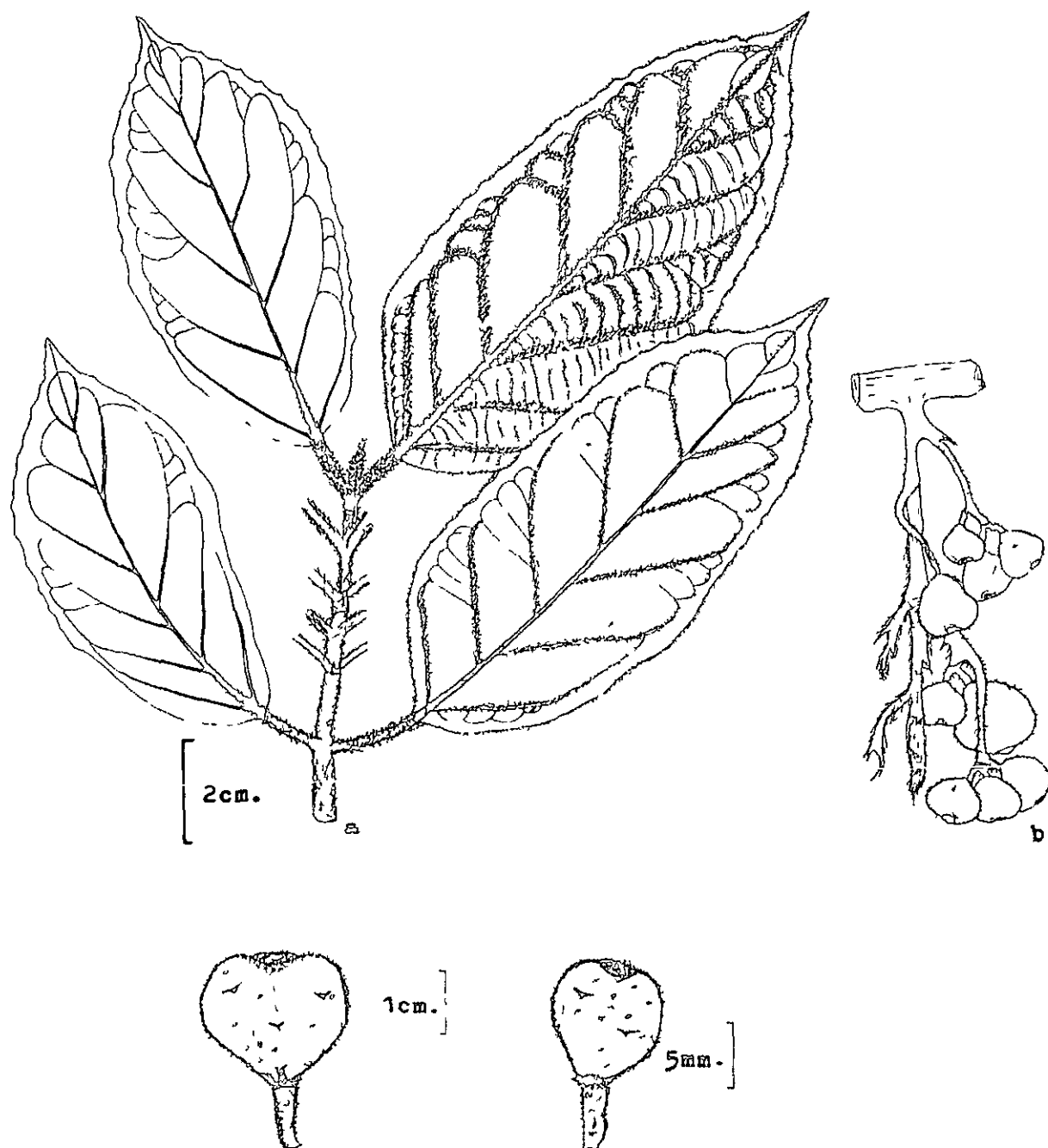
ภาพประกอบ 47 Melientha suavis Pierre.: a, ใบ ; b, ช่อดอก ; c, ผล

ภาพประกอบ 48 Maclura cochinchinensis (Lour.) Corner.: a, ใบ
b, ผล

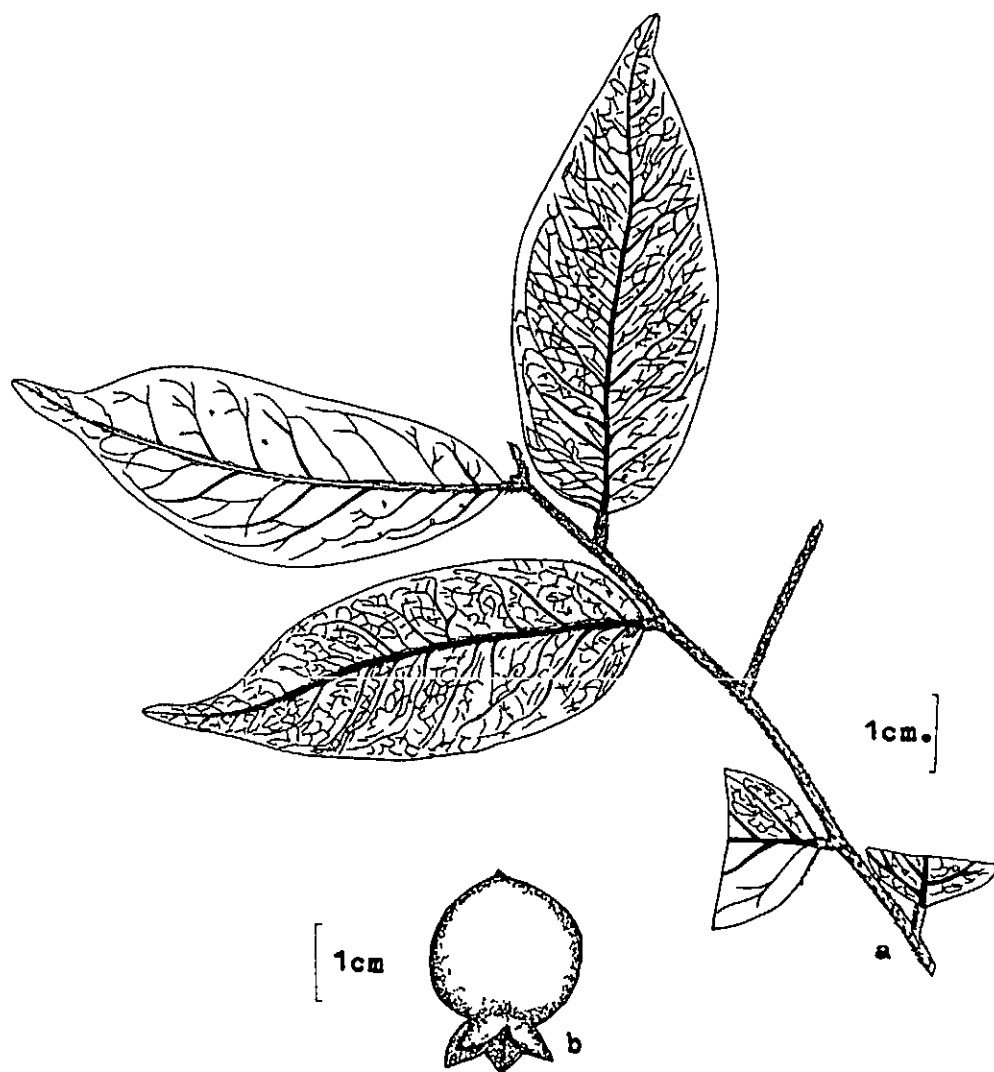
ภาพประกอบ 49 Streblus asper Lour.: a, ใบและดอก ; b, ผล

ภาพประกอบ 50 Ficus hispida Linn. : a, ใบ ; b, รังไข่

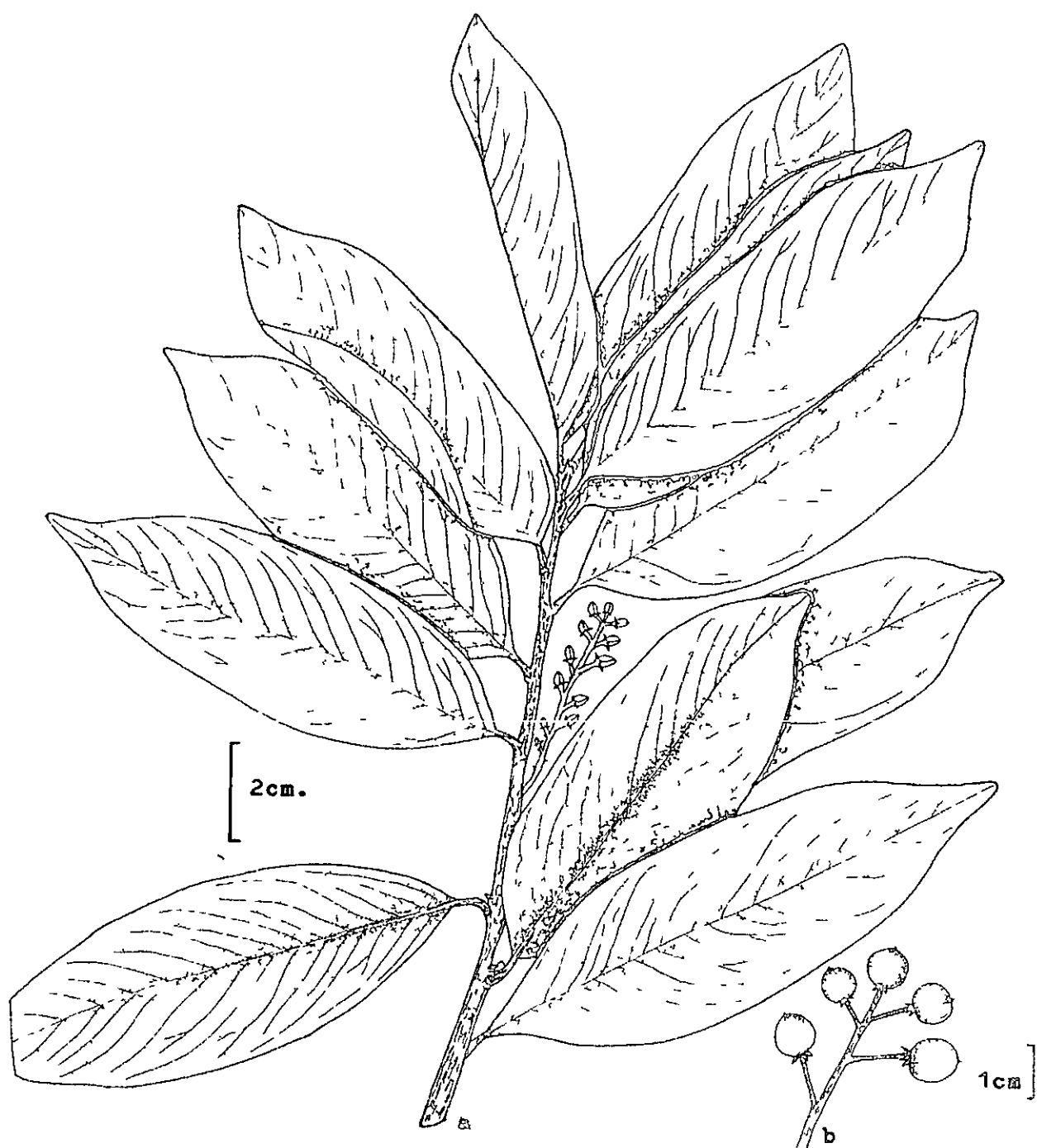
ภาพประกอบ 51 *Trema orientalis* (Planch.) Bl. : a, ใบและช่อกอก
b, ผล

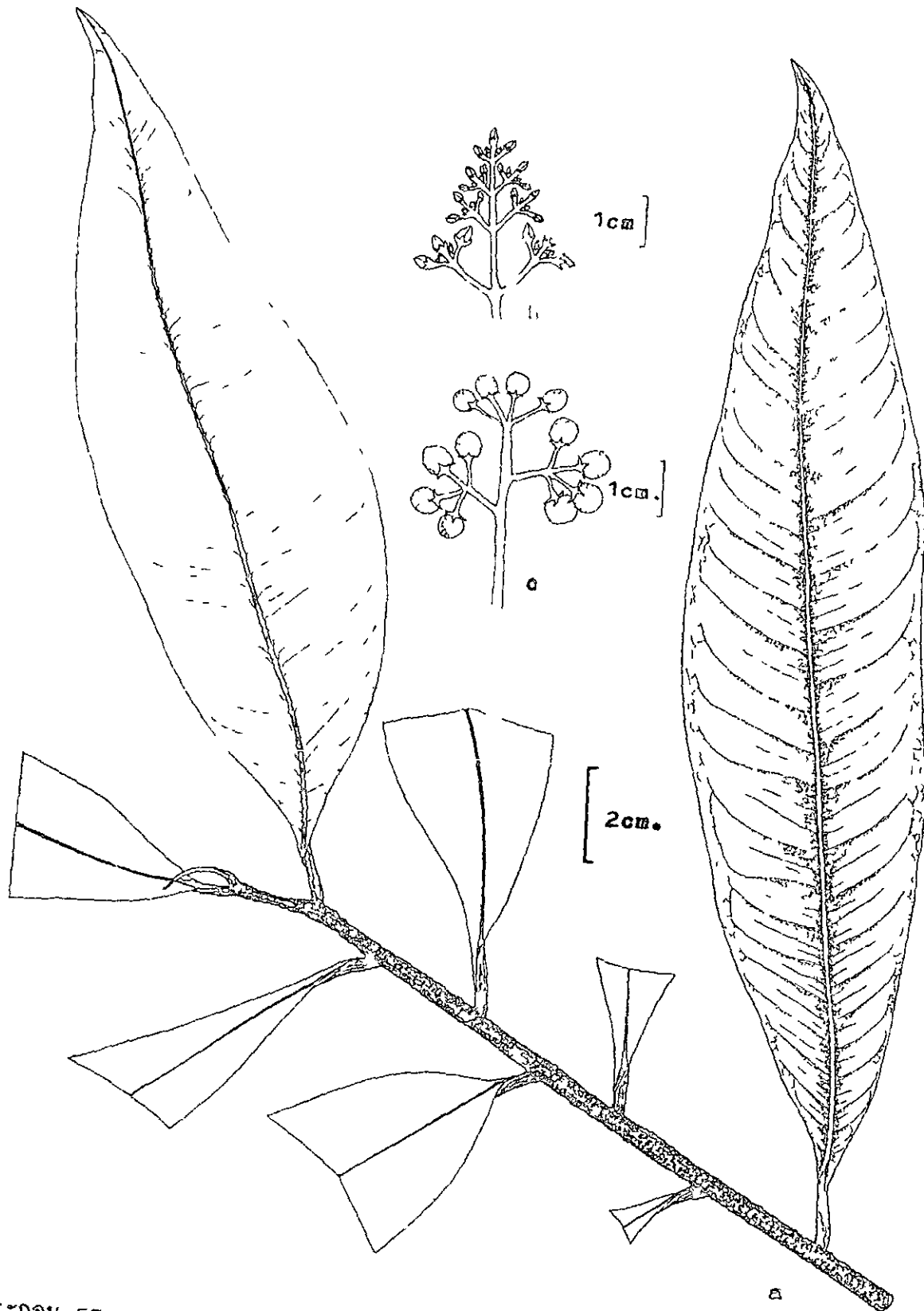
ภาพประกอบ 52 Diospyros mollis Griff. : a, ใบ ; b, ผล

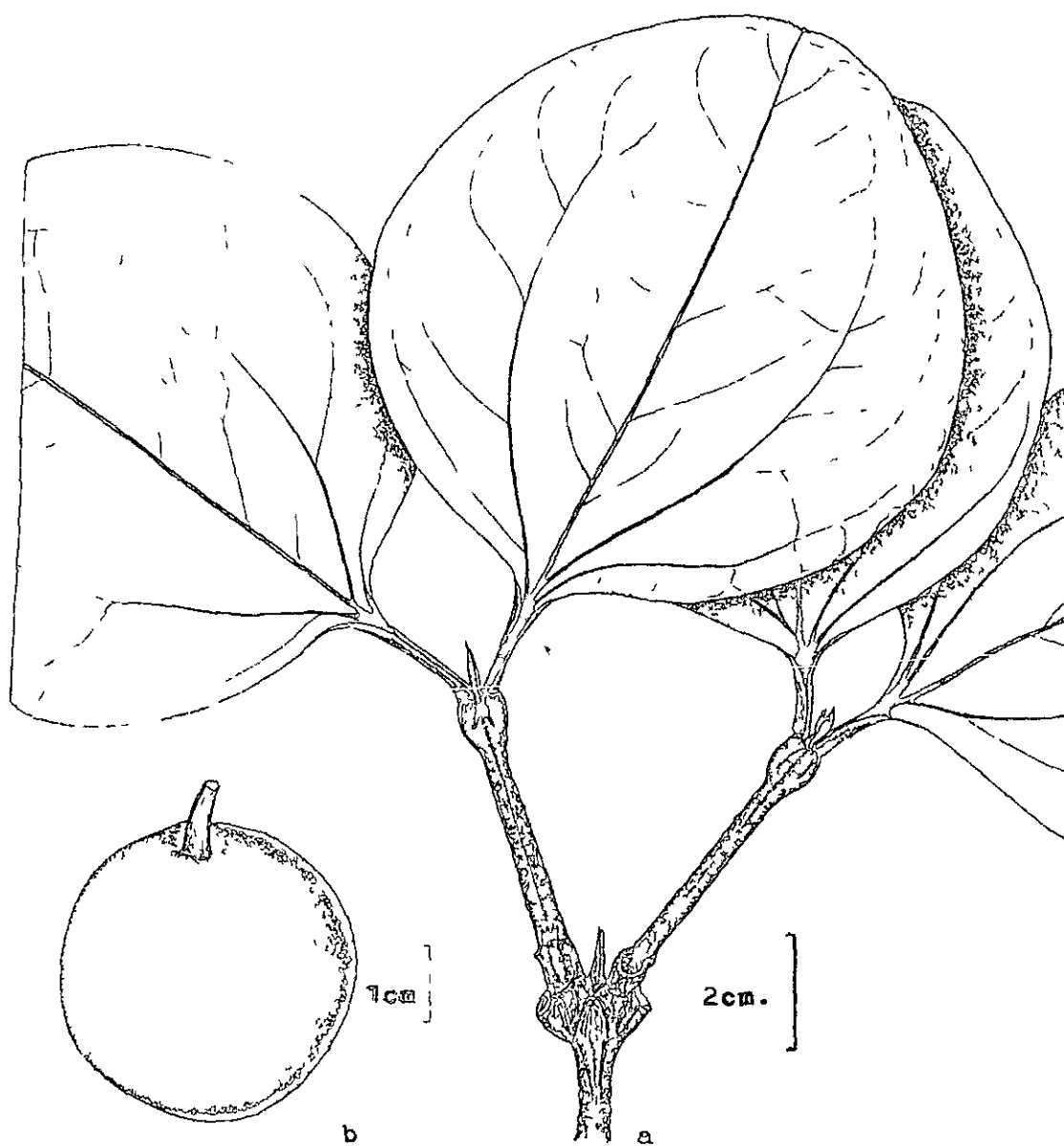
ภาพประกอบ 53 Diospyros filipendula Pierre ex Lecomte. . ใบและผล

ภาพประกอบ 54 *Embelia subcoriacea* Mez. a, ใบและช่อดอก ; b, ผล

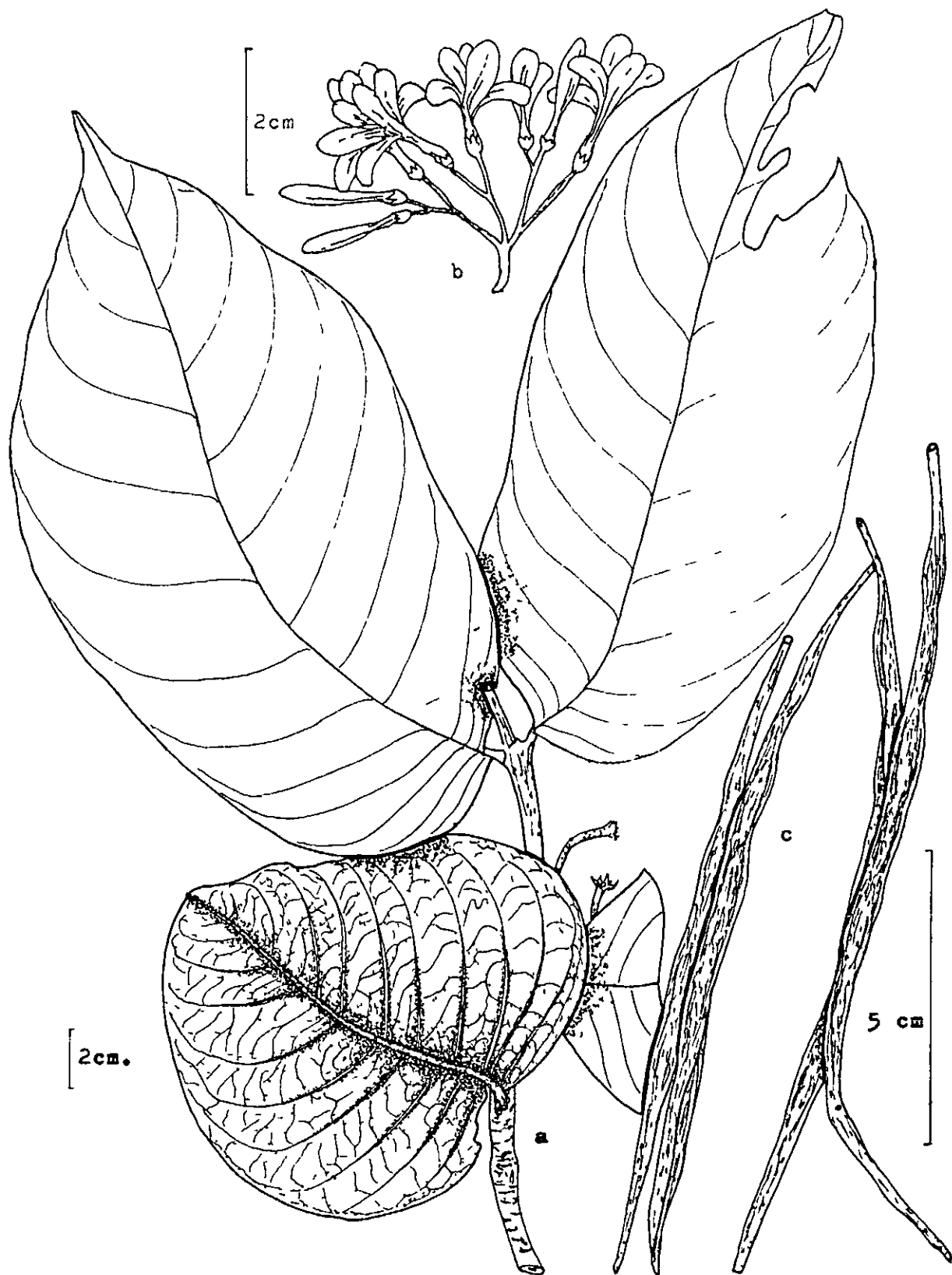
ภาพประกอบ 55 *Ardisia colorata* Roxb. : a, ใบ ; b, ช่อดอก ; c, ช่อผล

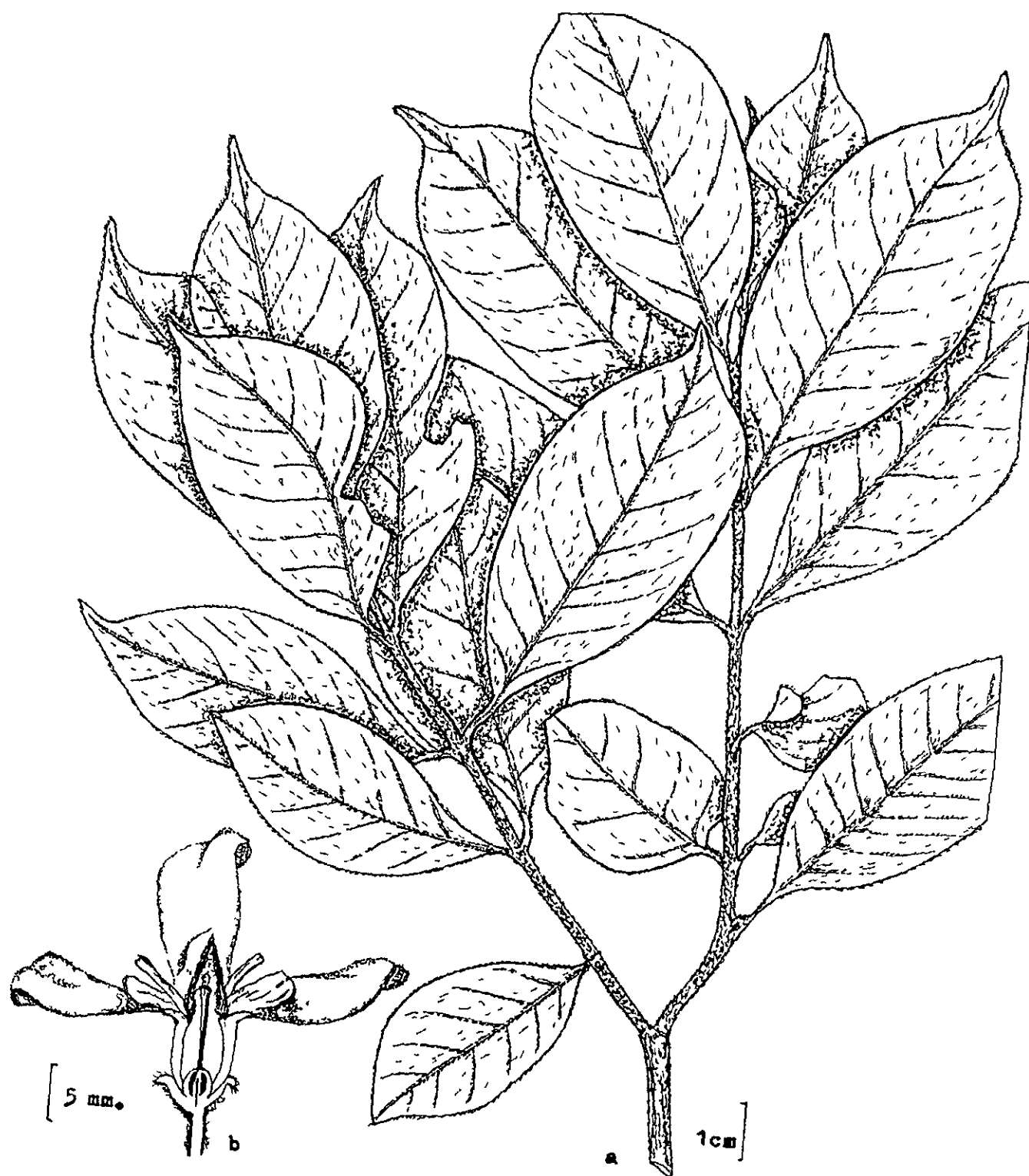
ภาพประกอบ 56 *Strychnos nux-vomica* Linn. : a, ใบ; b, ผล

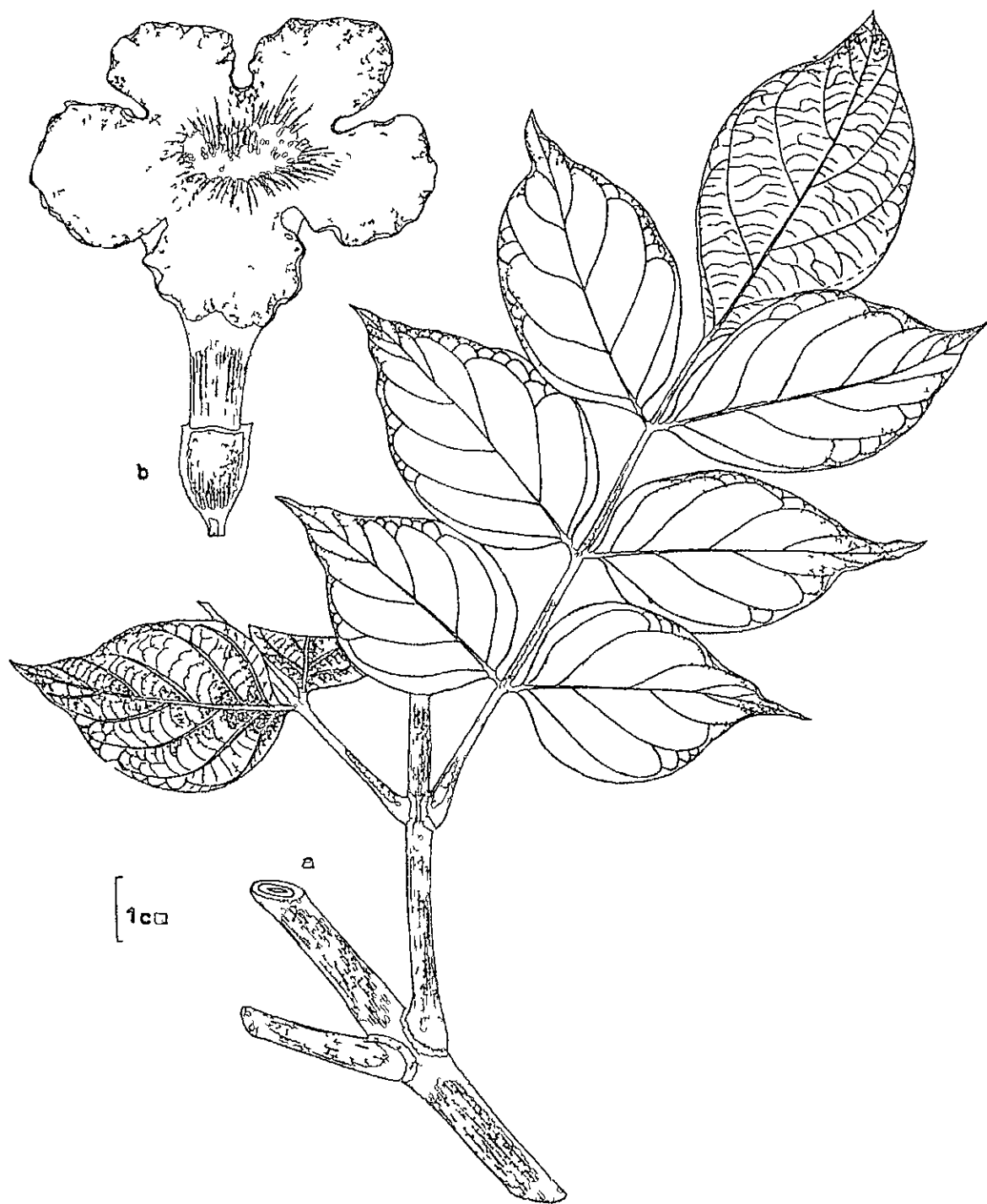
ภาพประกอบ 57 *Evatamia microphylla* Kerr. . a, ใบและผล ; b, ช่อดอก

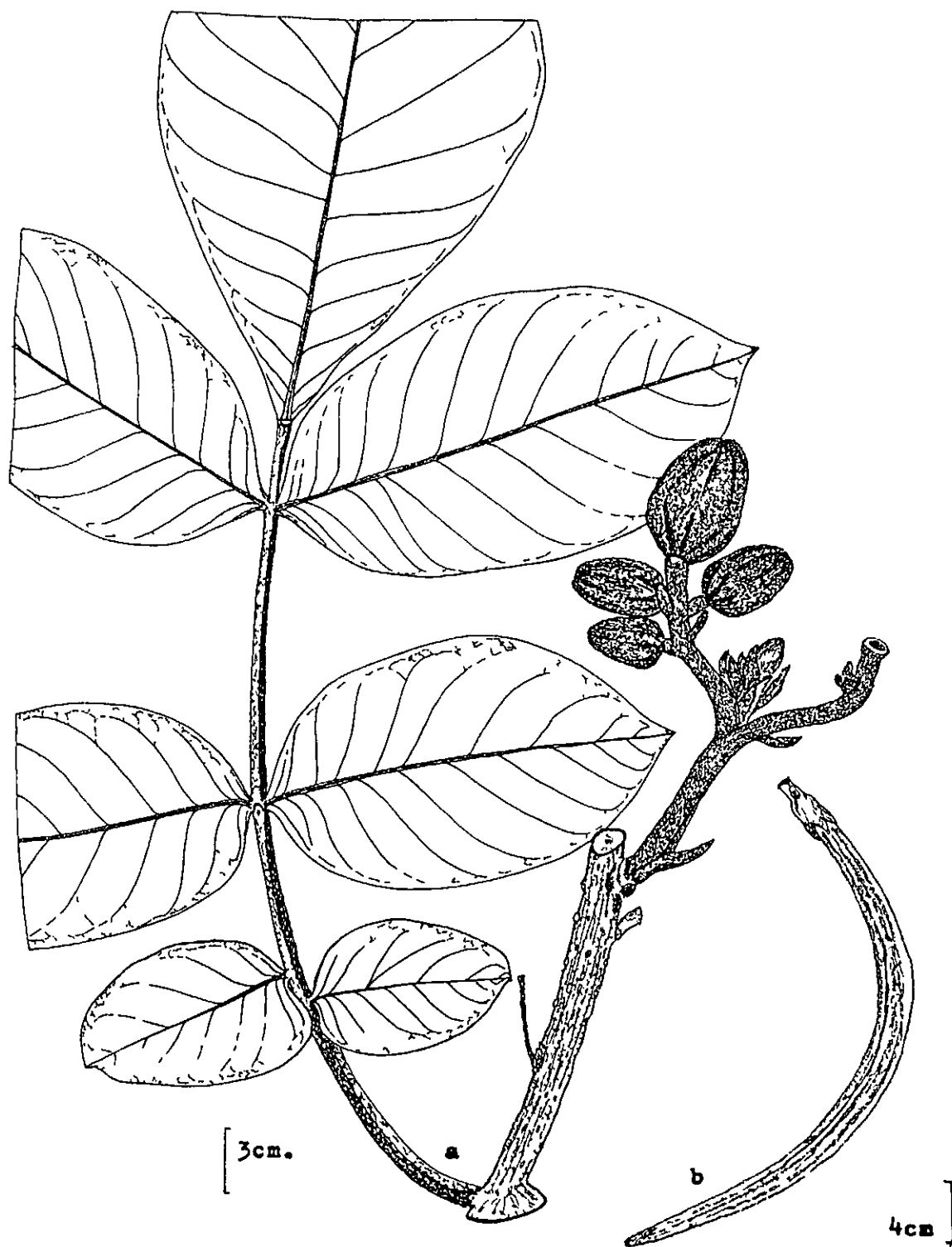
ภาพประกอบ 58 Holarrrhena antidysenterica (G. Don) Wall.: a, ใบ ; b, ช่อดอก,

ภาพประกอบ 59 *Wrightia pubescens* R.Br. : a, ใบ ; b, ดอก

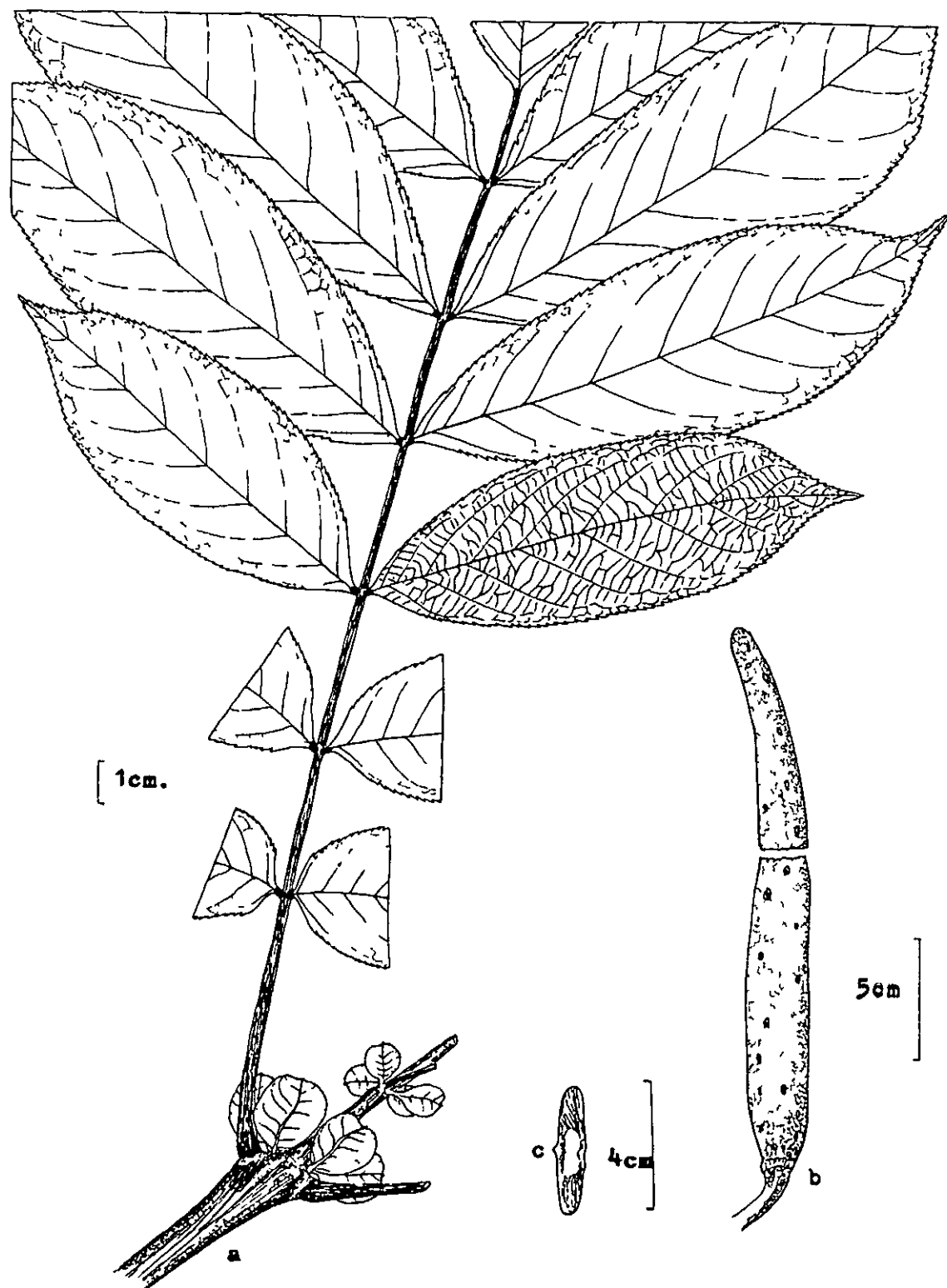

ภาพประกอบ 60 Oroxylum indicum (Linn.) Vent. : a, ใบ , b, ดอก

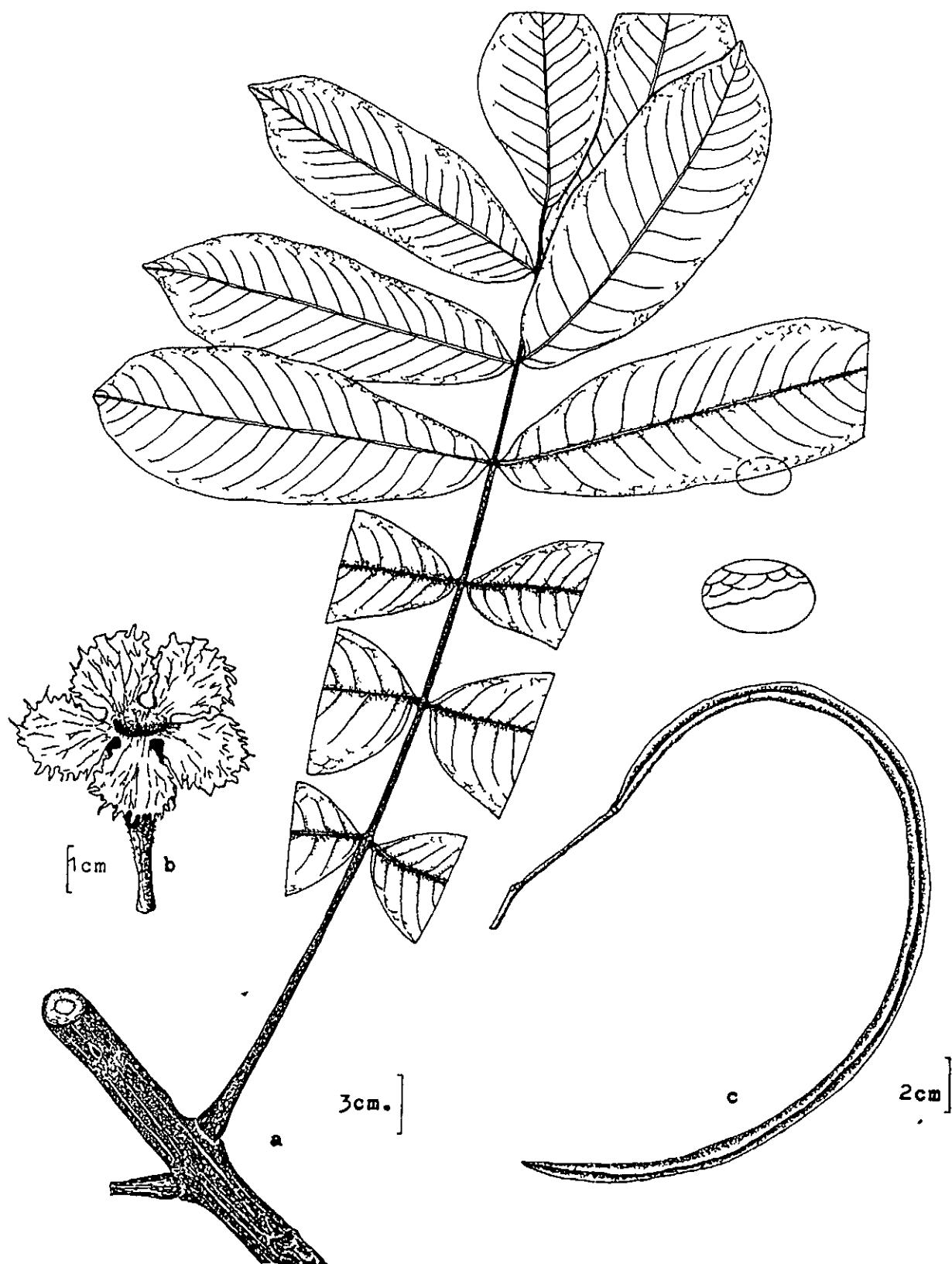
ภาพประกอบ 61 Fernandoa adenophylla (Wall. ex G. Don) Steenis. :

a, ใบและช่อดอก ; b, ผล

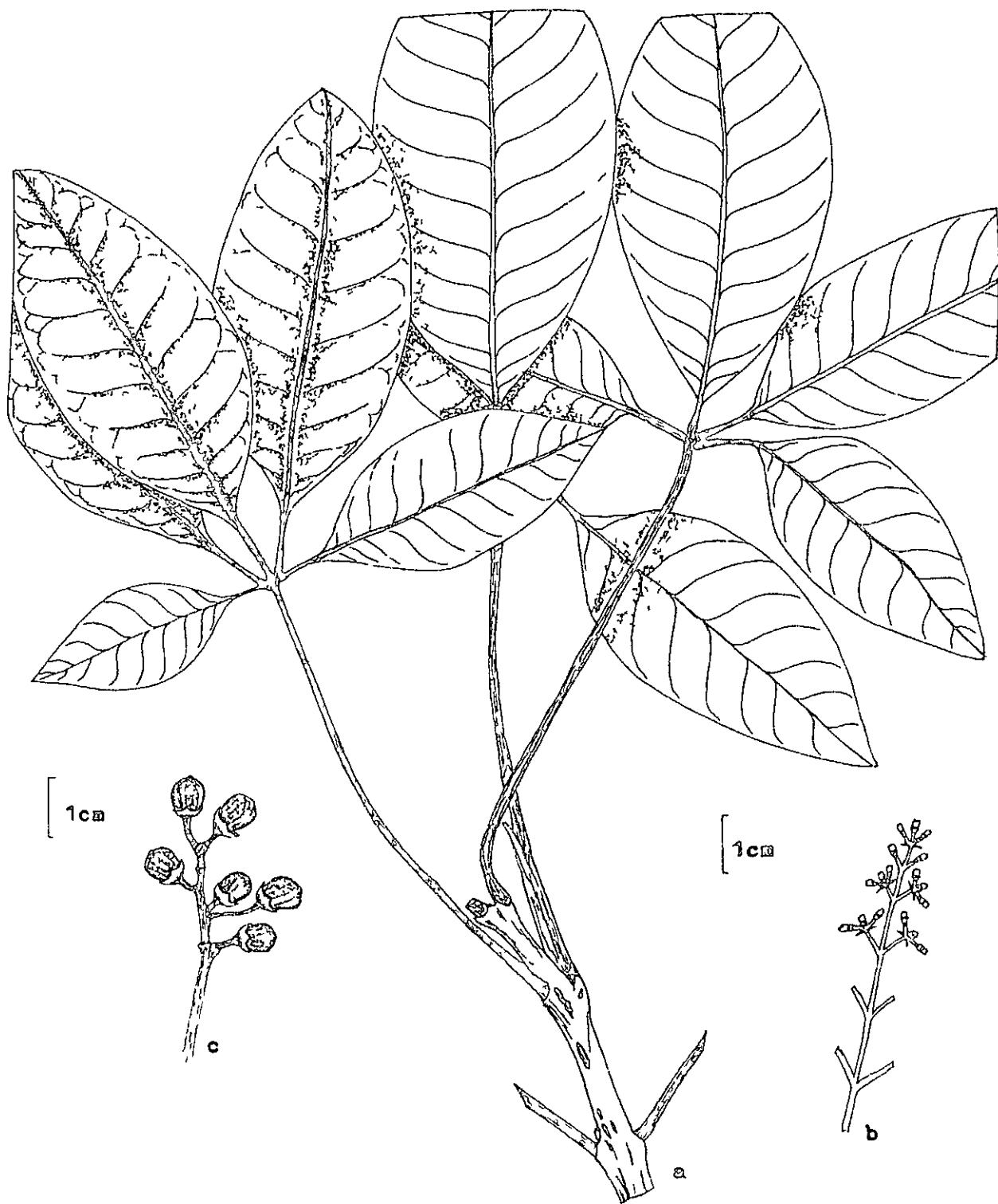

ภาพประกอบ 62 Markhamia stipulata (Wall.) Seem ex K. Schum.: a, ใบ

b, ผล , c, เมล็ด

ภาพประกอบ 63 *Sterospermum fimbriatum* A.Dc.: a, ใบ; b, ดอก; c, เมล็ด

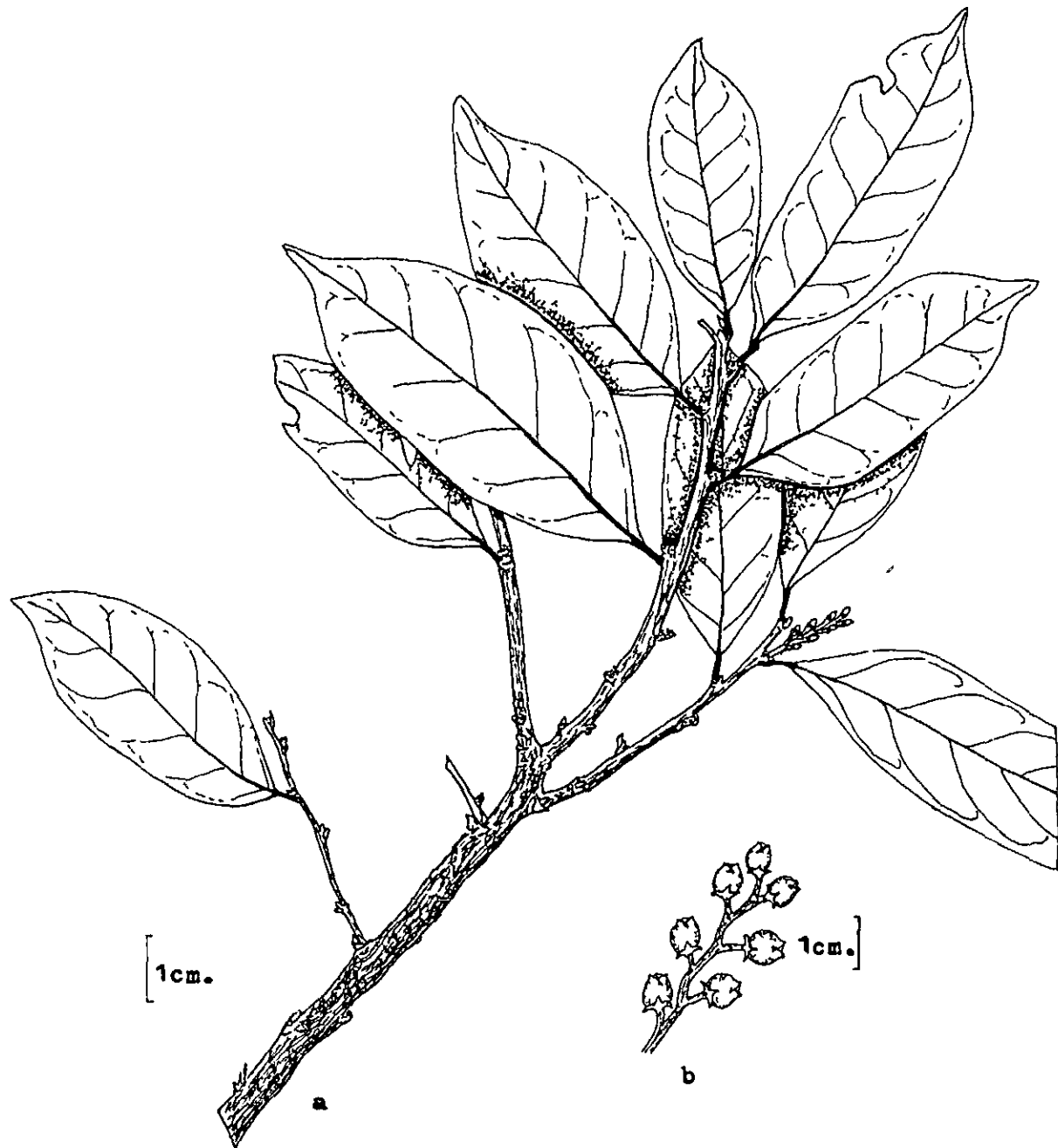
ภาพประกอบ 64 Vitex peduncularis Wall. ex Schauer. : a, ใบ ;
 b, ช่อดอก ; c, ผล

ภาพประกอบ 65 Vitex quinata (Lour.) William. : a, ใบ ; b, ผล

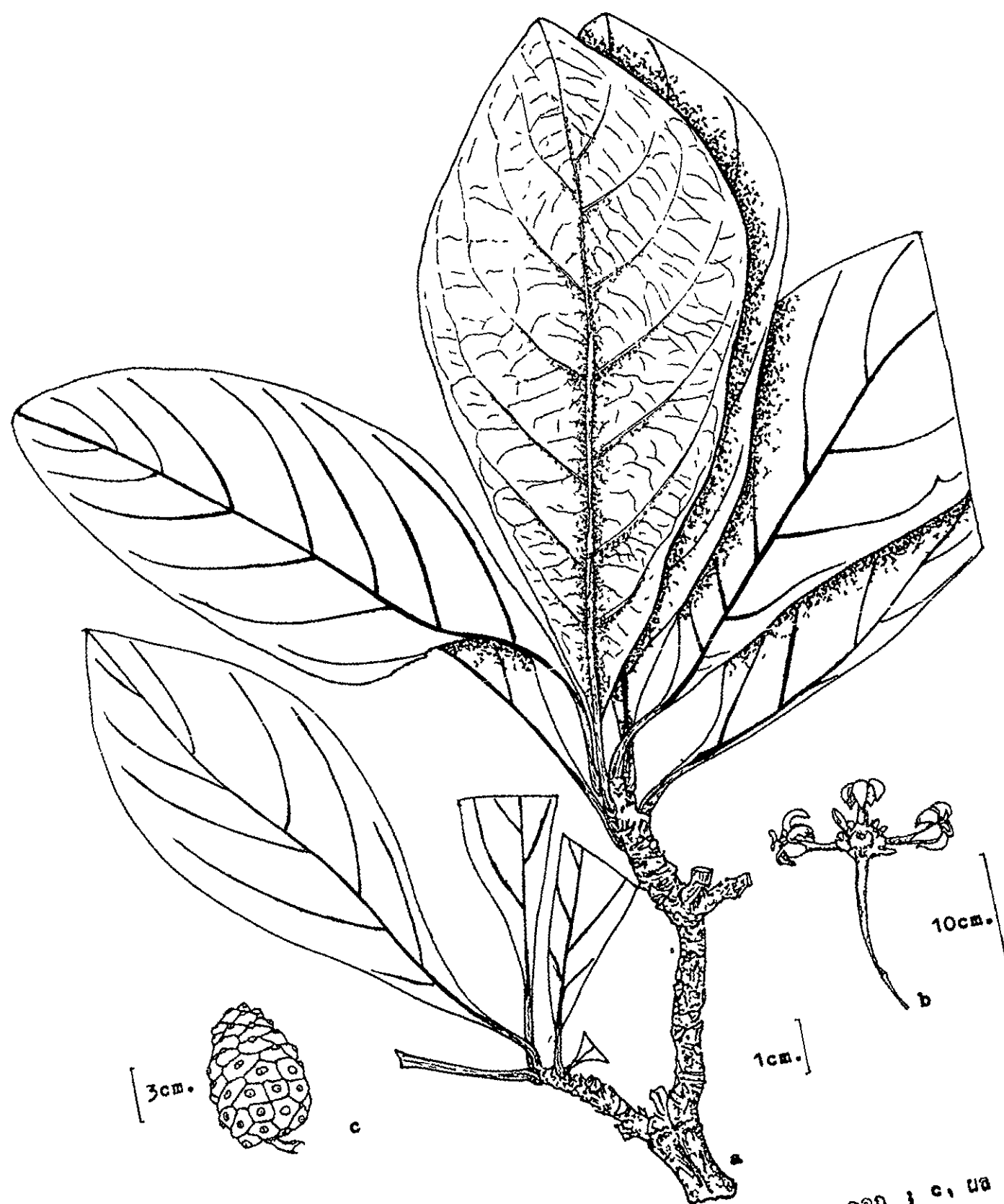
ภาพประกอบ 66 Clerodendrum paniculatum Linn. : a, ใบและช่อดอก b, ผล

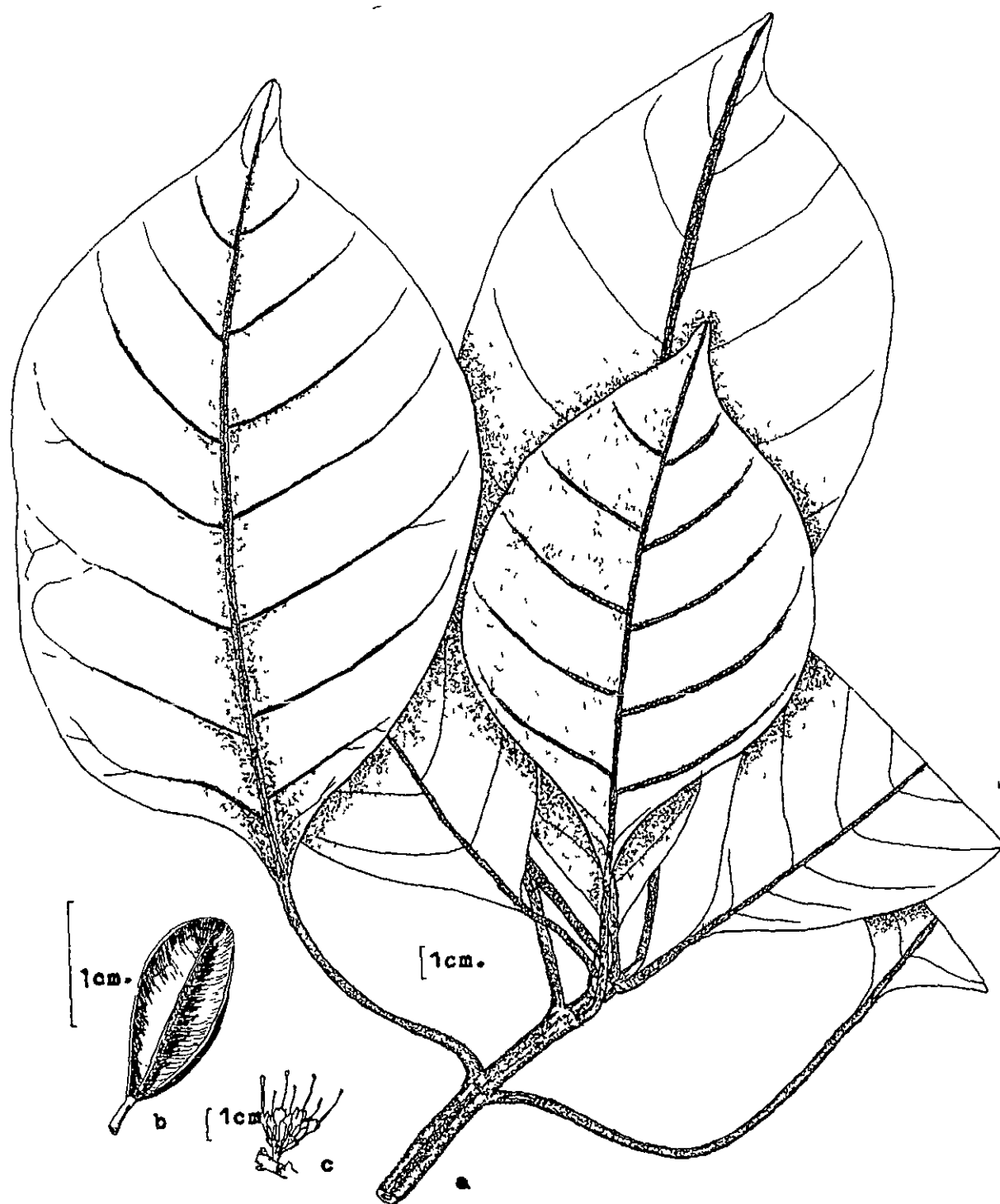
ภาพประกอบ 67 Symplocos laurina Alston. : a, ใบและช่อกดอก ; b, ช่อผล

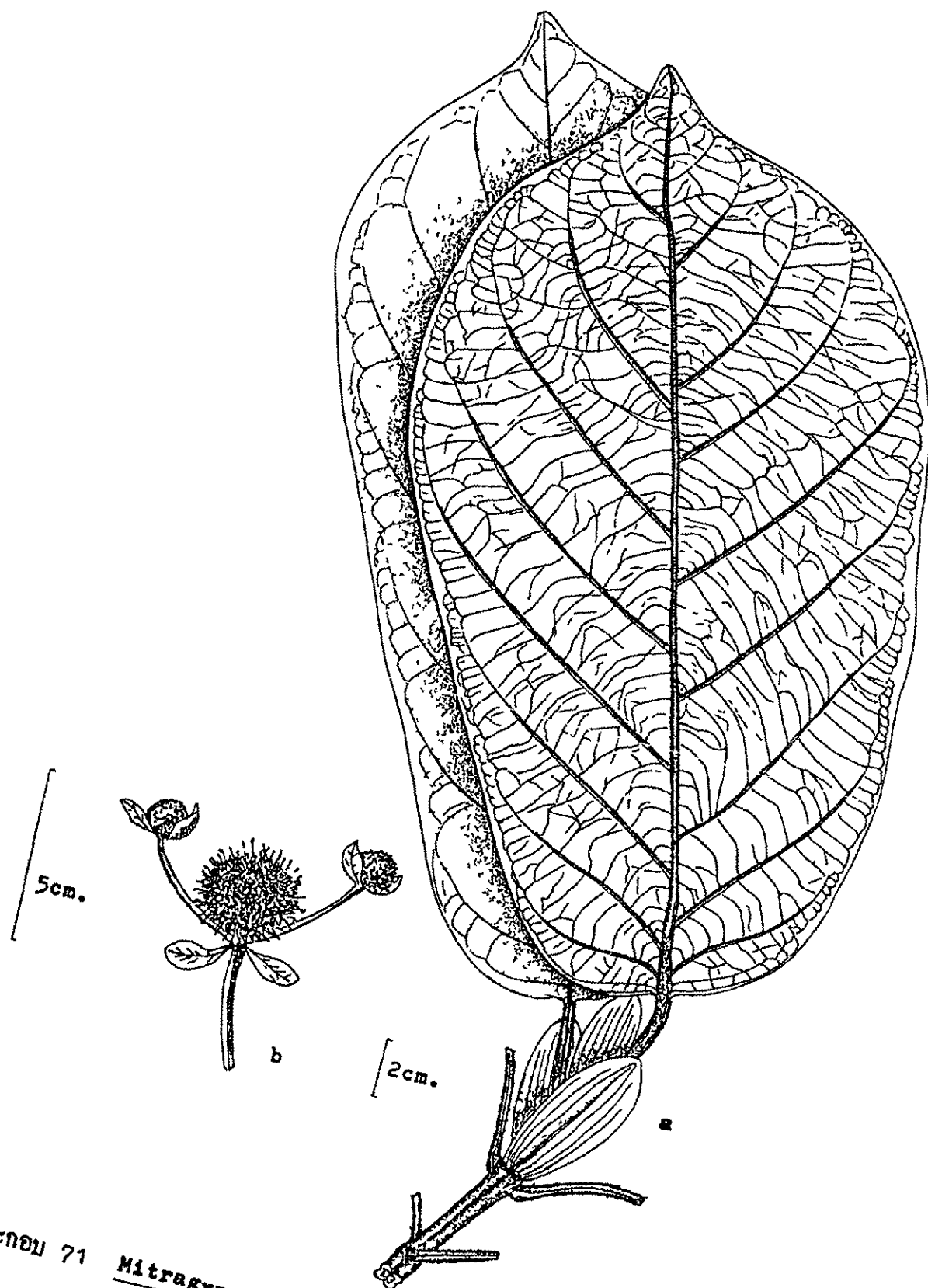
ภาพประกอบ 68 Gardenia erythroclada Kurz. : a, ใบ ; b, ช่อดอก

ภาพประกอบ 69 *Morinda elliptica* Ridley. : a, ใบ; b, ดอก; c, ผล

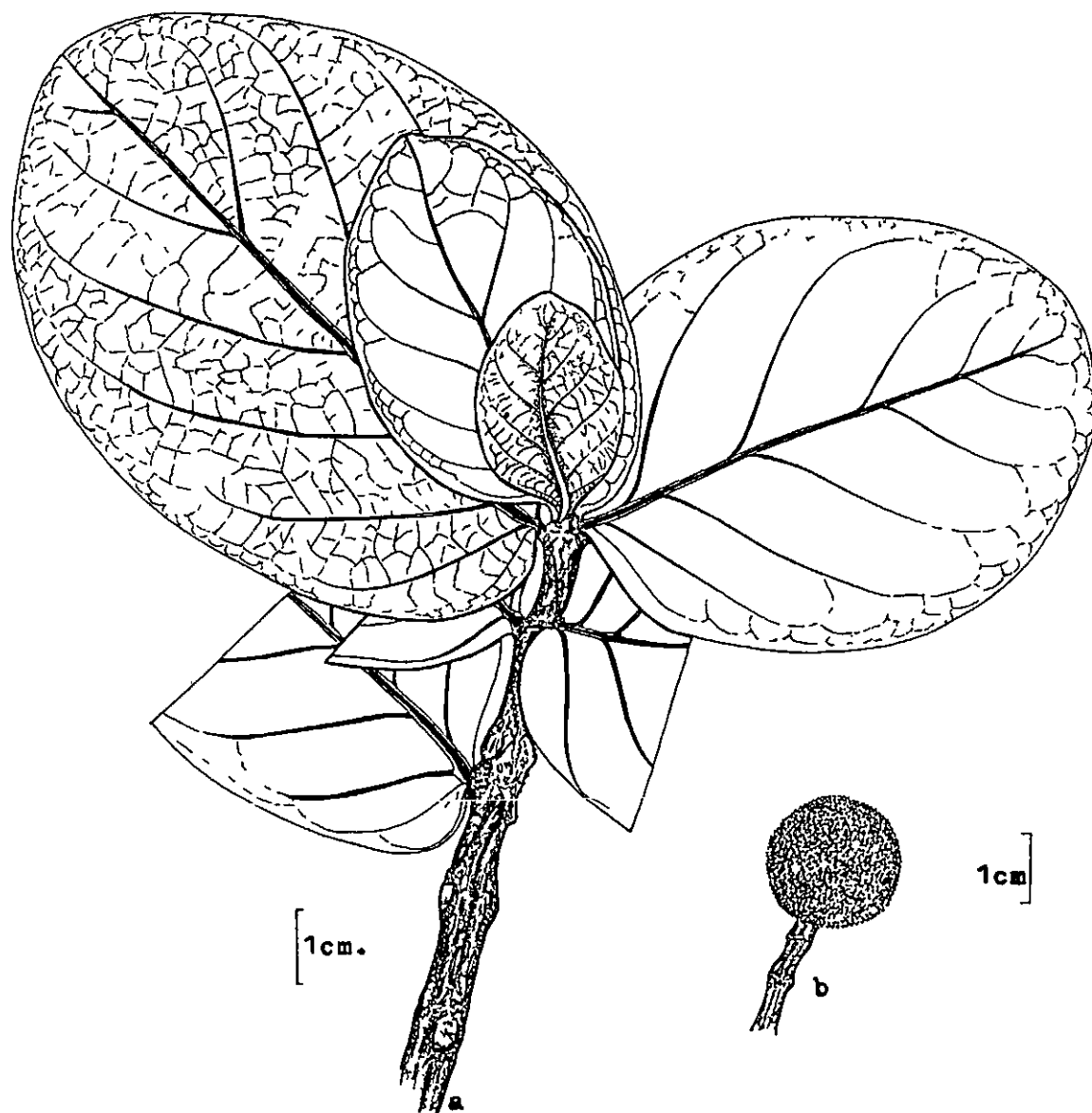
ภาพประกอบ 70 *Hymenodictyon excelsum* Wall. : a, ใบ; b, ผล ; c, ดอก

ภาพประกอบ 71 *Mitragyna brunonis* Craib. : a, ใบ ; b, ช่อดอก

ภาพประกอบ 72 Mussaenda sanderiana Roxb. . a, ใบและช่อดอก

ภาพประกอบ 73 Neonauclea sessilifolia Merr. : a, ใบ ; b, ผล

ภาคผนวก

วิธีการทำตัวอย่างพรรณไม้แห้ง

ในการศึกษาเกี่ยวกับพรรณไม้ สิ่งที่จะขาดไม่ได้ก็คือ การเก็บพรรณไม้และการทำตัวอย่างพรรณไม้แห้งเพื่อให้สามารถเก็บไว้ได้นาน ๆ เพราะนอกจากจะนำติดตัวไปประกอบในการตรวจหาชื่อที่ถูกต้องอย่างใกล้ชิดแล้ว ยังเก็บเอาไว้เป็นหลักฐาน หรือเอามาดูในเวลาที่เราต้องการในคราวต่อไปได้อีกด้วย วิธีการเก็บและการทำตัวอย่างพรรณไม้แห้ง มีลำดับดังนี้

1. วิธีเก็บ เลือกเก็บกิ่งที่มี ใบ ดอก และผล เก็บตัวอย่างละ 5 - 10 ชิ้น ในแต่ละต้น และบันทึกรายละเอียดเกี่ยวกับลักษณะของพรรณไม้ ซึ่งเปื่อยยัดแห้งแล้วอาจเปลี่ยนแปลงไป พร้อมทั้งบันทึก ท้องที่ที่เก็บ วันที่เก็บ ชื่อพื้นเมือง ชื่อผู้เก็บ และหมายเลขกำกับไว้
2. วิธีอัด นำตัวอย่างพรรณไม้มาอัดลงแผง เพื่อให้พรรณไม้คงรูปเดิม โดยใช้กรรไกรตัดใบย่อยและโคนก้านหนึ่งออกเสียบ้าง ให้เหลือแต่ก้านใบย่อย ส่วนของดอกที่ติดอยู่กับโคนก้าน ถ้าช่อโตเกินไปก็ตัดออกเสียบ้าง เพราะจะทำให้พรรณไม้บวมยุ่งยาก เมื่ออัดกิ่งก้านเรียบร้อยแล้วก็นำแผงอัดพรรณไม้มาวางบนเชือกหรือเข็มขัดที่เตรียมไว้ แล้วเอากระดาษวางพาดลงบนแผงให้หนาพอสมควร เอาพรรณไม้ที่ตัดแต่งกิ่งแล้ว มาผูกปากกระดาษแข็ง เขียนหมายเลขให้ตรงกับก้านที่ได้บันทึกรายละเอียดไว้ เมื่อผูกเรียบร้อยแล้วก็นำลงวางแผ่นกระดาษบนแผงที่เตรียมไว้ แล้วเอากระดาษมาทับลงบนแผ่นนี้ไป บดเบาขึ้นที่เองลงมาแผ่ต่อไป ทำเช่นนี้ ค่อยๆ กับขึ้นแรงจนหมดแล้วปิดด้วยกระดาษอีกชั้น กางด้วยแผงวันที่เหลือ แล้วผูกหรือรัดด้วยเข็มขัดให้แน่น นำแผงที่อัดเรียบร้อยแล้วไปตากแดด โดยวางแผงตั้งขึ้น เพื่อให้ความชื้นในพรรณไม้ระเหยไถ่ง่าย เมื่อวางตากแดดจนครบ 6 ชั่วโมง ก็เปลี่ยนกระดาษและกราวต่อไปก็เปลี่ยนกระดาษวันละครึ่งจนกว่าพรรณไม้จะแห้งสนิท

3. วิธีอบน้ำยา นำพรรณไม้ที่ผึ่งแห้งแล้วมาอบน้ำยากันแมลง เพื่อระไ่เก็บไว้นาน ๆ โดยเอาน้ำยาที่ผสมและคนเข้ากันดีแล้วใส่อ่างพลาสติกหรืออ่างเคลือบ ไม้ไผ่

โลหะเพราะจะดูน่ายากัด ใช้ปากกึ้นหนีบพันๆ ไม่จุ่มลงในน้ำยา กดให้เบียดน้ำยาทั่วถึงกัน
เซไวประมาณครึ่งนาที่ก็ลืมพันๆ ไม่ออกวางบนกระดาษฟางหรือกระดาษหนังสือพิมพ์ที่วางซ้อน
กันอยู่บนกระดาษลูกฟูก ทำเช่นนี้ไปเรื่อย ๆ จนหมดพรรณไม้ที่จะอบ ก็จะแบ่งได้เป็นแผง ๆ
เอาไปผึ่งให้แห้งก็ครั้งหนึ่งจนแห้งสนิท

4. การ เย็บหรือประกอบพรรณไม้ พรรณไม้ที่อบน้ำยาและผึ่งแห้งก็แล้วก็พร้อม
ที่จะเก็บเข้าตู้ได้ แต่ถ้าจะเก็บด้วยการหุ้มด้วยกระดาษอ่อนนั้น ย่อมไม่สะดวกแก่การนำ
เข้า ๆ ออก ๆ ในการตรวจภายหลัง เพราะพรรณไม้ยิ่งเก็บไว้นานก็ยิ่งจะเปราะหักง่าย
ฉะนั้นก่อนเก็บก็ต้องนำพรรณไม้มาประกอบติดกับกระดาษแข็งที่มีกาวหนาประมาณ
300 แกรม ขนาด 27 x 42 ซม. เสียก่อน